

**T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MAHALLİ İDARELER VE YERİNDEN YÖNETİM
BİLİM DALI**

**İSTANBUL KENT DOKUSUNDA BİR TÜR KONUT TERCİHİ
VE KÜLTÜREL YAPI ETKİLEŞİMİ:
RUMELİHISARI ÖRNEĞİ**

(Yüksek Lisans Tezi)

Aynur Can

Danışman
Prof. Dr. Sadettin Ökten

İstanbul - 1998

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ŞEKİLLER LİSTESİ	vii
GİRİŞ	1
I. Bölüm: MEKÂN VE KONUT KAVRAMLARI	3
A. MEKÂN KAVRAMI	3
1. Mekân	3
a. Sonsuz Mekân	3
b. Doğal Mekân	4
c. Mimari Mekân	4
2. Mekân ve İnsan	5
3. Mekân ve Zaman	7
B. KENT KAVRAMI VE KENTSEL MEKÂN	10
2. Kent Kavramı	10
a. Kent Tanımına Farklı Yaklaşımlar	10
aa. Nüfus Ölçütünü Esas Alan Kent Tanımı	11
ab. Merkezi Yönetimin Esas Aldığı Kent Tanımı ...	12
ac. Ekonomik Ölçütü Esas Alan Kent Tanımı	12
ad. Sosyolojik Ölçütü Esas Alan Kent Tanımı	12
b. Kent Tanımlamasında Kullanılan Diğer Ölçütler	14
c. Kentlerde Ölçek ve Nitelik Değişimi	15
ca. Metropolitan Kent	15
cb. Metropolitan Bölge	16
cc. Megalopolis	16
cd. Ecumenopolis	16

1. Kentsel Mekân	18
a. Varoluşsal Mekân Düzeyinde Kentsel Mekân	18
b. Kentsel Mekânın Tanımlanması	19
c. Kentsel Mekân Elemanları	21
d. Kentsel Mekânının Nitelikleri	22
da. Kapalılık	22
db. İnsan Ölçeği	22
dc. Estetik Değer	22
dd. Süreklilik	24
de. Yakınlık	24
e. Kentsel Mekânda İnsan ve İlişkiler Ağı	24
C. KONUT KAVRAMI	26
1. Konut ve Ev	26
2. Konutun Ortaya Çıkışı	26
a. Sığınak ve Barınak	26
b. Konut	27
3. Kentsel Mekânda Konutun Değerlendirilmesi	29

II. Bölüm: İSTANBUL KENT DOKUSUNDA KONUT

A. OSMANLI KLASİK DÖNEMİ İSTANBUL KONUTLARI .	31
1. Erken Klasik Dönem Konutları	32
a. Saray	32
aa. Köşk	34
ab. Kasır	34
ac. Konak	38
b. Halkın Yaşadığı Konutlar	38
ba. Oda ya da Hücreler	39
bb. Evler	40
2. Geç Klasik Dönem Konutları	43
a. Yalı	44
b. Sahilhane ya da Sahilsaray	45

3. Klasik Dönem İstanbul Konutlarının Genel Nitelikleri	47
B. TANZİMAT FERMANI SONRASI İSTANBUL KONUTLARI	54
1. Tanzimat Fermanı ve İstanbul'un Görünümü	54
a. Nüfus Artışı	55
b. Yönetmel/Kurumsal Yapı Değişimi	56
c. Kültürel Değişim	56
d. Toplum ve Aile Yapısında Değişmeler	56
e. Ekonomik Yapının Değişimi	57
f. Ulaşım	57
g. Yangınlar	58
2. Değişen Konutlar ve Yeni Olguların Ortaya Çıkışı	58
a. Klasik Dönem Konutlarında Değişmeler	58
b. Sıra Evlerin Ortaya Çıkışı	59
c. Apartmanın Ortaya Çıkışı	59
d. Gecekondulaşma Olgusu	60
e. Sayfiye Evleri	61
3. Tanzimat Fermanı Sonrası Konutların Genel Nitelikleri	62
C. CUMHURİYET DÖNEMİ İSTANBUL KONUTLARI	63
1. Erken Cumhuriyet Dönemi Konutları	63
a. Kübik Ev	63
b. Apartman	65
2. Geç Cumhuriyet Dönemi Konutları ve Zihniyet Dönüşümü	66
a. Yeni Biçim ve Anlamıyla Apartmanlaşma	67
b. Gecekondulaşmada Yeni Boyut	69

III. Bölüm: RUMELİHİSARI MAHALLESİ ÖRNEĞİNDE AHŞAP KONU TERCİHLERİNİN İNCELENMESİ

A. RUMELİHİSARI MAHALLESİ	71
B. ALAN ARAŞTIRMASI	75
1. Araştırma Probleminin Tanımlanması	75
a. Genel Amaç	75

b. İşlevsel Amaç	76
c. Araştırma Alanının Tanıtımı	76
2. Araştırma Yöntemi	77
3. Elde Edilen Verilerin Çözümlemesi	81
a. Eğitim Düzeyi Açısından Grupların Karşılaştırılması ...	84
b. Aile Açısından Grupların Karşılaştırılması	84
c. Ev, Mahalle ve Komşuluk İlişkileri Açısından Grupların Karşılaştırılması	85
4. Bulgular ve Değerlendirme	92
 SONUÇ	 106
 YARARLANILAN KAYNAKLAR	 109

ŞEKİLLER LİSTESİ

<u>Şekil</u>		<u>Sayfa</u>
1	İnsan, Mekân ve Kültür İlişkisi	6
2	İnsan, Mekân, Kültür İlişkisi ve Zaman	8
3	XV. Yüzyıl Topkapı Sarayı	33
4	XIX. Yüzyıl Dolmabahçe Sarayı	35
5	XVII. Yüzyıl Bağdat Köşkü'nün İç Mekânı	36
6	XVII. Yüzyıl Kalender Kasrı	37
7	Bebek'te Bir Konak	46
8	XVII. Yüzyıl Sonu Amcazade Hüseyin Paşa Yalısı	49
9	XVIII. Yüzyıl Sonu Yılanlı Yalı	50
10	XX. Yüzyıl Makbule Atadan Yalısı	51
11	XVIII. Yüzyıl Hatice Sultan Sahilsarayı	52
12	XIX. Yüzyıl Sait Paşa Sarayı	53
13	Gecekondulardan Görünüm	70
14	Rumelihisarı Mahallesi Araştırma Alanından Görünüm	74
15	Rumelihisarı Mahalle Haritasında Araştırma Alanı Bölgesi	79
16	Görüşme Yapılan Evlerin Haritadaki Görünümü	80
17	Tarihi Eser Zorunluluğu Olmadan Yapılan Ahşap ve Müstakil Ev	83
18	Alt Katı İş Yeri Olarak Kullanılan İkinci Derecede Tarihi Ev	87
19	İki Ailenin Yaşadığı İkinci Derecede Tarihi Ev	88
20	İkinci Derecede Tarihi Ev	94
21	Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Pansiyon Olarak Kullandıkları Tarihi Ev	98
22	Tamamı Korunan İkinci Derecede Tarihi Ev	99
23	Rumelihisarı Mahallesi'nde Taş Merdivenli Bir Sokak	100
24	Tezveren Dede Sokağı'nda Üçüncü Derecede Tarihi Ev	101
25	Nafi Baba Sokağı'nda İkinci Derecede Tarihi Ev	102
26	Şekil 25'deki Evin Sokağa Açılan Kapısı	103
27	Hisar Meydan Sokağı'nda Tarihi Bir Ev	104
28	Torlak Fırın Sokağı'nda Tarihi Bir Ev	105

GİRİŞ

Konutlar, yalnızca nesnel koşulların bir ürünü değil; aynı zamanda, insan ve toplumların sosyo-kültürel yapılarının yansıdığı gerçekliklerdir. Kent toplumunda konut çeşitlilik, karmaşıklık ve çelişkiler içeren zengin bir olguyu ifade etmektedir.

Araştırmanın konusu genel anlamda “konut” olarak ifade edilebilir. Günümüz İstanbul’unda İmparatorluk kültürünün ürünü halkın yaşadığı konut biçimleri, marjinal düzeyde bulunmaktadır. Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile “kültür varlıkları” olmaları nedeniyle ahşap ve müstakil evler koruma altına alınmıştır. Birinci derecede tarihi eser kabul edilen evlerde, iç ve dış mekânı ile tamamen korunması zorunluluğu bulunurken, ikinci ve üçüncü derecede tarihi eser kabul edilenlerde dış cephenin korunması yeterli görülmektedir. İkinci ve üçüncü derece tarihi evlerde kişilerin iç mekânı istedikleri gibi düzenlemeleri, bu evleri yüksek gelir gruplarının gözünde çekici kılmıştır. Özellikle Boğaziçi’nin eski yerleşim alanlarında bulunan evler, yer aldıkları semtler nedeniyle de tercih konusu olmaktadır. Son yıllarda özellikle Arnavutköy ve Rumelihisarı Mahallesi’nde bu evlerin restorasyonu yaygınlık kazanmıştır.

Bu araştırmada, Rumelihisarı Mahallesi eski yerleşim dokusunda bulunan ahşap ve müstakil evleri tercih etmede, gelir düzeyi bağımsız değişkeni incelenmiş; yüksek gelir grupları tarafından bu evlerin bir prestij ve ayrıcalık göstergesi olarak tercih edildiği geçici yargısı denenmiştir. Rumelihisarı Mahallesi’nde sonradan oluşan gecekondu bölgesi dışındaki alanda bulunan ahşap görünümlü evlerin, yalnızca restorasyon yapılanları değil; araştırma probleminin bir bütünlük içinde incelenmesi amacıyla, eski haliyle kullanılan evler de araştırma kapsamına alınmıştır. Böylece bu evlerde oturma ve tercih etmede, gelir düzeyi yanında sosyo-kültürel parametreler de incelenmiştir. Konut – insan arası ilişki araştırılırken gelir düzeyi ve nesnel koşullara indirgenmeden konut kavramı sosyo-kültürel bir gerçeklik olarak ele alınmıştır.

Araştırma süresince, tesadüfi olarak seçilen 20 ev sahibi kaynak kişiyle görüşülmüştür. Bireysel görüşme yönteminin uygulandığı araştırmanın kısıtları ise; ahşap, müstakil evde oturma ve yalnızca ev sahipleriyle görüşülmesidir.

Konut – insan arası ilişki, temelde insan – mekân arası ilişkinin somutlaşmış bir boyutudur. Bu nedenle ilk bölüme mekân kavramı ile başlanmıştır. Araştırma konusu konutların, kent dokusunda yer almalarıyla da kent kavramı ve kentsel mekânın tanım ve kapsamına aynı bölümde yer verilmiştir. Böylece mekân ve kentsel mekânda insan ve ilişkiler sistemi değerlendirilerek, konut kavramı ve konutu oluşturan değişkenlere yer verilmiştir.

İkinci bölümde, İstanbul'un konut tarihçesi ve Osmanlı Devleti konut terminolojisi hakkında genel olarak bilgi verilmeye çalışılmıştır. İstanbul konutlarını anlatmaya Osmanlı dönemi ile başlanması, araştırma konusu konut biçimlerinin, Osmanlı klasik döneminden başlayan konut kültürünün bir uzantısı olmasından kaynaklanmaktadır. Bu bölümde Osmanlı dönemi konutları, klasik dönem ve Tanzimat Fermanı sonrası dönem olarak ayrılarak karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Tanzimat Fermanı sonrası dönemde konut alanındaki değişme ve zihniyet dönüşümünün nedenleri anlatıldıktan sonra, Cumhuriyet dönemi konutlarına yer verilmiştir.

Üçüncü bölüm, alan araştırmasından oluşmaktadır. Araştırma problemi tanımlanmış, araştırma yöntem ve alanı hakkında bilgi verilerek elde edilen veriler çözümlenmiş ve değerlendirilmiştir. Veriler, araştırma sonucu ortaya çıkan iki farklı gelir grubunun sosyo-kültürel yapılarının ortaya koyduğu farklar açısından incelenmiştir.

Birinci Bölüm

MEKÂN VE KONUT KAVRAMLARI

A. MEKÂN KAVRAMI

1. Mekân

Yaygın bir kullanım alanına sahip olan mekân sözcüğü, çok farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Üzerinde bulunulan toprak parçası, kısaca yer anlamında kullanıldığı gibi ev, hane, yurt anlamında da kullanılmaktadır. Uzay anlamı da mekân sözcüğüyle verilmektedir.¹

Farklı anlamlarda kullanılmakla birlikte her bir anlam temel olarak insana dayanmaktadır. Bulunulan yeri anlatırken bu yeri işgal eden insandır. Ev, hane, yurt anlamlarıyla, insanın yapabilirliğine dayanan ve sosyal bir nitelik taşıyan mekân, insan ve onun ilişki biçimlerinden soyutlanamaz. Uçsuz bucaksız uzay anlamında ise insanın algılamasının dışında bir mekân söz konusudur. Böylece üç farklı mekândan söz edilebilir:

a. Sonsuz Mekân

Sınırlandırılmamış olan bu mekân algılanamaz. Yalnızca düşünülebilir.

Mekân kavramlaştırmasında fiziksel-matematiksel mekân anlayışına göre mekân; homojen nitelikli, anlamdan bağımsız ve kayıtsızdır. İnsanın dışında kalan ve inşa edilmemiş olan mekân, insan dahil tüm gerçekliği kucaklayan bir çerçevedir.²

¹ Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.

² Nuri Bilgin, "Fiziksel Mekândan İnsani ya da İnsanlı Mekâna", *Mimarlık*, Sayı 3, 1990, s. 62.

b. Doğal Mekân

İnsanın algılayabildiği fiziksel çevre olup, altı yeryüzü üstü gökyüzü ile belirginleşir. İnsan müdahalesi ile dönüştürülebilen mekândır.

c. Mimari Mekân

Mekân kavramını daha iyi anlayabilmek için üç farklı ortamda bulunduğumuzu kabul ederek bir gözlem yapmak yerinde olacaktır. Birincisinde her yönde açık, göz alabildiğine uzanan, hudutsuz, sonsuz görünen tabiatın ortasında olduğumuzu, ikinci olarak kısmen ağaç ve ağaç gruplarının ve kısmen de değişik yükseklikte çalılarla kuşatılmış bir ortamda, üçüncü olarak da ağaç gövdelerinin çok sık olduğu bir ormanda bulunduğumuzu düşünelim. İşte ağaç ve çalılarla çevrelenmiş olan ikinci ortam ilk mekân kavramını düşünmemizi sağlar. Bir anlamda mekân hissi korunmuşluk ve çevrelenmişlik duygularıyla ortaya çıkmaktadır.³ İnsanlar çeşitli ihtiyaçlarını gidermek için doğal mekâna müdahalede bulunurlar. Böylece mimari mekân ya da inşa edilmiş mekân oluşur.

Mimari mekân anlayışı insanın fiiline dayanır. Fenomenolojik yaklaşım, insanın kendi vücudundan hareketle, kendini merkeze koyarak ve doğrudan algılarına dayanarak kurduğu “Burada ve şimdi” üstüne odaklanmış bir mekân anlayışının varlığını ortaya koymaktadır.⁴

Her bina, toplumun belirli bir gereksinimine cevap vermek üzere, çağın inşaat tekniğine dayalı olarak bazı malzemelerle belirli bir fiziksel mekânın etrafının çevrilmesiyle oluşmuştur. İşte insanın doğal mekâna yönelip ihtiyaçlarını gidermek için mevcut teknoloji ve malzemeyi kullanarak orada belli bir kesimi belirginleştirmesi,

³ İlhan Altan; “Mimarlıkta Mekan Kavramı”, **Mimarlık ve Şehircilikte Mekan**, Yıldız Üniversitesi Yerleşme ve Mimarlık Bilimleri Uygulamalı Araştırma Merkezi Yayınları, İstanbul, 1992, s. 2.

⁴ Nuri Bilgin; a.g.m., s. 63.

sınırlandırması ve doğal mekânı inşa etmesiyle mimari mekân oluşur.⁵ Böylece doğal mekândaki yeryüzü ve gökyüzü belirginleştirmesi yerini taban ve tavana bırakır.

İnsan, doğal mekânda kendini savunmasız hissedebilirken mimari mekânlar bu ihtiyacı giderir. İnsanlar, mevcut kaynakları kullanarak ihtiyacı gidermekle kalmaz; kendilerini diğerlerinden farklı kılan biçimleri meydana getirirler. Böylece mimari mekân sembolik bir anlam kazanır.

Mimari mekân anlayışı, bireyin konumuna göre perspektif olarak yapılan ve bireyin algıları üstüne odaklaşan bir mekân anlayışıdır; algısal, sübjektif, perspektif, yaşantısal ve yaşamsal bir mekân söz konusudur. Fenomenolojik bakış açısında mekân, yaşamın hammadde olarak ve dolayısıyla bir nicelik olarak değerlendirilir; çünkü mekân insan eylem ve etkinlikleri için gerekli bir donatım ve hammadde. Her varlık, zaten varolmak suretiyle bir miktar mekânı işgal etmekte ve tüketmektedir.⁶

Mekân üzerine verilen farklı tanımlar yeniden değerlendirildiğinde görülecektir ki, insanın kavranabilen doğal mekânı çok boyutlu ilişkiler sistemi içinde dönüştürme çabası, kendi yaşama biçimi ve değer yargılarıyla onu biçimlendirmesiyle oluşan mimari mekânlar bu çalışmanın inceleme konusudur. Böylece mekân sözcüğü, fiziksel bir dönüştürme hareketi olmakla birlikte sosyo-kültürel bir boyut içermektedir. İnşa edilen mekânlar salt teknolojinin geldiği noktayı değil, uygarlığın düzeyini de göstermektedir.

2. Mekân ve İnsan

İnsan varoluş itibarıyla mekânla kaçınılmaz bir ilişki içindedir. Bu ilişkinin niteliği daha önce anlatılan farklı mekân tanımları için değişerek gerçekleşir.

İnsan, kendini içinde bulduğu, algıladığı doğal mekânla olan etkilenmede serbest irade gücü ile itici güç unsuru olmuştur; fizyolojik ve ruhsal yapısının bütünlüğü içinde ihtiyaçlarını gidermek amacıyla doğal mekânı biçimlendirmeye başlamıştır. İtici güç insan olmakla birlikte bu etkilenme karşılıklıdır. Örneğin, insan bir taş kütesini

⁵ İlhan Altan; a.g.m.

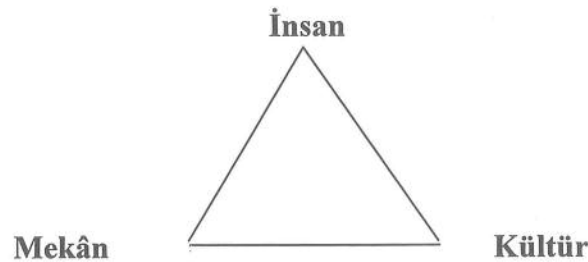
mağara haline dönüştürebilir ama olası bir doğal afet karşısında değişikliğe uyum sağlamak zorundadır.

Doğal mekânı dönüştürmekle yetinmeyen insan, kendisini aşan sonsuz mekânın varlığını sorgulamış; görüşler ileri sürmüştür. Geniş anlamıyla aynı mekân içinde bulunan insanlar bireysel ya da toplumsal olarak mekânı farklı farklı biçimlendirirler. Bütünlük içinde çeşitlilik vardır. İnsanlar aynı mekân hakkında her zaman aynı şeyi düşünmezler ve hissetmezler. Örneğin, gökyüzünün ve bir mabedin görünümü ve anlamı her insanda farklı yaşanır. Mekânın algılanması, göreceli olarak değişmektedir.

İnsan ve doğal mekân kendi içinde değişimin sürekli yaşandığı, devingen yapılardır. Bağımsız değişken olarak alınabilecek değişme, süreklilik içinde gerçekleşir.

Genel ve maddesel kökenli değişimin insanla orantılı değişim hızı boyutları ve sınırlı yöntemi bir toplumsal olgu olan kültür tarafından kontrol edilir. Kültür, değişmeyi insan boyuna indiren bir süreç olarak tanımlanabilir.⁷

İnsan-mekân ilişkisi içinde kültür doğar, gelişir ve yönlendirici etkisiyle birlikte karşılıklı ilişki gerçekleşir. “İnsanların içinde bulunduğu yaşam koşullarına uyumlarının toplamı, onların kültürüdür (Sumner ve Keller, 1927)”.⁸ Bu anlamda karşılıklı etkileşim aşağıdaki şema ile ifade edilebilir.

Şekil 1 İnsan, Mekân ve Kültür İlişkisi

⁶ Nuri Bilgin; a.g.m.,s.63.

⁷ Didem Özdemir; “Tarihi Çevrelerde Sosyal Değişimin Mekana Etkisi,” (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi Mimarlık Fakültesi,1996), s. 33.

⁸ Bozkurt Güvenç; **İnsan ve Kültür**, geliştirilmiş 4 b. Remzi Kitabevi, İstanbul, 1984, s. 101.

Mekâna biçim verme ilk olarak insanın fizyolojik ihtiyaçları gereği ve gücü sayesinde olurken zaman içinde manevi ihtiyaçların katılması ve aktarılmasıyla kültür olgusu gelişmiştir. İnsan yapısının bütünlüğü gibi mekân ve kültür ilişkisi de karşılıklı ve insanla bir bütünlük içindedir.

Tylor (1871:I, 1)'a göre: "Kültür ya da uygarlık, bir toplumun üyesi olarak, insanoğlunun öğrendiği (kazandığı) bilgi, sanat, gelenek-görenek ve benzeri yetenek, beceri ve alışkanlıkları içine alan karmaşık bir bütün'dür."

Değişme gibi bağımsız değişken olarak alınabilecek kültürel süreklilik içinde mekânlar, yeni ihtiyaç ve tercihlerin gereği olarak yerlerini yenilerine bırakır.

Kültür ve insan ilişkisinin özü, kendileme ya da kendinin kılma kavramıyla açıklanabilir. İnsan kendinin kıldığı mekânı düzenler, organize eder ve diyalektik olarak diğerlerinin mekânına ve çevreye göre farklılaştırır. Bu olgu genel olarak kendileme kavramıyla ifade edilmektedir. Kendileme, bir gücün ve bir imgenin ortaya konduğu aktif bir yaşantı ya da süreçtir; özünde, etkenlik ve edilgenlik eğilimleri arasındaki çatışmaların ortamıdır; bir kimliğin ortaya konmasına dönük bir dinamizmdir.⁹ Böylece kendileme kavramı ile birbirlerinden bağımsız olarak düşünülemeyen insan ve mekânın sürekli etkileşimi ile kültür üretilir. İnsanların geliştirdikleri yaşama biçimi, temelde, insan-mekân ilişkisi ile yakından ilgilidir.

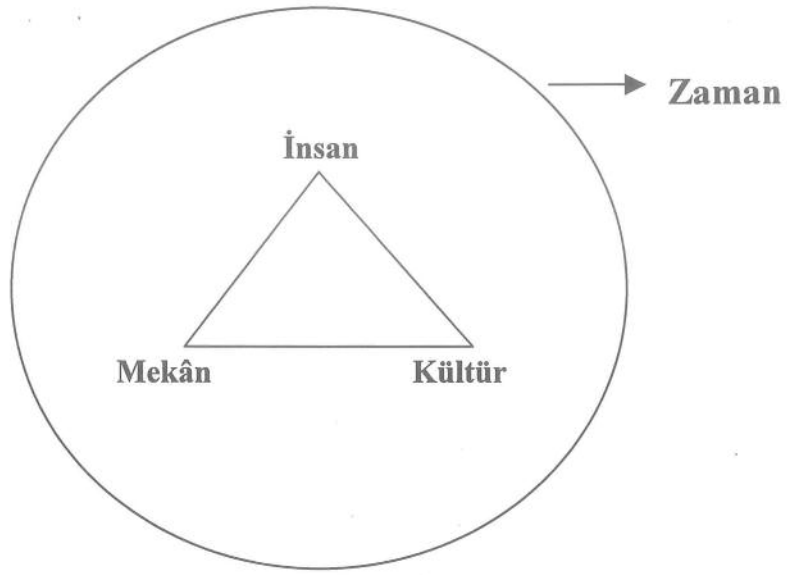
3. Mekân ve Zaman

Zaman, insan varlığı ve mekândan soyutlanamayan, sistematik bir bütünlük içinde işleyen, dinamik bir kavramdır. Buradan anlaşıldığı gibi zaman kavramı, insan zihnindeki göreceliğine karşın tüm insanlığı ve mekânı kuşatmaktadır.

Mekân-insan ilişkisinin, kültür olgusunun bir verisini oluşturduğu anlatıldı. Böylece insan ve mekândan bağımsız olmayan zaman, kültürü kendi sistematigi içinde işler, anlamını farklılaştırır ve aktarılmasını sağlar. İnsanın doğal mekânı dönüştürmede itici güç olma rolü zaman karşısında söz konusu değildir. Bazı insanlar ve toplumlar

sahip olunan olanakları geliştirerek zamanı görece olarak daha değerli kılabilse de, bu insanın zamana yön vermesi değil, belki de zaman karşısında yeni bir tavır almak olabilir.

Mekânı dönüştürebilme gücüne sahip olan insan, mekâna ve zamana bir bütünlük içinde yansıyan anlamlar yükler. “İnşa edilmiş mekânlar zamanın iç yapısını en iyi şekilde ifade ederler.”¹⁰

Şekil 2 İnsan, Mekân, Kültür ilişkisi ve Zaman

Mimari mekânlar kendi zamanlarının bir göstergesi olmak zorundadır. İnsanlar için nasıl zamanın algılanması farklı olabiliyorsa bu, toplumlar için de aynıdır. Toplumlar, zaman içinde ortak bir düşünme ve yaşama biçimi meydana getirirler. Maddi ve manevi olabilecek bu biçimler ve semboller yaşanılan mekânlara ve zamanlara ait anlamlar içerirler. İşte bu anlamları ifade eden biçimler, gelecek kuşaklar için yaşanırılığını yitirseler bile insanların çok boyutlu düşünmesini sağlar ve kültürel

⁹ Nuri Bilgin (haz.) ve diğerleri; **Yerel Yönetimler İçin Demokratik Bir Model Arayışı**, Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı, İzmir, 1991, s.45-47.

¹⁰ Ludwig Mies Van der Rohe; **Yeni Ufuklar**, cilt 12, sayı. 133, Haziran, 1963, s. 60.

zenginliği arttırırlar. İnsan-mekân ilişkisiyle başlayıp genişleyen ilişkiler sistemi içinde zenginleşen kültür, zamanla beslenir ve gelecek nesillere aktarılır.

B. KENT KAVRAMI VE KENTSEL MEKÂN

1. Kent Kavramı

a. Kent Tanımına Farklı Yaklaşımlar

İnsanların varlığını sürdürmek amacıyla bir araya gelerek yerleştikleri ve nitelikleri yönünden köyden ayrılan yerleşim alanlarına kent veya şehir denir.

Şehir, Farsça şehir kelimesinden gelmektedir. Kent ise kend, kand kelimelerinin bugünkü kullanımı olup kale, hisar, kasaba anlamına gelir. Taşkend ve Semerkand'da olduğu gibi Farsça kullanılıyorsa da aslı Türkçe'dir.¹¹

Kent kavramına evrensel bir tanım getirmek çok zordur. Çünkü tarihin başlangıcından beri farklı toplumlar bu kavramın içini farklı anlamlarla doldurmuşlardır.

Kentler siyasi, fiziki ve fonksiyonel olmak üzere üç açıdan incelenebilir. Siyasi açıdan, belirli sınırlar içerisinde görev yapan yönetim birimleridir. Fiziki açıdan kentler, değişik amaçlar için kullanılan çok sayıdaki binalar ile ulaşımı sağlayan yollardan oluşan mekânlardır. Bu konuya, kentsel mekân başlığı altında geniş olarak yer verilecektir. Fonksiyonel açıdan kent ise, ekonomik, sosyal ve kültürel faaliyetlerin yapıldığı yerleşme alanlarıdır.¹²

Tarih süresince kentlerin tanımlanma ve incelenme alanı değişmiş ve giderek karmaşıklaşmıştır. Kent, zaman içinde çok yönlü ilişkiler mekânına dönüşmüştür. Sanayi Devrimi'ne kadar idari ve siyasi bir örgütlenme içinde yer alan kent, Sanayi Devrimi'yle artan ilişkiler sistemi ve etki alanının genişlemesiyle farklılaşmıştır. Sanayileşme ve ekonomik gelişme ile kent, toplum yapısında artan oranda örgütlenme, iş bölümü ve uzmanlaşma yaratan, insan davranış ve ilişkilerinde kendine özgü

¹¹ Hayat Büyük Türk Sözlüğü, Hayat Yayınları.

¹² Eyüp G. İsbir, Şehirleşme ve Meseleleri, Ocak Yayınları, Ankara, 1986, s.4.

değişikliklere yol açan nüfus yoğunlaşmasını ifade eder olmuştur.¹³ Ve sanayileşme sürecinin değişen evrelerinde kentin nitelikleri değişikliğe uğramaktadır.

aa. Nüfus Ölçütünü Esas Alan Kent Tanımı

Biri nüfus çeken diğeri sabit nüfusunu koruyan iki yerleşim bölgesi nitelikleri bakımından birbirinden ayrılacaktır. Belirgin fark ise nüfus artışı olan yerleşimin, belirli bir nüfus büyüklüğüne ulaşması ile yaşam biçimi ve ilişkiler sisteminin değişmesi sonucu gerçekleşecektir. Yerleşmelerin niteliğinin belirlenmesinde ve kentleşmenin tanımlanmasında yerleşmenin büyüklüğü bir ölçüt olarak kullanılagelmiştir. Çünkü, belirtildiği üzere nüfusun belirli bir büyüklüğe ulaştığı yerleşmelerde, insanların yaşam biçimi ve ilişki sistemleri değişmektedir.

Nüfus ölçütü, evrensel geçerliliğe sahip ve mutlak bir ölçüt değildir. Kent tanımlamasında kullanılacak nüfus ölçütü zaman içinde ve ülkeden ülkeye değişmektedir. Nitekim Birleşmiş Milletler'in yapmış olduğu bir çalışma, dünyadaki çeşitli ülkelerde kullanılan kentsel nüfus ölçütünün birbirinden farklı olduğunu ve bunların da zaman içinde değişmeye uğrayabildiğini ortaya koymaktadır.¹⁴

Ülkemizde nüfusu esas alan kent tanımlarında nüfus, değişerek uygulanagelmiştir. 1924 tarihli 442 sayılı Köy Kanununa göre, nüfusu 2 000'den az olan yerler köy, nüfusu 2 000 – 20 000 arasında olanlar kasaba-ilçe ve daha fazla nüfuslu yerler il-şehir olarak belirlenmiştir. Nüfusu 2 000'den az olsa da belediye örgütü olan nahiye, kaza ve vilayet merkezleri şehir kabul edilir. 1580 sayılı Belediye Kanunu, nüfusu 2 000'i aşan yerlerde belediye kurulabilmesi olanağını getirir. Belediyelerde imar planı yapılmasını zorunlu kılan bu kanun ile 2 000 nüfus ölçütü kent tanımlaması için yeterli sayılmıştır.

Nüfusun artması sonucu Devlet İstatistik Enstitüsü, 1960 sonrası sayımlarında 10 000'den fazla nüfuslu yerleri kent olarak tanımlamaya başlamıştır.

¹³ Ruşen Keleş; **Kentleşme Politikası**, 2.b. İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1993, s.19.

¹⁴ Sema Köksal ve Ferhunde Özbay (haz.) Marmara Boğazları ve Belediyeler Birliği için hazırlanan Marmara Bölgesi Nüfus Yapısı Değişim Projesi, İstanbul. 1987, s.11.

Devlet Planlama Teşkilatının 1982’de yayınladığı “Kent Eşiği Araştırması” 20 000 nüfus ölçütünün esas alınması üzerinde durur. Nitekim, 1980 nüfus sayımı sonuçları da 20 000 ve daha fazla nüfuslu yerleşmelere ilişkin ayrıntılı dökümler vermiştir. Bugün, yeni bir eğilim olarak, bu ölçüt belirginlik kazanmaya başlamıştır.¹⁵

ab. Merkezi Yönetimin Esas Aldığı Kent Tanımı

Anayasanın 126. Maddesine göre Türkiye, merkezi yönetim kuruluşu bakımından illere ve iller de kademeli olarak bölümlere ayrılır. Bu kademeleşmede esas alınan ölçütler ise, coğrafi durum, ekonomik şartlar ve kamu hizmetlerinin gerekleridir. Nüfus ölçütünün dışında yaygın olarak kullanılan idari kademeleşmeye göre yerleşmeler il merkezi, ilçe merkezi, köy ve bucak merkezleri olarak üç ana gruba ayrılır. Bu ayrımında il merkezi örtülü bir şekilde kente işaret ederse de, kamu hizmeti esas alınarak yapılan sınıflandırmada, diğer birimlerin kentten ayrılabilmesi belirgin ölçütler yoktur.

ac. Ekonomik Ölçütü Esas Alan Kent Tanımı

Tarımsal üretimi, köy yerleşmelerine özgü olarak değerlendiren yaklaşıma göre, iş gücünün sanayi ve hizmetler sektöründe yoğunlaştığı yerleşmeler kenttir.

Kent, mal ve hizmetlerin üretim, dağıtım ve tüketimi sürecinde toplumun sürekli olarak değişen gelişmelerini karşılamak için ortaya çıkan ekonomik mekânizmadır.¹⁶

ad. Sosyolojik Ölçütü Esas Alan Kent Tanımı

İnsanı ve onun etkileşim içinde olduğu ilişkiler sistemini bütünsellik içinde ele alarak kenti tanımlama sosyolojik bir yaklaşımdır. İnsanın kent düzleminde kendi türü ile ürettiği kurumlar (siyasal, ekonomik, kültürel ve teknolojik) arasında ve kurumların

¹⁵ A.g.e., s.12.

birbiri ile sürekli bir ilişki ağı vardır. Böylece kent düzleminde sosyal yapı ve yaşama biçimi, değer yargıları ile ortaya çıkan kültürel yapı, kenti kent dışı yerleşme alanlarından ayıran bir nitelik olarak karşımıza çıkar.

Max Weber, kentin ekonomik ve siyasi nitelikleri yanında ona gerçek niteliğini kazandıran topluluk olma niteliği üzerinde durur.¹⁷

Köyde, doğrudan, basit, yüz yüze ve uzun süreli ilişkiler, nüfusu artan, iş bölümü ve uzmanlaşmanın geliştiği kentte yerini, kısa süreli, kompleks, süreklilik içermeyen, resmi ve yüzeysel olanlara bırakmaktadır. Raymond Williams kentleşmenin organize edilmiş sosyal hayata işaret ettiğini söyler. Kentli olma, sosyal hayat içinde organizasyonu bozmayacak, aksatmayacak şekilde rol oynamaya ve organizasyonla bütünleşebilmeye bağlıdır.¹⁸

Lois Wirth'e göre kent, toplumsal bakımdan benzerlik göstermeyen bireylerin oluşturduğu, göreceli olarak geniş, yoğun nüfuslu ve mekânda süreklilik niteliği olan yerleşmedir. Kent heterojenliği yanı sıra kişilerin tek düze olmalarına yol açmaktadır. Çünkü kitle üretimi yapan bir toplum, maddi ve manevi ürünlerini "ortalama" insana göre ayarlamaktadır.¹⁹ Ayrıca Wirth, kent içi toplumsal yapıyı incelerken kent yaşamının ikincil ilişkileri birincil ilişkilerin aleyhine geliştirdiğine işaret eder.²⁰

Wirth, kentsel olguyu incelemesinde, kültürel perspektiften hareket etmeyi tercih eder. Kent yaşamı bir değişim sürecidir ve köy topluluklarının yaşam biçiminden kesin çizgilerle ayrılır. Bu süreç, geniş, yoğun ve heterojen nüfusun barındığı bir toplumsal bütün içerisinde oluşabilmektedir.²¹ Nüfusun çoğalması bireyler arası etkileşimi artırırken aynı zamanda bireylerin eylem, kültür ve fikirlerinde farklılıklar taşımalarına neden olur. Böylece kentte, yüksek derecede bir bütünleşme sağlanamaz.

¹⁶ Ergun Gürpınar; **Kent ve Çevre Sorunlarına Bir Bakış**, gen. 2.b. Der Yayınları, İstanbul, 1996 s.13.

¹⁷ Korkut Tuna; **Şehirlerin Ortaya Çıkış ve Yaygınlaşması Üzerine Sosyolojik Bir Deneme**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1987, s.36.

¹⁸ İhsan Sezal; **Şehirleşme**, Ağaç Yayıncılık, İstanbul, 1992, s.27-28.

¹⁹ Nur Vergin; "Kentleşme ve Siyasal Yaşam", (Doçentlik Tezi, 1977) s. 24.

²⁰ A.g.e., s. 23.

²¹ A.g.e., s.24-26.

Kentin, heterojen, farklılıkları hoş gören, sosyal mobilitiyi destekleyen niteliklere sahip bir ortam olup olmaması, içinde bulunduğu genel toplumun ekonomik ve sosyo-kültürel yapısına bağlıdır.²²

b. Kent Tanımlamasında Kullanılan Diğer Ölçütler

Nüfus ölçütü ve kentsel fonksiyonlar denilen tarım, sanayi, hizmetler sektörünün değişen yoğunluklarının kullanılmasına değinildi. Bunlara ilave olarak:

- Yoğunluk ölçütü:

Ortalama olarak nüfus yoğunluğu kentin genel karakterini belirlemeye yeterlidir.

- Donatılar
- İş hareketliliği
- Ticari ciro
- Coğrafi veriler
- Haberleşme ağı
- Stratejik ölçüt
- Turizm ölçütü²³
- Ulaşım ağı
- Sosyal farklılaşma ve tabakalaşma
- Sosyal ilişkiler sistemi
- Çeşitli ve uzmanlaşmış iş gücü
- Çevreye etki biçimi
- Kültürel ölçütler

sayılabilir.

Kültürel ölçütler, kentin kültürel yapısında üç farklı biçimde ele alınabilirler. Öncelikle kültür, kentteki sosyal ve kültürel canlılığı koruyacak ve devamını sağlayacak

²² A.g.e., s.24.

²³ Ergun Gürpınar; a.g.e.,s.14-15.

sürekli ve dinamik bir düzendir. İkincisi, kentte, çeşitli kültürel faaliyetlerin, yaratıcı aktivitelerin ve benzeri olanakların sağlanmasıdır. Üçüncüsü ise, geçmişten günümüze, farklı kültürel ve etnik yapıları barındıran toplulukların, barış içinde yaşamlarının sağlanması olan kültürel kaynaşmadır.²⁴

c. Kentlerde Nitelik ve Ölçek Değişimi

Anlatılan ölçütlerin hepsi bir arada düşünüldüğünde, kentlerin her bir niteliği içerme ve içermemesine bağlı olarak farklı ölçeklerde kentler ortaya çıkacaktır. Doğal olarak bu kentler arasında bir kademeleşme oluşmaktadır. Kademeleşmede, genel olarak nüfus, üretim biçimi etki alanı ve etki biçimi esas alınmaktadır.

ca. Metropoliten Kent

Büyük kent anlamına gelen metropoliten kentte nüfusun, 250 000'den az olmayacağı kabul edilir.²⁵ Metropoliten kent, tarımsal üretimin sifıra yaklaştığı, sanayi üretiminin hizmet üretimine göre öneminin azaldığı, buna karşılık denetim, dağıtım ve eşgüdüm fonksiyonlarının daha çok önem kazandığı yerleşmelerdir. Ulusal veya bölgesel metropoliten merkez olmasına göre değişen çapta alanı denetimi altına alan, özel bir birim olarak belirginleşmektedir.

Köy, kasaba, kent ve metropoliten kent kademeleşmesi fonksiyonlarındaki farklılıkların yanı sıra, içinde yaşayan toplumsal grupların da birbirinden farklı olduğu, farklı yaşam biçimlerinin görüldüğü sosyolojik bir kademeleşmeyi de beraberinde getirir.²⁶

²⁴ Avrupa Kentsel Şartı, Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü Yayın No:10, Ankara, 1996, s.1.

²⁵ Ruşen Keleş; Kentleşme Politikası. s.76.

²⁶ Sema Köksal ve Ferhunde Özbay; a.g.e., s.19.

cb. Metroliten Bölge

Metroliten bölgeler, belirli bir sınırı ifade etmekten öteye geçerek çevrelerinde etki içinde oldukları yerleşmelerle bir bütün oluştururlar. Bütünleşme, sadece fiziksel anlamda değil, ekonomik ve toplumsal olarak gerçekleşmiş olabilir. Kentleşme oluşumunun ileri ve özel bir hali²⁷ olan bu bütünleşmiş yerleşmelere büyük kent bölgesi anlamına gelen metroliten bölge denilir. İstanbul, Londra, Paris ve Tokyo örnek olarak verilebilir.

bb. Megalopolis

Metroliten bölgelerin bir araya gelmesiyle oluşan, kentleşmiş alanlara pek büyük kentsel bölge anlamına gelen megalopolis denilmektedir. Bununla genellikle anlatılmak istenen; sürekli, aralıksız bir kent niteliği gösteren, yoğun biçimde sanayileşmiş bir çok büyük kent bölgesinin uç uca gelmesinden oluşan coğrafi bölgelerdir. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri'nde Washington'dan Boston'a kadar uzanan kentleşmiş bölge megalopolis olarak gösterilir.²⁸

cd. Ecumenopolis

Hızla ilerleyen kentleşme sürecinin, bütün yeryüzünü aralıksız bir kentsel alana dönüştürmesi anlamında ecumenopolis kavramı kullanılmaktadır. Bu kentleşmiş mekânda, 100-150 Milyon nüfuslu kentler bulunacak, açık ve yeşil alanlar, yapı alanları arasında irili ufaklı adacıklar olarak kalacaktır.²⁹

Ölçek, fonksiyonları ve etki alanı itibariyle kademeleşmeye tutulabilen kentin, ecumenopolisi hazırlaması küresel kentin başarısından geçecektir. Küresel kente yaklaşımda farklı eğilimler vardır. Bunlardan biri, kapitalizmde, değişmeyen

²⁷ Mübeccel Kıray; **Toplumbilim Yazıları**, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1982, s. 353-354.

²⁸ Ruşen Keleş; **Kentleşme Politikası**, s.76.

²⁹ A.e..

sermayenin mantığına uygun olarak kenti biçimlendirmek ve potansiyel güçlerine yön vermektir. İyi rekabet gücüne sahip kentler kazanıyor diğerleri kaybetmeye mahkum. Çağlar Keyder, yeni bir olgu olan “ inisiyatif alan şehir” olgusundan bahsetmektedir. Bu olguyla küreselleşme ile zayıflayan ulus devletler içinde kentler ekonomik güçleriyle ön plana çıkıyor ve inisiyatiflerini kullanıyorlar. Bu yeni dönemde kentler giderek kendi adlarına müteşebbis oluyorlar. Çünkü sermaye o kadar ürkek ve yer değiştirmeye o kadar hazır ki, uygun ortamı sağlamayan kentler yarışmayı kaybedebiliyorlar.³⁰

Küresel hedeflere ulaşmada kentlere sermayenin işleyiş mantığına uygun olarak misyon yüklemek ve biçimlendirmek herhalde eksik bir yaklaşımın ürünüdür. İnsanların bir arada yaşama hedeflerinin, kâr maksimizasyonuna endeksli politikalarla yönlendirilmesi, insan-kent arası ilişkileri doğasından koparmaktadır. Kentler sermayeden önce insanları ağırlamaktadır. Keyder’in kente bakış açısında, küresel kent, farklı kültürel kimlikleri barındırabilen ve bu farklılığı bir zenginlik kaynağına dönüştürebilen mekânlar³¹ olmaktan çok, farklılaşmaları yok sayan tek düze mekânlara dönüşümü hazırlayacaktır. “Bu bakış, farklılığın, kültürel öznelliğin yaratabileceği gerginliğin hesabını verecek teorik zenginlikten yoksundur.”³²

Kent tanımlamasında, kültürel yapının temel taşı olan kentlilik bilinci son derece önemlidir. Kenti, sermaye cephesinden tanımlamak yerine insanın kente bakışını ve kentle ilişkisini canlandırmak akılcı ve insani görünmektedir. Bu anlamda küresel kent tasarımı, kentlilik bilincini olumsuz etkilemekte hatta yok etmektedir. Kentlilik bilinci, kentin tarihi içinde oluşmuş özgül yaşam kültürün renklendirdiği bir kentli davranış normuna sahip olmaktır.³³

Buraya kadar anlatılanlardan sonra şöyle bir kent tanımı geliştirilebilir: Kent; insanla mekân arasında süreklilik taşıyan ve içinde değişim sürecini barındıran, temel fonksiyonları ve etki alanı zaman içinde değişmeye ve yönlendirilmeye açık, tarihsel, ekonomik, toplumsal ve kültürel birikimin ürünü olan yerleşme alanıdır. Günümüzde

³⁰ Çağlar Keyder; “İstanbul’u Nasıl Satmalı?”, *İstanbul Dergisi*, sayı. 3, 1992, s.84.

³¹ Asu Aksoy ve Kevin Robins; “İstanbul’da Dinlenme Zamanı”, *İstanbul Dergisi*, sayı. 7, 1993, s.59.

³² A.e..

³³ Ömer Laçiner; “Kentlerin Dönüşümü”, *Birikim*, Haziran-Temmuz 1996, s.12.

kentte kültürel yapının ekonomi temeli üzerinde üretildiği kabulüne dayanan yaklaşım, eksik ve kültürel zenginleşmeyi engelleyici niteliktedir. Kentler ekonomik, toplumsal, kültürel ve teknolojik fonksiyonların birbirinden ayırt edilmeyecek derecede, sıkı ilişkiler içinde bulunduğu, çok yönlü alanlar olarak düşünülmelidir.

2. Kentsel Mekân

a. Varoluşsal Mekânda İnsan

Varoluşsal mekân, insanın çevre ile etkileşimini başarılı bir şekilde sürdürmek amacıyla geliştirdiği imgeyi gösteren bir kavramdır. Buradaki anlamıyla mekân, insan tarafından algılanmayı bekleyen pasif bir alan değil; insan tarafından sürekli olarak biçimlendirilen alandır.³⁴ Varoluşsal mekânda mekânın algılanması zorunludur ve insan, bir kültürün üyesi olarak ihtiyaçları ölçüsünde ve koşullara bağlı olarak mekânı biçimlendirir.

Mekân başlığı altında anlatılan doğal mekân ve mimari mekân varoluşsal mekânın kapsamı içindedir. Ancak aralarına insan algısına açık, farklı düzeydeki mekân türleri girebilir. Norberg Schulz, varoluşsal mekânını düşey ve yatay olmak üzere iki düzlemde ele almıştır.³⁵

Buna göre, varoluşsal mekânın düşey yapı bileşenleri şunlardır:

- Coğrafya ya da ülke düzeyi
- Peyzaj düzeyi
- Kent düzeyi
- Cadde / Sokak düzeyi
- Ev düzeyi

³⁴ Derya Çakmaklı; "Kentsel Çevrede Mekan ve Kentsel Mekan Kavramlarının İrdelenmesi," **Mimarlık ve Şehircilikte Mekan**, Yerleşme ve Mimarlık Bilimleri Uygulama Araştırma Merkezi Yayını, 1992, s.7.

³⁵ Zuhâl Çınar; "Kentsel Çevrede Mekan-Kentsel Mekan Kavramının İrdelenmesi ve Boğaziçi Mekanı", (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 1996) s.62-63.

Görülüyor ki, mekân gittikçe insan ölçeğine yaklaşmaktadır. Genel olarak insan, sürekli değişen bir düzeyde yaşayıp belirli zaman diliminde yalnız bir düzey üzerinde yoğunlaşmaktadır.³⁶

Varoluşsal mekânın yatay yapı bileşenleri ise şunlardır:

- Birincil merkezler
- İkincil merkezler
- Kesimler
- Yollar

Merkez, yolların birbiriyle bağlandığı özel düğüm noktalarıdır. Kesim, belirli ortak nitelikleri olan grupların ilgi alanları ve tecrübeleriyle tanımlanır. Varoluşsal mekânın yapısal eksenleri olarak fonksiyonlarını sürdüren yollar ise, insanların eğilimlerinin yön ve yoğunluklarını yansıtır.³⁷

Böylece varoluşsal mekânın yatay ve düşey yapı bileşenleri geniş ve karmaşık bir sistemi oluşturur ve sistem mekânın tüm düzeylerinde belirli bir şekilde yinelenir. Yapısal kurgu, bir ölçekle sınırlanmamıştır ancak kültürel grubun ilgi ve kaygılarını yansıtır.

b. Kentsel Mekânın Tanımlanması

Yalın anlamıyla, binalarla tanımlanan ancak binaların dışında kalan fiziki mekâna “kentsel mekân” adı verilir. Mimari mekânda binalar tek tek birbirinden bağımsız olarak ele alınırken kentsel mekân, kentin tüm bireylerinin kullandığı, ortak mekânı anlatır.

“Kent dokusu, bir kentin, anayollar ve ikincil yollarla bölünmüş, oturma, çalışma, alım satım, işleyim, dinlenme yerlerini kapsayan yerbölümlerden, adacıklardan ve komşuluk birimlerinden oluşan toprak kullanım biçimidir.”³⁸ Kent mekânı, yaşayan bir organizma olarak düşünülen kent dokusu içinde yer alır. Kent dokusu, kentin

³⁶ Derya Çakmaklı; a.g.m., s.10.

³⁷ A.e..

³⁸ Ruşen Keleş; *Kentbilim Terimleri Sözlüğü*, 2.b., İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1998.

bütününü kapsayan ve birbiriyle kaçınılmaz olarak etkileşim içinde bulunan ilişkiler sistemidir.

Kent mekânı kavramı planlama dilinde “dış mekânlar” , “kentsel açık mekân” isimlendirmesi ile insan etkinlikleri için tasarlanmış ve oluşturulmuş, halkın girebileceği açık alanları ifade etmek için kullanılır. Parklar, konut çevresi, oyun alanları, meydanlar, cadde ve sokaklar, alışveriş merkezleri kentsel mekânı oluşturur.

Kentsel mekân, “sert mekân” ve “yumuşak mekân” olmak üzere ikiye ayrılır.³⁹

ba. Sert Mekânlar

Büyük ölçüde duvarlarla tanımlanan, işlevleri genel olarak etkinlik üretmek olan ana mekânlardır.

bb. Yumuşak Mekânlar

Doğal çevrenin egemen olduğu mekânlardır. Rekreatyonu olanaklı kılabilen parklar, bahçeler ve doğrusal yeşil eksenler bu kapsama girerler.

Bu ayırım, teknik bir incelemede önem kazanabilirse de, bu çalışma kapsamında yapılan alan araştırmasında pratik bir anlamı taşımamaktadır. Ancak kent dokusu bir bütünlük içinde ele alınmalıdır.

Kent mekânlarının çeşitli karakterlerini R. Trancik, üç düzeyde gruplamıştır.⁴⁰

- i. Üç boyutlu çerçeve: Kentsel mekânın sınırlarını, kapalılık derecesini ve mekânsal duvarın karakterini belirler. Kapalılık, sınırlayıcı elemanların tanımlılığı, ölçü, oran, saydamlık, açılmalar, yüzey dekorasyonu.
- ii. İki boyutlu çerçeve: Yer düzleminin biçimlenmesi, çok parçalı olarak düzenlenmesi, malzeme ve dokusu.

³⁹ Zuhale Çınar; a.g.e., s.33.

⁴⁰ A.e..

- iii. Mekân içindeki nesne – objelerin yerleştirilmesi: Ağaçlar, heykeller, su elemanları, kentsel mobilya, çitler vb.

Tarih boyunca başarılı sayılan kentsel mekânlar, bu üç organizasyonel kavramın zengin kombinasyonlarından oluşmuştur.⁴¹

Verilen tanımlardan sonra denilebilir ki, kentsel mekân, kimlik sahibi bir biçimden oluşur ve bu biçimi veren insandır.

c. Kentsel Mekân Elemanları

Kentsel mekân bir örgütlenme mantığı içinde örülmüştür. Konut dışı alanları bir arada tutan sokak genişleyerek mahalleye açılır. Birbirini izleyen farklı ölçekteki birimler bütün olarak ele alındığında kenti oluşturur.

Rob Krier, kentsel mekânların cadde/sokak ve meydan ana elemanlarından oluştuğunu vurgular.⁴² Bu elemanların çalışmasını, bir evdeki “koridor–oda” işleyişine benzetmektedir.

Sokak ve meydandan oluşan kentsel dış mekân kurgusu, insan-insan ve insan-yapılaşmış çevre ilişkisinin güçlü bir biçimde kurulmasına olanak sağlayan niteliklere sahiptir.

Sokaklar, kentin hareket ve canlılığını sağlayan, açık ve sürekli bağlantılardır. İnsanın evinden çıktıktan sonra kentle bağlantısı sokaklar aracılığıyla kurulur. İnsanın kendini ve kentini tanıması ve kimlik belirlenmesi sürecinde sokaklar önemli rol oynar.

Meydanlar, kentsel bütünlüğe caddelerle bağlanan, merkezi, kapalı ve süreklilik etkisi hakim olmayan, kentin mekânsal değişkenleridir.⁴³

Çalışma konusunda, kentsel mekânın tarihsel süreçte kültürlere göre farklılaşması ya da kentsel mekân elemanlarının değişen anlamlarına girilmeyecektir. Çalışmada esas alınan, kent dokusunda konut-insan ilişkisidir. Kendini en çok eviyle ifade eden insan, bu ifade edişi kentsel mekâna ve dokuya yayacaktır.

⁴¹ A.e..

⁴² Zühal Çınar; a.g.e., s.42.

⁴³ A.g.e., s.51.

d. Kentsel Mekânının Nitelikleri

da. Kapalılık

İnsan doğasına bağlı olarak kapalı, korunmuş mekânlarda kendini rahat ve güvende hisseder. Kentlerin kurulmasının temelinde, güvenlik ihtiyacına dayandırılması da insanın doğasının kent mekânına yansımış biçimidir. Mahremiyet kavramı da kapalılık özelliğinin içinde değerlendirilmelidir. Bu sebeple, kentsel mekân tanımlamasında mimari duvarlarla sınırlandırılmıştır.

db. İnsan Ölçeği

İnsan, duvarlarla sınırlandırılmış, kapalı bir mekânda kendini güvende hissedebilir ama rahat ve huzura ermesi, mekânın kendi ölçeğiyle doğru orantılı olmasına da bağlı olacaktır. Mekânı biçimlendiren insan, sembolize edilmiş mekânlar (mabet, yargı binaları vb.) dışında, sürekli etkinliklerini sürdürdüğü yerlerde doğal olarak ölçüsünü tayin edecek ve bu ölçüde rahat edecektir.

Unwin'in belirttiği gibi, "kent planlamada oran, mimarlıkta olduğu durum ve örnekteki gerçekliklerle ilgili olup sayısal değerlere indirgenemez. Sonuç olarak, insan ölçeği, insanların dağılmasının değil, bir araya gelmesinin işlevidir. Mekânsal biçim de bu toplanmayı kolaylaştırıcı nitelikte olmalıdır".⁴⁴

dc. Estetik Değer

İnsanların kentleri biçimlendirmelerinin arkasında, kültürün ürünü olan estetik anlayışı vardır. İnsanlar ürettikleri bu biçimleri severler ve kendileriyle özdeşleştirirler.

Kentsel mekânda estetik değerin belirleyicisi, toplumun ortak güzellik anlayışı ve geline uygarlık seviyesidir.

⁴⁴ Zuhâl Çınar; a.g.e., s.37.

Estetik değer , sadece güzellikle tanımlanmamalıdır. İnsanlar objeleri bilinçli olarak kavrarlar ve onlara nesneler dünyasında bulunmayan değerler yüklerler. Bunlar, bilgi değeri “doğruluk”, pratik ekonomik değer “yararlı”, ahlaksal değer “iyi” ve “yüce”, “hoş” ve “güzel” estetik değerleridir. Değerler evreninde, estetik değerler, özgün ve bağımsız olmalarıyla diğerlerinden ayrılır.⁴⁵

Klasik idealist felsefe, bu değerleri aynı kökene bağlayarak özdeşliğini vurgulamıştır. Bu anlamda, güzel olan aynı zamanda iyi, doğru ve yararlı’dır. Kant, bilimsel bir bilgi olarak üretilebilmesi için, estetiği, sınırlayarak diğer değerlerden ayırmıştır. Skolastikten beri gelen “zevkler ve beğeniler tartışılmaz” yargısına karşılık Kant, “tartışılabilir hatta tartışmak zorundayız” demiştir. XIX. yüzyıl boyunca geçerlilik kazanacak olan Kant’ın önermesine göre güzel, hoş’tan farklı olarak, tüm insanlarda ortak ve birey-üstü seyretmeden duyulan haz alma duygusudur. Böylece, güzel’le sınırlanan estetik değer, genel geçerlilik ve zorunluluk içerir. Kant’ın genel-geçer bir önerme gibi benimsenen güzel’i iyi’den ve yararlı’dan ayırması ile insan, bütün doğallıktan ve toplumsallıktan soyutlanarak bir “homo aestheticus” olarak düşünülmüştür. O dönem “homo economicus” hor görülerek bir sebze bahçesine bir park yeğ tutulmuştur.⁴⁶

XX. yüzyılda, güzel ve yararlı’nın ayırımından değil birlikteliğinden yola çıkan yeni bir estetik anlayışı oluşmuştur. “Ergonomi ve endüstri tasarımının kuruluşu ile sanat, müze ve galerilerin tutsaklığından kurtarılıp insanın günlük yaşamına, oturduğu kentin sokaklarına ve evinin içine sokulmuştur.”⁴⁷ Böylece, fonksiyonellik, estetik değerın yüklenmesinde oldukça önem kazanmış, kent mekânının ve insan yaşamında yer alan her nesnenin, güzelleştirilmesi ilkesi benimsenmiştir.

⁴⁵ İsmail Tunalı; *Estetik*, 4. b., Remzi Kitabevi Yayını, İstanbul, 1996, s.131-132.

⁴⁶ A.g.e., s.140.

⁴⁷ A.g.e., s.141.

dd. Süreklilik

Kentsel mekân elemanları olan yollar ve meydanlar, birbirine kesintisiz bir biçimde bağlı ve davet edici nitelikte olmalıdır. Bu anlamda, kentte çıkmaz sokakların bulunması sürekliliği engelleyicidir.

de. Yakınlık (Ulaşılabilirlik)

Yakınlık ilkesi, kentin ulaşım olanaklarının zenginliğine ve kamusal binaların yerlerinin önemine işaret eder. Kent mekânı, kamusal binaların yerlerini temel alarak, zaman kaybını asgariye indirecek biçimde ulaşılabilirlik olanakları ile donatılmalı ve düzenlenmelidir.

e. Kentsel Mekânda İnsan ve İlişkiler Ağı

Kentsel mekânda, temelde, insan faktörünün öne çıktığı ve insan ölçeğine uymak gerektiği sık sık vurgulandı. İnsan, mekânı biçimlendirirken fiziksel ve ruhsal yapısıyla bir bütün olarak yaklaşır.

Kent-mekân arası ilişki, güvenlik ihtiyacı ve bir mekâna ait olmak düşüncesi ve bunun geliştirilmesi üzerine kuruludur. Kent mekânında aidiyet, farklı ölçeklerde (sokak, mahalle vb.) ele alındığında, ilişkinin başlangıç noktası, somut olarak insan-ev olarak alınabilecektir. Ancak, insan, kentte kendini bir evden öte pek çok alana ait hisseder.

Norberg Schulz, “bir mekâna ait olmak” olgusunu bir sınıflamaya bağlı tutar.⁴⁸ İnsanın kendine ait, özel dünyasından hareketle kentsel mekâna bakıldığında üç farklı boyutta ilişkiler sistemi gözlemlenebilir.

⁴⁸A.g.e., s.18-19.

- i. Özel
- ii. Kamusal
- iii. Kolektif

Kişilere göre değişmekle beraber aidiyet hissinin en yoğun yaşandığı, kapalı mekânlar özel alanı oluşturur. İnsan, kentle bağlantısını kuran sokağa çıktığında aidiyeti, özel alandaki özgürlük duygusunu diğer insanlarla paylaşmanın getirdiği sorumlulukla birlikte hisseder. Diğer bireylerle, kamusal ait oluş çerçevesinde bir araya gelir ve ortak değerler geliştirir. Kurum ile somutlaşan bu kavram, insan-kurum ve kurumlar arası ilişkileri kapsar.

Üretilenleri, fikirleri ve duyguları karşılıklı paylaşmak, bir araya gelmek ve yaşamın olanaklarına beraberce sahip olmak anlamında “kolektif ait oluş” yerleşim ile vurgulanır. Kentsel mekânlar, kolektif ait oluşun yaşandığı ve tatmin edildiği yerlerdir.

C. KONUT KAVRAMI

1. Konut ve Ev

Konut, yalın anlamıyla, insanların barınmak ve yaşamlarını sürdürmek amacıyla kurup düzenledikleri mekândır.

Konut, mesken ve ikametgâh anlamlarına gelmektedir. Mesken, Arapça sükun kökenli olup ikametgâh Osmanlıca'dır. Her ikisi de oturulan yer, içinde barınılan yer anlamında kullanılır.⁴⁹

Ev kelimesi, iv, iva, eb/yiv kelimelerinden gelmektedir.⁵⁰ Her ailenin ayrı olarak oturmasına mahsus yer, hane, aile, soy, nesil, sülale, hanedan anlamları vardır. Ev kelimesinin anlam zenginliği, toplumda yaygın kabul görmesi ve benimsenmesinden kaynaklanır. Böylece ev, aileyle birlikte sosyal niteliği ağır basan bir yapıyı ifade ederken konut, barınma ve yaşamı sürdürme alanlarını genelleştirir. Değişen aile, toplumsal sınıf yapıları, gereksinim ve olanaklar konut kullanımını ön plana çıkarmıştır.

2. Konutun Ortaya Çıkışı

Konut, temelde, insanın korunma ve barınma ihtiyacını karşılamasına rağmen sadece bu ihtiyaçlarla sınırlandırılan bir anlam yığını olarak düşünülemez.

a. Sığınak ve Barınak

İlk insanların doğayı dönüştürmeksizin bir sığınak olarak yararlanmaları söz konusu iken, ilerleyen zamanda insan doğa ilişkisi gelişerek değişmiştir. Hayvanlar doğa koşullarına karşı korunmak için iç güdüsel olarak in, yuva gibi isimlendirilen sığınaklar yapmışlardır. Tarihin ilk dönemlerinde de insanlar, doğa koşulları ve diğer

⁴⁹ Hayat Büyük Türk Sözlüğü, Hayat Yayınları.

⁵⁰ R. Kırıkçı, İ. Büyükçolak; Bizim Evlerimiz, Katibim Yayınları, İstanbul, 1993, s.11.

canlılara karşı güvenle yaşamak amacıyla bilinçli bir hareketle doğal mekânda sığınma alanları bulmuşlardır. İnsanlığın gelişmesiyle birlikte, yaşam tecrübesi de artmış, sığınaklar birden çok işlev yüklenmiştir.

İnsanın, doğayı kendi yararına uyarlayarak geliştirdiği barınak denilen yapılar, koruma işlevi yanında kullanıcıya içinde yaşadığı topluluktan ayrı, özel bir mekân verir. Toplumdan ayrı yiyeceğini vb. üretimini depolama olanağı sağlar.⁵¹ Antropolojik açıdan, insanın herhangi bir değiştirme çabası taşımadan doğada olduğu gibi kullandığı ve kendisinden bir şey katmadığı sığınaklar barınak olarak değerlendirilemez.⁵² Sığınak, bir zorunluluk içinde tanımlanırken barınak deyince; insanın yaşamın gereklerini süreklilik içinde yerine getirebildiği yapılar anlaşılır. Böylece barınaklar, somut anlamda kültür ürünüdürler.

b. Konut

Yerleşik düzene ait yapılar, yalnızca güvenli bir yaşam sağlamanın yanında toplumsal ilişkileri sürdürme işlevini de yüklenmeye ve toplumsal anlamlar taşımaya başlamıştır. İşte bu aşamada konutun ortaya çıkışı gerçekleşmiştir.⁵³

Konut, temelde sığınak anlamında kullanılabilmekle birlikte insanın değişen ve çeşitlenen sosyoekonomik sorunlarına getirilmiş tekno-kültürel bir çözümdür. Burada vurgulanması gereken insanın kendine bir mekân geliştirmesinin temel nedeninin biyokültürel olduğudur. Bunun altında, insanın bedensel yetersizliği ve doğal çevreye en alt düzeyde uyum sağlaması yatmakta ve insan önündeki engelleri maddesel kültür öğeleriyle aşmaktadır.⁵⁴

Konutun varlığını belirleyen koşullar şunlardır.⁵⁵

⁵¹ İlhan Tekeli; **Kent Planlaması Konuşmaları**, TMMOB Mimarlar Odası Yayınları, Ankara, 1992, s.103.

⁵² Güven Arsebük; “Biyokültürel Açıdan İnsan (Sığınağı ve Barınağı)”, **Tarihten Günümüze Anadolu’da Konut ve Yerleşme**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996, s.1-2.

⁵³ İlhan Tekeli; “Konut Tarihi Yazıcılığı Üzerine Düşünceler”, **Tarihten Günümüze Anadolu’da Konut ve Yerleşme**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996, s.2.

⁵⁴ Güven Arsebük; a.g.m., s.4.

⁵⁵ İlhan Tekeli; “Konut Tarihi Yazıcılığı Üzerine...”, s.3.

- i. Dış etkilere karşı belli ölçüde koruyuculuğu sağlaması yanında belli bir özel alan oluşturması
- ii. İnsanlar tarafından inşa edilmesi
- iii. Belli bir süreklilik içinde bulunması
- iv. Bulunduğu topluluk içinde kararlılık sağlaması
- v. İçinde yaşayanlarca ve toplumun diğer üyelerince anlam yüklenmesi.

İnsanlık tarihinde gelineen noktada konut, insanın biyolojik varlığının yanında sosyal varlığının ayrılmaz bir parçası olmuştur. Konutun algılanma biçimi, zaman içinde insan ve geniş anlamda toplumlara göre değişmekle birlikte konut da tıpkı kentler gibi sosyo-kültürel bir gerçeklik ve uygarlıkta gelineen seviyenin göstergesidir.

Konut sadece insanların serbest irade tercihlerinin bir ürünü değildir. Bu konuda toplum ve çevre değişkenleri de belirleyicidir. Böylece konut, pek çok faktörün bir araya gelmesiyle ortaya çıkan ve çok yönlü ele alınması gereken bir kavramdır.

Konutların işlevleri, biçimlenmesi ve nitelikleri zaman içinde, toplumlara ve toplumların gelişmişlik düzeylerine göre farklı olmaktadır. Bu anlamda günümüz konutunun tanımlanmasında ve açıklanmasında kullanılacak değişken sayısı oldukça fazladır. Değişkenleri şöyle sıralayabiliriz:

- i. Konutun dış ilişkileri: Konutun içinde ve dışında yer alan faaliyetler arasındaki işbölümünü anlatır. Konutun iş alanlarıyla ilişkisi ve toplumda, özel ve kamu alanlarının nasıl ayrıldığı konutun dış ilişkilerini ifade eder.
- ii. Toplumsal katmanlaşma: Gelir düzeyi ve sınıfsal farklılıklar, hane halklarının hem ödeme gücünü hem de beğeni ve tercihlerini etkileyerek talep yönünden konutları belirlemektedirler.
- iii. Yapı teknolojisi ve malzemesi
- iv. Konutun iç ilişkiler sistemi: Hane halkının büyüklüğü, kompozisyonu, aile içi işbölümü, emeğin yeniden üretilmesi için gerekli faaliyetlerin aile yaşamında yarattığı günlük ritim ve benzerleri sayılabilir.
- v. Toplumda birlikte yaşama kuralları ve alışkanlıkları

vi. Konuta yüklenen anlamlar, konutla ilgili inançlar

vii. Konut ve yerleşmeye ilişkin yasal düzenlemeler

Konutu tek ünite olarak açıklamaya yönelik bu değişkenlerin tümü, kültürün birer ögesidir.⁵⁶

Geniş anlamıyla konut, insanların yaşamlarını sürdürebilmek amacıyla oluşturdukları, maddi ve manevi kültür öğeleriyle donatılmış, zaman içinde değişen gereksinim ve olanaklara uyarlanan, çevresiyle etkileşim halinde, resmi ilişkilerin en aza indiği, süreklilik içinde oluşan, özel yapı birimleridir.

İyi bir konuttan, kullananların asgari ihtiyaçlarını sağlık, estetik ve mahremiyet yönünden karşılaması ve yaşam biçimindeki değişmelere uyum sağlayabilmesi beklenir.⁵⁷

3. Kentsel Mekânda Konutun Değerlendirilmesi

Kent tanımlamasında kullanılan ölçütler, köyden farklılaşma esas alınarak belirlenmektedir. Bu farklılıklar, Kent Kavramı ve Kentsel Mekân başlığı altında incelendiğinden tekrar değinilmeyecektir. Vurgulanmak istenen, her iki mekânda konut biçimi ve algılanışının farklı olduğudur. Nitekim, “konutlar, her zaman toplumun aynasıdır”.⁵⁸

Köy toplumunda konut, homojen bir nesne olarak izlenebilmesine karşılık kent toplumlarında çeşitlilik, karmaşıklık ve çelişkiler içeren bir olgu haline gelmiştir.

Köy toplumunda, konut insan arası ilişki, basit, tek düze ve geçim kaynağı öncelikli biçimlenmekte ve geleneksel olarak sürdürülmektedir. Kent toplumu ise başta aile olmak üzere çeşitliliği ortaya koyar. Yukarıda anlatılan değişkenler göz önünde bulundurulduğunda, kent mekânında birey, aile ve kültür gruplarından başlayarak genişleyen ve karmaşıklaşan bir ilişkiler ağı görülür.

⁵⁶ A.g.e., s.5-9.

⁵⁷ Yurdanur Dülgeroğlu Yüksel; **Konut Mekânı Kavramının Tipolojik Temelleri**, İstanbul Teknik Üniversitesi Rektörlüğü Yayını, sayı. 1556, İstanbul, 1995, s.80.

⁵⁸ Wolfram Hoepfner; “Klasik Dönem’de Konut ve Toplum”, **Tarihten Günümüze Anadolu’da Konut ve Yerleşme**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996, s.155.

Kent toplumunda konutun tek bir anlamı yoktur. Konut, barınak olmanın ötesinde üretilen bir mal, bir tüketim malı, yatırım amaçlı kullanılan, güvence sağlayan, toplumsal ilişkilerin üretilmesinde araç ve kentsel çevrenin oluşturulmasında kültürel bir üründür.⁵⁹ Böylece, kent toplumu gereksinim duyduğu pek çok konut biçimi ve anlamını üretmektedir. Köy toplumunda konutu biçimlendiren değişkenler, sınırlı ve temelde ihtiyaçlara dayalıdır.

Konut denildiğinde akla gelen fonksiyonellik, mahremiyet, çevre ve toplumu algılama, estetik değer anlayışı gibi temel kavramların da kent ve köy toplumlarında anlam ve yaşanma yoğunluğu farklıdır.

⁵⁹ İlhan Tekeli; **Kent Planlaması Konuşmaları**, s.103.

İkinci Bölüm

İSTANBUL KENT DOKUSUNDA KONUT

A. OSMANLI KLASİK DÖNEMİ İSTANBUL KONUTLARI

Osmanlı belgelerinde sivil konut karşılığında, beyt, dar, gurfe, hane, ev, hücre, kasır, konak, konak yavrusu, köşk, menzil, oda, sahilhane ve yalı terimleri kullanılmaktadır. Bazı belgelerde beyt, ev, hane ve menzil aynı anlamda kullanılmakla beraber terimler farklı konutları karşılayabilmektedir.⁶⁰

İmparatorluğun barınma kültürünün zenginliğini gösteren terimlerden bazılarının ortaya çıkışı ve yaygınlık kazanmaları, klasik dönem içinde ancak, farklı zaman dilimlerinde gerçekleşmiştir.

Klasik dönem, İstanbul'un fethinden Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesine kadar olan zamanı ifade eder. Konut alanında Lale Devri (1718 – 1730) bir dönüm noktası olarak düşünülebilir Çünkü, Saray ve çevresini temsil eden bir üst sınıf kültür ön plana çıkmış ve İstanbul kent dokusunda, sivil konut alanında, yeni biçimler üretilmiş ve kent mekânında konut düzleminde değişiklikler olmuştur. Böylece, klasik dönem, fetihten Lale Devrine kadar olan dönem (1453 – 1718) erken klasik dönem, Lale Devrinden Tanzimat Fermanı'nın ilanına kadar olan dönem (1718 - 1839) geç klasik dönem olarak isimlendirilmiştir.

⁶⁰ Nejat Göyünç; "Osmanlı Belgelerinde Konut Terminolojisi" *Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996, s.264.

1. Erken Klasik Dönem Konutları

a. Saray

Saray, yönetimin merkezi olan ve padişah ailelerinin yaşadığı büyük bir komplekstir. Bu dönemde saray, kentin konut alanında simgesel bir rol oynar ve üst düzey devlet görevlilerinin konut mekânında temel belirleyicidir.

İstanbul'da ilk Osmanlı sarayı fetihten sonra, Beyazıt'ta yapılmış ve Saray-ı Atik, Eski Saray isimleriyle anılmıştır. Daha sonra kaynaklarda Saray-ı Cedid-i Amire olarak geçen, Yeni Saray olarak nitelenen Topkapı Sarayı inşa edilmiştir. (Bkz. Şekil 3)

Topkapı Sarayı'nın üç tarafı denizlerle çevrili olup Birun, Enderun ve Harem olmak üzere üç ana bölümden oluşur. Geniş avlular, köşkler, kasırlar, camiiler, divanlar, devlet daireleri, kütüphaneler, koğuşlar, mutfaklar, çeşmeler ve bahçelerden oluşur. Denizden ve karadan saraya açılan kapılar vardır. Sarayın konumu gereği, surlar çevresinde üst düzey yöneticilerin konutları yer almaktadır. O dönemde kasır, köşk ve konak denilen konutlar, saray ve çevresinden soyutlanmamış, halkın oturduğu alanlara dağılmayıp bir arada toplanmıştır.

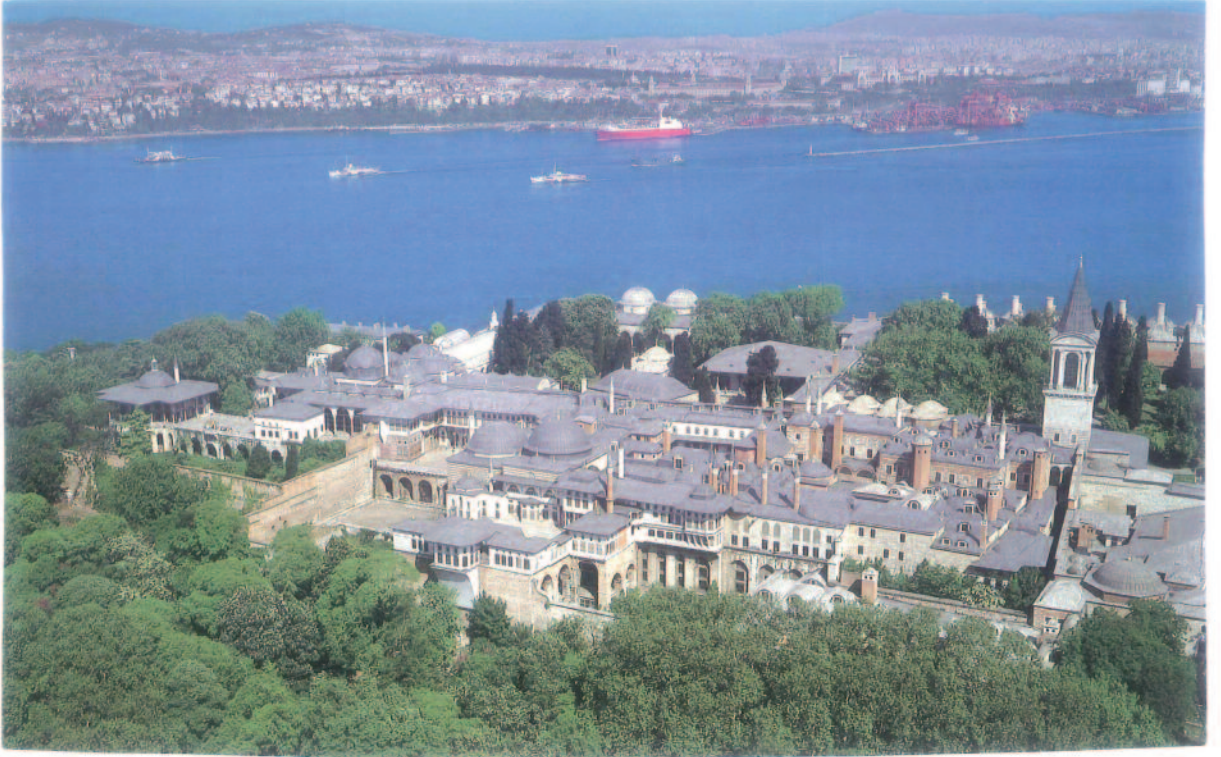
Padişahın Sarayı dışında, sadrazamlara ait saraylar da bulunmaktadır. Kömürciyan, Topkapı Sarayı'nın kara kapısı olan Demirkapı'da konaklar yanında I. Ahmet'in sadrazamlarından Derviş Paşanın sarayının olduğunu söyler.⁶¹ Saraylarda, özel yaşama alanları ile yönetim işlerinin yürütüldüğü alanlar ayrı düzenlenmiş; mekânlar avlular çevresinde toplanmıştır.⁶² Sarayın iç bölümü, odalarının bezemeleri ve bahçeleri ile konut özelliği vurgulanmaktadır.⁶³

Üst düzey devlet yöneticilerinin oturduğu konutlar, yönetimin işleyişi açısından bağlantısı ve çevresinde yer alması sebebiyle Saray başlığı altında alınacaktır.

⁶¹ Eremya Çelebi Kömürciyan; *XVII. Asırda İstanbul Tarihi*, (haz. Kevork Pamukciyan), Eren Yayınları, İstanbul, 1988, s.138.

⁶² Mine Soysal (Haz.); *Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşimin Öyküsü*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996, s.35.

⁶³ A.e..

Şekil 3 XV. yüzyıl Topkapı Sarayı
Kaynak: Kartpostal

Diğer saraylara yer vermeksizin Topkapı Sarayı'nın üzerinde durulmasının nedeni; erken klasik dönem İstanbul kent dokusunda Sarayın belirleyici ve halka yayılan etkisidir.

aa. Köşk

Klasik erken dönemde köşk deyince; Topkapı Sarayı ya da konak kompleksi içinde bulunan, bağımsız ve küçük konut birimleri anlaşılır. Bahçe içinde yapılan köşkler genellikle ahşaptır. Üstü kapalı, yanlardan etrafı seyre açık, dinlenme alanları olarak düşünülmüştür. Bağdat Köşkü ve Revan Köşkü örnek olarak verilebilir. Dışları sade görünüşlü olan yapı birimlerinin içleri çinilerle süslenmiştir. (Bkz. Şekil 4)

Köşk Sultan Sarayında olduğu gibi bir özel kişinin evinin ilavesi de olabilir. “Özel kişinin avlu ve bahçesinde ise köşk ismini muhafaza eder, hatta boyu ve yerine göre kameriye, mehtabiye, çardak v.s. isimlerini de alabilir”.⁶⁴

Bu dönemde, Saraya özgü bu konut biriminin, geç klasik dönemde anlamı değişmiştir.

ab. Kasır

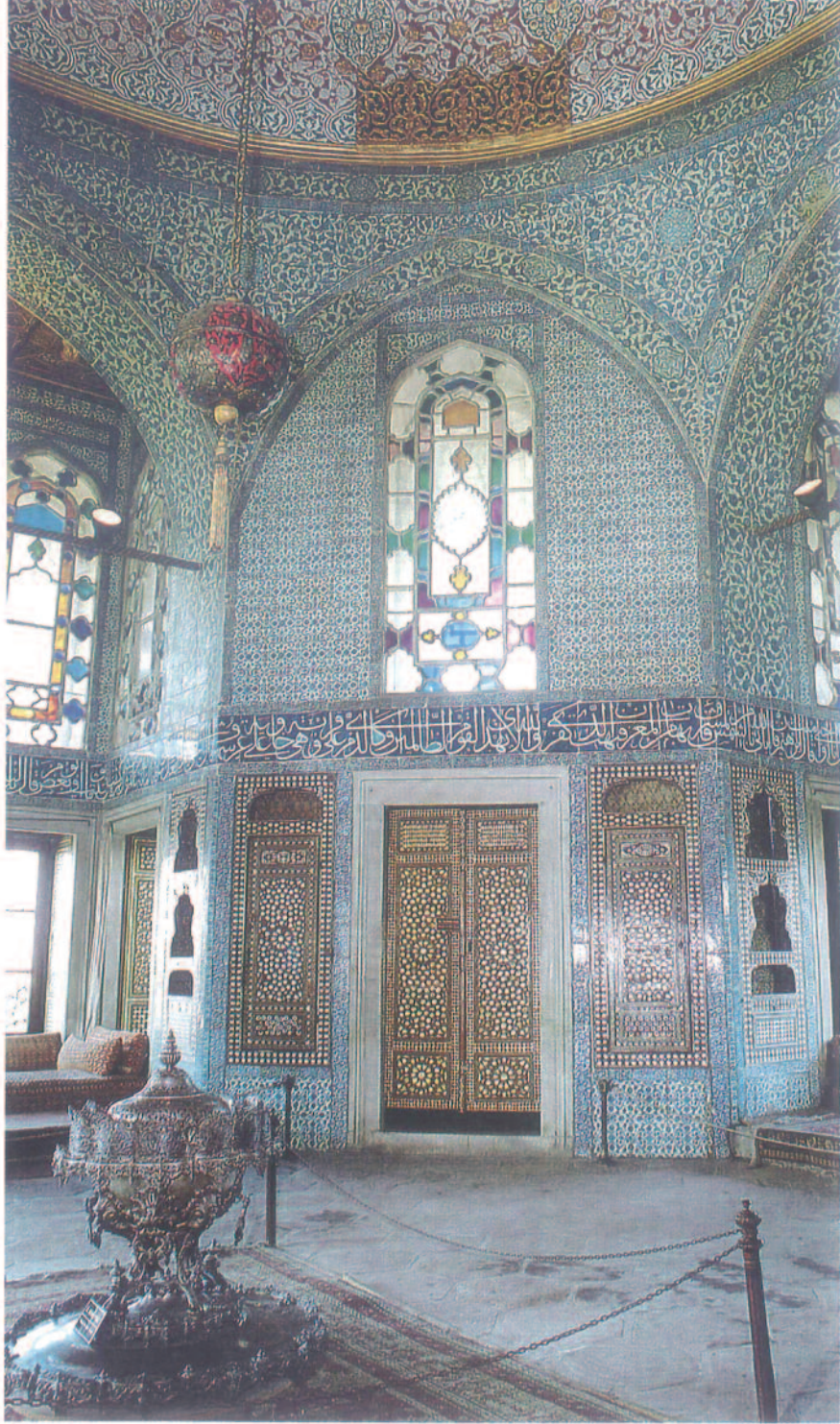
Bu dönemde, köşk gibi Topkapı Sarayı içinde yaptırılan konut birimleridir. Yalnız padişaha aidiyet anlamını taşır. Örnek olarak Sepetçiler Kasrı, Yalı Kasrı verilebilir. Kasırın da geç klasik dönemde anlamı değişmiştir. (Bkz. Şekil 6)

⁶⁴ Sedat Hakkı Eldem; **Köşkler ve Kasırlar I**, Kutulmuş Matbaası, İstanbul, 1969, s.XI.

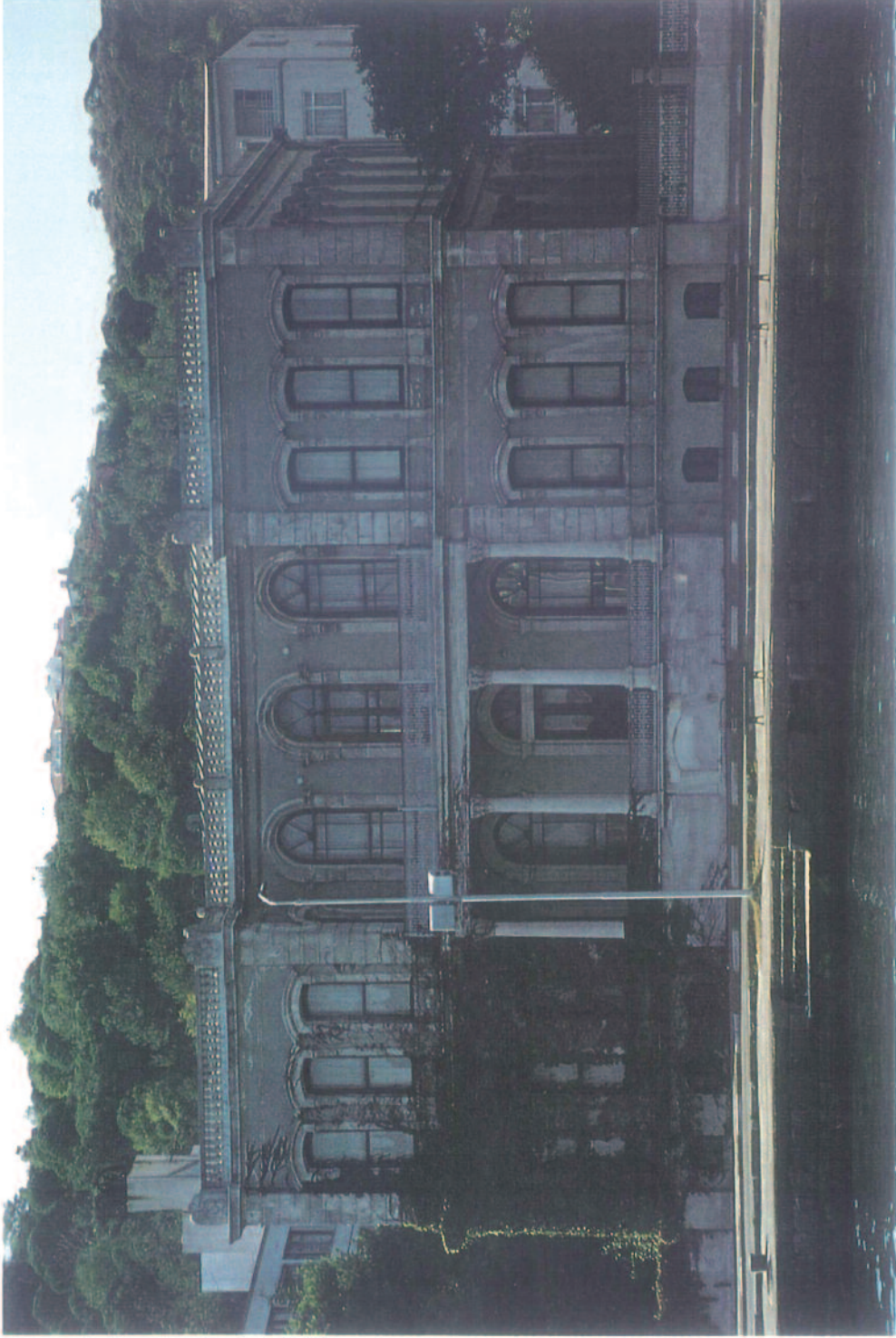
Şekil 4 XIX. yüzyıl Dolmabahçe Sarayı

Kaynak: *Treasures of İstanbul*, Akşit Kültür ve Turizm Sanat Ajans Ltd. Şt., İstanbul, 1993, s.103.

Şekil 5 XVII. yüzyıl Bağdat Köşkü'nün İç Mekânı

Kaynak: Treasures of İstanbul, Akşit Kültür ve Turizm Sanat Ajans Ltd. Şt., İstanbul, 1993,s.83.

Şekil 6 XVII. yüzyıl Kalender Kasrı

Kaynak: Orhan Erdenen; Boğaziçi Sahilhaneleri 3 Sarıyer Yeniköy, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayını No.12, 1994, s.532.

ac. Konak

Üst düzey devlet yöneticilerine ihsan olunan, resmi ikametgah olup geçici olarak oturulacak yer karşılığında kullanılmaktadır. Büyük olan ve haremlik – selamlık olarak ayrılan bölümlerden oluşan ve kent içinde bulunan konut tipidir.⁶⁵

Mantran, konak ve sarayların bu dönem İstanbul’unda fark edildiğini belirtir ve konakları, yüksek gelirli olan ve daha yüksek mertebeli kişilerin oturduğu, özel otellere benzetir. Ona göre, konak ve saray arasında çok fazla fark yoktur ve bunlar, aynı iç düzenleme ve bezeme kaygılarına sahne olmaktadır. Mantran, bunların dıştan gösterişli olmadığını ancak oturanların rahatlık ve zevkine yönelik yapıldığını söyler. “Saraylar ve konaklar çoğu zaman diğerlerinden daha iyi inşa edilmiş olmakla birlikte dıştan hayranlık uyandıracak bir görünüm sunmamaktadırlar.”⁶⁶

Konakların çoğunluğu Saray çevresinde bulunmakla birlikte devlet görevinde bulunan gayri Müslimlerin yerleştikleri semtlerde konakları bulunmaktadır. Kömürçiyen, Fener’de Divan-ı Hümayunda tercümanlık yapan Eflak ve Boğdan beyliklerinde bulunan Rum asilzadelerinin konakları olduğunu söylemektedir.⁶⁷

Erken dönem konut tipolojisi hakkında bilgi yoktur. Ancak Tanzimat Fermanı sonrası dönemde, 10-20 odalı küçük, 20-40 odalı büyük konaklardan söz edilebilir.⁶⁸

b. Halkın Yaşadığı Konutlar

İstanbul’un genel olarak konut alanları, camii merkez alınarak etrafında bekar odaları ve hanların bulunduğu iş bölgesinden sonra başlar. Böylece, iş bölgesini çevreleyen merkezi ve iç kısımda Müslüman nüfus, periferide ise gayri Müslim azınlıklar ve sistem dışı gruplar yerleştirilmiştir.⁶⁹

⁶⁵ Nejat Göyünç; a.g.m., s.264.

⁶⁶ Robert Mantran; XVI. Ve XVII. Yüzyılda İstanbul’da Gündelik Hayat, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1991, s.31.

⁶⁷ Eremya Çelebi Kömürçiyen; a.g.e., s.169.

⁶⁸ Doğan Kuban; “Konaklar”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, cilt 5, s.51.

⁶⁹ İlber Ortaylı; *İstanbul’dan Sayfalar*, Hil Yayınları, İstanbul, 1986, s.198.

Geleneksel kentlerde olduğu gibi İstanbul mekânındaki farklılaşmayı da, sosyal statü ve gelir farkları değil; dini ve etnik farklılaşma belirlemektedir. Semtlerde sınıfsal özellik olmamakla birlikte, sadece Çarşamba, Fatih ve Süleymaniye medreselerine yakın olduğundan “ulema semti” olarak bilinmektedir.⁷⁰

İstanbul halkının oturduğu konutlar olan evlerden önce, genellikle iş bölgesinde olmak üzere “oda” ya da “hücre” olarak isimlendirilen bekarların yaşadığı konutlardan bahsedilecektir.

ba. Oda ya da Hücreler

Oda ya da hücre, ev anlamında kullanılan konut türünün, en alt barınma basamağını oluşturmaktadır. Bir çeşit toplu konut gibi düşünülebilecek odalar, kiralanmak amacıyla yapılan, tek katlı, aynı biçim ve büyüklükte olan tek tek yapıların oluşturduğu diziler şeklindedir.⁷¹

XVI. yüzyılın ortalarında, sur içi alanının doğu ucunda toplam olarak 1026 konut bulunmaktaydı. Büyük bir çoğunluğu oda topluluğu olan konutların geri kalanı bağımsız evlerdi.⁷²

Oda yalnızca iş bölgesinde çalışan bekar erkeklerin barındığı konut türü değildir. Bekar öğrencilerin, saray görevlilerinin ve yeniçerilerin oturduğu odalar da vardır.

Enderun öğrencileri, Topkapı Sarayı’nda “büyük oda” denilen konutlarda yaşarlardı. Geceleri sekilerin üzerinde onarlı gruplar halinde yatarlar, gündüzleri de eğitim ve diğer işleri aynı mekânda yürütürlerdi.⁷³ Medreselerde eğitim gören “suhte” denilen öğrenciler de, medreselerde onlara ayrılan odalarda yaşıyorlardı.

Yeniçeriler “orta” denilen birimler halinde örgütlenmişlerdi. Her orta mutfak, tuvalet ve koğuşu bulunan kendine ait bir barınma yerine sahipti. O dönem, “eski” ve “yeni odalar” olarak bilinen iki ana yerleşme grubu vardı.⁷⁴

⁷⁰ A.g.e., s.199.

⁷¹ Mine Soysal (Haz.); *Tarihten Günümüze*..., s.36.

⁷² A.e..

⁷³ A.g.e., s.41.

⁷⁴ A.g.e., s.41

Görüldüğü gibi, oda klasik dönem konut tipolojisinde farklı biçim ve anlamlarla ortaya çıkmıştır. En alt barınma basamağını temsil etmesinin yanında asker ve öğrencilerin yetiştirilmesi ve çalıştırılmasında ortaya çıkmış kurumsal bir konut tipini oluşturur. Bu konut tipi, içinde yaşayanların tercihleri dışında, devlet politikası olması zorunluluğu ya da şartların elverişsizliği sonucu oluşmuştur.

bb. Evler

Evler üç tipe ayrılmaktadır:⁷⁵

- i. “Beyt-i süfli”, “hane-i tahtani” ya da “menzil” denilen tek katlı evler
- ii. “Beyt-i ulvi” ya da “hane-i fevkani” denilen iki katlı evler
- iii. “Mükellef” denilen geniş ve büyük evler

II. Mehmet’in Vakfiyesinde konutlarının niteliklerine yönelik açıklamalardan İstanbul evlerinin büyük çoğunluğunun tek katlı olduğu anlaşılmaktadır.⁷⁶ Vakfiyede, bu evlerin sıra evler oldukları belirtilmiş; üç katlı evlerden söz edilmemiştir. Evlerin bazıları duvarla çevrilidir.⁷⁷ Evlerin çatılarında, konut kültüründe zamanla farklı biçimde isimlendirilerek gürfe, cihannüma ve cumba denilen kapalı çıkmalar vardır. Bu çıkmalar bazı evlerde ayrıca dıştan eli bögünde denilen desteklerle tutturulmuştur.

İki katlı evler, XVI. yüzyıl ikinci yarısında, servisleri alt katlarda ve oturma katı üstte olmak üzere yapılmaya başlanmıştır. Bu evler o dönemler için zenginlik işareti olduğu kadar, yeni bir konut kavramını gündeme getirmiştir.⁷⁸

Her ev ayrı bir haneyi ifade etmektedir. Ev yapımında kullanılan ana malzeme ahşaptır. Kargir evler oldukça az olup bu evlerde, gayri Müslim azınlıklar oturmaktadır. Yerleşim ve konut biçimlenmesinde dini ve etnik ayrımın belirleyiciliği ile gayri Müslimlerin evleri Müslümanların evlerinden daha yüksek olamazdı.

⁷⁵ İlber Ortaylı; *İstanbul’dan Sayfalar*, s.200.

⁷⁶ Doğan Kuban; “Ev Mimarisi”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, cilt 3, s.229.

⁷⁷ A.e..

⁷⁸ A.e..

Depreme dayanıklılığı, malzemesinin kolay bulunması, ucuz ve ustalığının yaygın olması nedenleriyle tercih edilen ahşap binalar, yangına karşı dayanıksız; hatta yangına sebep olmakta idi. Bu yüzden, ahşap bir metropol olan başkent ⁷⁹sürekli olarak yangınlara sahne olmuştur. Dar ve kıvrımlı sokaklarda, bitişik düzen ahşap evler arasında yangın duvarının bulunmamasına İstanbul'da eksik olmayan rüzgar ve fırtınalar da eklenince bazı tarihlerde afete dönüşen büyük yangınlar görülmüştür. XVI. yüzyıl itibariyle ahşap yapı yasağı çıkmış, ancak yasaklar gerektiği şekilde uygulanamamıştır. “Bu büyük yangınların kentin topografyasında ve görünüşünde büyük değişikliklere yol açtıkları düşünülebilir, ama hiç de öyle olmamıştır, Çünkü taştan yapılan büyük binalar yangına dayanmakta ve yerlerinde kalmaktadırlar; öte yandan halk alışkanlıklarını ve geleneklerini değiştirmekten hiç hoşlanmamaktadır.”⁸⁰ Halkın ahşap inşa tekniğindeki ısrarlı tavrı, güçlü bir ahşap ev geleneğine bağlanabilmekle birlikte yeterli bir açıklama değildir. Yangınların hane ekonomilerine etkisi ve o dönem nüfus artışı nedeniyle niceliksel olarak ev sayısının artması da etkili olmuştur.

Sedat Hakkı Eldem'e göre, XVII. yüzyılda İstanbul'da klasik Türk konut tipini temsil eden, onun “dış sofalı” dediği “hayatlı ev” tipolojisi yaygındır. Bu ev tipinin en önemli ögesi, bütün etkinlikler için kullanılan, “Türk odası” denilen bağımsız yaşam ünitesidir.⁸¹

Ahşap, hayatlı ev geleneğinin İstanbul konut mimarisine bıraktığı nitelikler şunlardır:⁸²

- Evlerin zemin katlarının servis olarak kullanılması ve sokağa kapalı olması
- Mutfakların bahçe ya da avluda bulunması
- Üst katların zemin katlar üzerinden sokağa taşması
- Pencere ve oda düzenleri
- Az katlılık

⁷⁹ İlber Ortaylı; *İstanbul'dan Sayfalar*, s.30.

⁸⁰ Robert Mantran; a.g.e., s.34.

⁸¹ Doğan Kuban; “Ev Mimarisi”, s.229-230.

⁸² A.g.m., s.230.

- Yatay genişleme

Böylece denilebilir ki, “yabancı gezginlerin hep şaşırarak belirttikleri, adeta geçici yapılmış hissi veren bir tutumla süratle kurulan ahşap strüktür, kafeslerle dış dünyanın gözünden saklanan, fakat bol pencerelerle sokağa açılan ışıklı odalar, yollar ve kıyıları boyunca cumbaları ve çıkmalarıyla sürekli bir gölge ışık oyunu yaratan, çeşitli renklere boyanmış, zemin katların kapalı duvarları üzerinden dış dünyaya açılan hareketli cepheler Anadolu’da gelişen büyük Türk konut tipi geleneğinin, hayatlı evin İstanbul peyzajına yansımış izleridir.”⁸³

Károly Kós, dönemin evlerini şöyle anlatır: “Dar sokaklar üzerindeki gri ve kahverengi renkteki evlerin tek düzeliği can sıkıcı değildir; sadelikleri bu evlere ayrı bir hava, ayrı bir özellik kazandırmaktadır. Sokaklarda sessizlik ve güven hakimdir, kapılar daima kapalı, pencereler kepenkli, kafeslerin arkasında gölgeler dolaşmakta, güneş yarı karanlık sokaklara keskin bir ışık lekesi yapmakta ve evler bu lekelerin arasında koyu bir nokta olarak kalmaktadır... Renkler asla bir süs görünümüne bürünmemiştir bu şehirde. Her şey daha açık, daha sıcak ve daha taze, daha da doğal hale gelmiştir.”⁸⁴

Konutlara övgüler yağdıran yazılar yanında, o dönem İstanbul’unu bakımsız ve kirli bulanlar da vardır. “Evler ve dükkanlar genellikle mütevazı, hatta ekabir konakları hariç sefil görünüştedirler.”⁸⁵

Mantran, yabancı seyyahların İstanbul evleri hakkında gözlemlerinden bahsederken, bunların vasat, fakir olmanın bile altında, kötü inşa edilmiş, kullanışsız niteliklerde olmalarına karşın mütevazı oldukları ve güzel göründükleri görüşünde birliktelik sağlandığını yazar.⁸⁶

İmparatorluğun büyük ve zengin olduğu bu dönemde servet, özel konutlara, bahçelere, hatta saraylara değil; kamusal binalara, camilere ve askeri tesislere aktarılmıştır. Çünkü, zengince yaşama biçimi ve anlayışı bunu gerektirmektedir.⁸⁷

⁸³ A.g.m., s.232.

⁸⁴ Károly Kós; *İstanbul Şehir Tarihi ve Mimarisi*, çev. Naciye Güngörmüş, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1995, s.93-94.

⁸⁵ Robert Mantran; a.g.e., s.31.

⁸⁶ A.e..

⁸⁷ İlber Ortaylı; *İstanbul’dan Sayfalar*, s.58-59.

İmparatorluk kültürünün fonksiyonellik ve estetik görünümü, sanat eserlerinde olduğu kadar halkın ikamet ettiği alanlarda da bir bütün olarak sergilenmiştir. Bu işin nasıl başarıldığı sorusunu Károly Kós şöyle yanıtlıyor: “Bu en zor olan sanat sorununu eski, köklü ve gelişmiş kültürlerle, medeniyetlere sahip olan dönemler farklı farklı da olsa yine de çözmeyi başarmışlardır. Bilinçli bir şekilde değil, hesaplar yaparak hiç değil, büyük kuruluş ya da mekânizmalarla değil; içten gelen bir stil önsezisiyle, bir doğallıkla, huzur içinde, asla telaşa kapılmadan, asla aramadan ve de akıl satmadan, ukalalık yapmadan, gerçekleştirdikleri işin başarılı olacağına inanarak, güvenle o sorunu çözmüşlerdir.”⁸⁸

2. Geç Klasik Dönem Konutları

Bu dönemi, erken klasik dönemden ayıran noktalar; üst sınıf kültürünün belirginlik kazanması ve buna bağlı olarak yeni konut ve yaşama biçimlerinin ortaya çıkmasıdır. İmparatorluk kültürü değişme sürecine girmiş, toplumun içsel dinamikleri değişmeye başlamıştır.

Erken dönemde, Sarayın varlığıyla birlikte temsil mekânı olarak dikkat çeken üst düzey devlet görevlilerinin konutlarının, sayıları artmaya ve kent dokusunda yayılmaya başlamıştır. XIX. yüzyıldan sonra köşkün anlamı değişmiş, sayfiyedeki mevsimlik, hatta kent içinde sürekli oturulan konutlara da köşk denmiştir. “Köşk ismi, ev ve konaktan daha çekici sayılmıştır”.⁸⁹ Özellikle, Haliç ve Boğaziçi kıyılarında, mevsimlik eğlence ve dinlenmeye yönelik konut biçimleri geliştirilmiştir. Sultan ve üst düzey devlet görevlilerinin dinlenmesi ve avlanması için mimarileri ve süslemeleriyle dikkat çeken kasırlar yapılmıştır. Sadabad Kasrı, Göksu Kasrı, Aynalıkavak Kasrı örnek olarak verilebilir.

Bu dönem, Osmanlı konut kültürüne yalı ve sahilsaray ya da sahilhane denilen iki konut tipi kazandırılmış ve erken klasik dönemde saray içinde bulunan köşkler, sayfiye semtlerine taşınmıştır. Bahçe içinde, ahşap olarak inşa edilen köşkler ile su

⁸⁸ Károly Kós; a.g.e., s.122.

kenarında inşa edilen yeni konutlar, doğa mekân bütünleşmesi içinde zengin süslemeleri ile İstanbul'u güzelleştirmiş ve yeni bir silüet kazandırmıştır. Sivil konutlar yaygınlık kazanırken, aynı zamanda konut alanında bireyselleşme başlamıştır.

a. Yalı

Su kenarında, genellikle ahşap olarak inşa edilen, kayıkthane, geniş salonlar, bahçeler ve pek çok yapı biriminden oluşan, yazlık olarak kullanılan konutlardır.⁹⁰ “Bu yapılar, Osmanlı kent konutunun dışı tamamen kapalı kabuğunu kırmıştı. Levha pencere camının kullanılmaya başlanması ile iç mekânlar, çok sayıda pencere ile bahçelere ve denize açılmıştı.”⁹¹

Geleneksel konutun özel bir biçimi olan yalılar, üst katlarının zemin katından dışı çıkmasıyla suyun üzerinde asılı gibi dururlardı. Saçakları genişti ve bol sayıda bulunan pencerelerin üzerinde çiçek ve nakışlarla süslenmiş kapaklar bulunurdu.⁹² Ayrıca Boğaziçi'nde yalılar devlet görevlilerine, halka ve gayri Müslimlere ait oluşlarına göre farklı renklerde boyanırlardı. Devlet görevlileri yalıları kırmızı, yeşil veya beyaz renkte olurlar, gayri Müslimler binalarında kurşuni renk boya kullanırlardı.⁹³

“Yalıların mimarisi, döşenmesi, dağlardan indirilen sularla kurulan hamamları, havuzları, mutfakları, bahçeleri; buralardaki muaşeret adabı, eğlenceler, kayık alemleri, müzik fasılları, edebi toplantılar hep ince bir zevkin ve medeniyetin eseri idi.”⁹⁴

Yalılar, XVIII. yüzyılın ortalarına kadar klasik üslupta inşa edilmiş olup daha sonraki tarihlerde Batı ülkelerine kayan bir üslup görülmüştür.(Bkz. Şekil 8, 9, ve 10)

⁸⁹ Sedat Hakkı Eldem; a.g.e., s.XI.

⁹⁰ Nejat Göyünç; a.g.m., s.266.

⁹¹ Mine Soysal; (haz.) **Tarihten Günümüze...**, s.43.

⁹² Haluk Y. Şehsuvaroğlu; **Boğaziçi'ne Dair**, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, İstanbul, 1986, s.187.

⁹³ A.e..

b. Sahilhane ya da Sahilsaray

Sarayların, su kenarında inşa edilmiş, mevsimlik dinlenme ve eğlence yeri olarak kullanılan ve buna yönelik yapı birimlerinden oluşan biçimidir.

Haliç kıyılarında yapılan bir sahilsaray şöyle anlatılmaktadır: “Sultan için yapılan yazlık saray, doğayla iç içe, son derece sade bir yapıydı. Osmanlı geleneğini sürdüren bu sarayın “U” biçiminde bir harem bölümü ve cirit oyunları için düzenlenen alana bakan selamlık bölümü vardı. Sarayın dış dünyaya kapanmasını sağlayan sur duvarlarının olmayışı, İstanbul için ilginç bir şeffaflık modeli olarak yorumlanıyordu.”⁹⁵ Ancak, bu yorum, sarayın şeffaf bir yönetim modeli anlayışına yönelmesi anlamında değil; İmparatorluk kültüründe, saray üst kültürünün belirginlik kazanması, doğaya ve yaşamın zevklerine yönelmesi olarak ele alınabilir.

Bu dönem Osmanlı dünyasında insan-doğa ilişkisi estetik bir boyut kazanmış, manzaraya açık konutlar doğal çevre ile bütünleşmiştir. İstanbul kent yaşamındaki bu değişim, kadınları da önemli ölçüde etkilemiştir. Saraylı kadınlar, sahilsaraylar yaptırmışlar ve kendilerine yeni özgürlük alanları oluşturmuşlardır.⁹⁶ (Bkz. Şekil 11)

Erken klasik dönemde, mahalle kültürü gibi Saray kültürü de içe dönük bir yapıyı sergiliyordu. Geç klasik dönemde ise Saray ve çevresinde Avrupa’ya bir ilgi uyanmış, bu ilgi sonucu içe dönük yapı değişme sürecine girmiştir. Saray ve çevresi ile sınırlı olan dışa açılma hareketi, barınma kültürünün bilinçli formları değil, Avrupa’yı öğrenme ve olduğu gibi aktarma yaklaşımlarıdır. Ölçekler büyümüş, tevazu ve sadelik gösterişe dönüşmüştür.

⁹⁴ A.g.e., s.190.

⁹⁵ Mine Soysal (haz.); **Kentler Kenti İstanbul**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996, s.39.

⁹⁶ Mine Soysal (haz.); **Tarihten Günümüze...**, s.42-43.

Şekil 7 Bebek'te Bir Konak

Kaynak:Çelik Gülersoy; *İstanbul Estetiği*, Türkiye Tüning ve Otomobil Kurumu Yayınları, İstanbul, 1983, s.66.

3. Klasik Dönem İstanbul Konutlarının Genel Nitelikleri

Geç klasik dönem İstanbul'a güzel bir görünüm ve gösterişli konutlar kazandırmakla beraber, halkın yaşadığı konutların nitelikleri değişmemiştir. Yalnızca nüfus artışına bağlı olarak konutlar nicelik olarak artmıştır. Bu yüzden, klasik dönem konutlarına aşağıdaki genel nitelikler atfedilebilir:

- a. Ayrı bir haneyi temsil eden her ev, tek başına bir varlık kazanmıştır.
- b. Doğal mekân, mahalle sakinleri tarafından bölüşülerek, ev-doğa birlikteliği kurulmuştur. Böylece, doğayı muhafaza eden ve doğayla bütünleşen bir estetik anlayışı hakimdir.
- c. Yatay genişleme esasına göre inşa edilmişlerdir.
- d. İnsana uygun ölçü esas alınmıştır. Bunun arka planında, dinsel merkezlerin yüceliğini açığa çıkarma kaygısı ve fonksiyonelliğin ön planda tutulması yatmaktadır. Böylece, kent silüetine olduğu kadar, benzer biçim ve boyutlarda inşa edilen evlere estetik görünüm kazandırılmıştır.
- e. Pencere sayısının fazlalığı ve cumba çıkma gibi birimlerle, çevreye bakışa çok boyutluluk kazandırılmıştır. “Geleneksel dönem yapılarında görülen üç tarafa bakma olanağı, tek yöne bakmaya yönelik tavrın reddini içerir. Her şeyin çeşitli istikametlere bakılarak anlaşılması gerektiği hususundaki tevhide/hareketli kültür tavrının bir devamıdır.”⁹⁷ Bu da, insanların bakış açılarında ve yaşamı kavrayışlarında çok yönlülüğü teşvik etmektedir.
- f. Dar ve kıvrımlı sokaklar içinde bulunan evler, birbirlerine yaklaşan saçak ve cumbaları ile mahremiyet anlayışını ve içe dönük bir yapıyı yansıtır.
- g. İmparatorluk kültürünün kendine özgü üslubunun ürünüdürler. Bu konuda Hamdi Kayalı'nın tasviri şöyledir: “Bizde klasik ahşap yapı Türkün kendi ruh yapısının timsaliydi, umumiyetle dışında sade bir güzellik, içinde bir irfan hazinesinin parıltıları

⁹⁷ Turgut Cansever; “Sonsuzluğa Çakılı Bir Yıldız: Boğaziçi”, **İstanbul'a Armağan, 2 Boğaziçi Medeniyeti**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, no. 26, İstanbul, 1996, s.54.

vardı, sokak kapısından, bir sanat hazinesine girilirdi.”⁹⁸ İstanbul’da konut tipoloji ve mimarisinin gelişmesini bir ölçüde Sarayın egemen zevkine bağlamak gerekir. Sultandan devlet büyüklerine, onlardan daha küçük devlet yöneticilerine giderek halka doğru yayılan bir üslup yayılması vardır.⁹⁹

Bu niteliklerin temel dayanağı, İmparatorluk kültüründe eve bakış açısı ve insan-konut ilişkisidir. Felsefi arka planda, insanın ölümlü oluşunun ön plana çıktığı, gelecek nesillere, değişiklik ve gelişmelere bağlı olarak çağdaş konutlar yapma şansını veren; dünya malını geçici bir araç sayan bir inanış ve anlayış yatmaktadır. Bu niteliği ile klasik dönem İstanbul evleri, gerçekçi ve devrimcidir.¹⁰⁰

⁹⁸ Reşat Ekrem Koçu; “Ahşap Yapı”, *İstanbul Ansiklopedisi*, cilt 1, Koçu Yayınları, İstanbul, 1971, s.489.

⁹⁹ Doğan Kuban; “Ev Mimarisi”, s.229.

¹⁰⁰ Reha Günay; “Ahşap Konutlar Farklıdır”, *İstanbul Dergisi*, No. 13, Nisan, 1993, s.78.

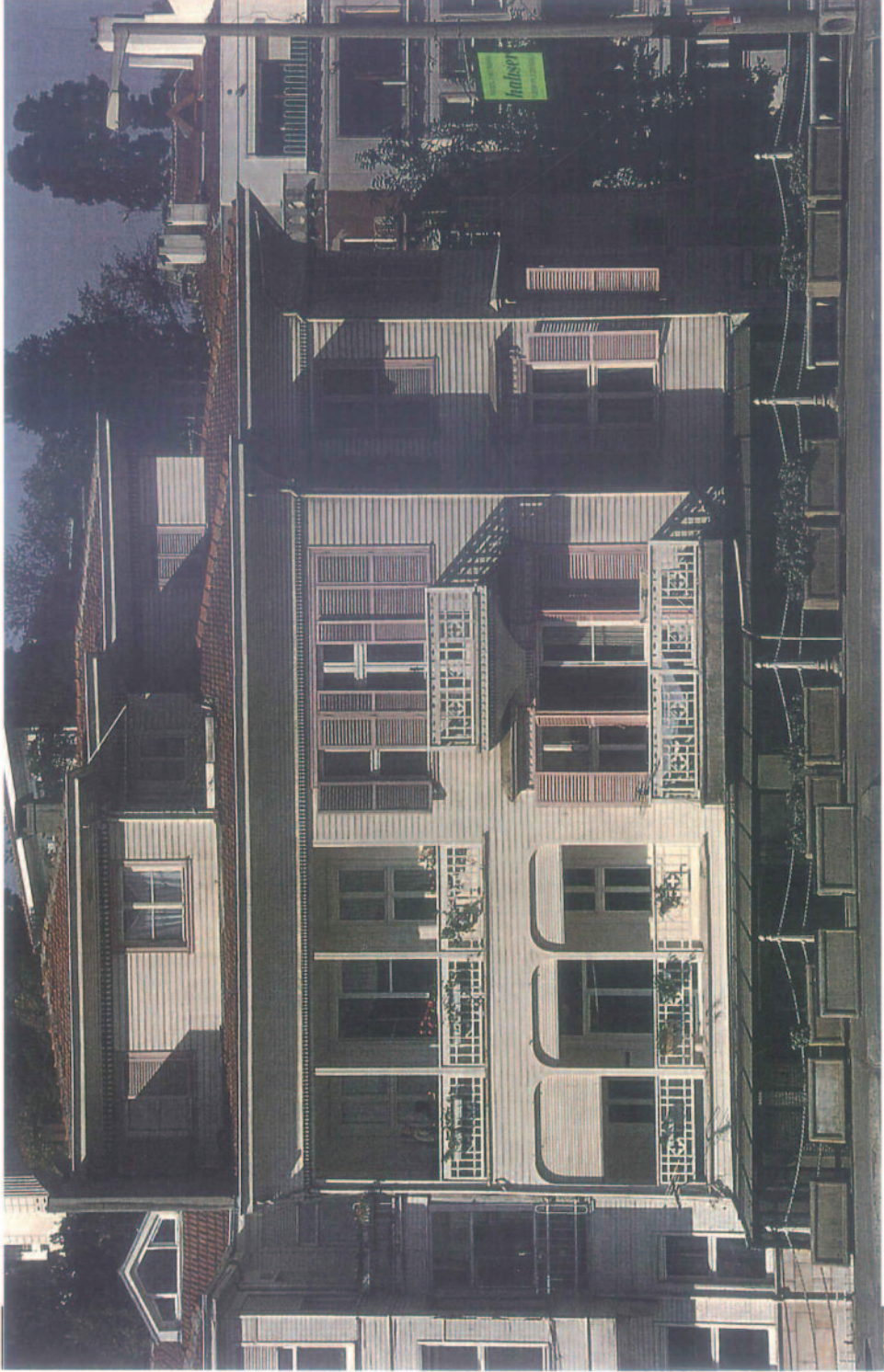
Şekil 8 XVII. Yüzyıl Sonu Amcazade Hüseyin Paşa Yalısı

Kaynak: Orhan Erdenen; *Boğaziçi Sahilhaneleri 1 Beykoz Anadolu Hisarı*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları No. 12, s.136.

Şekil 9 XVIII. Yüzyıl Sonu Yılanlı Yalı

Kaynak:Orhan Erdenen; Boğaziçi Sahilhaneleri 4 Yeniköy Ortaköy, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, No. 12, s.757.

Şekil 10 XX. yüzyıl Makbule Atadan Yalısı

Kaynak: Orhan Erdenen; **Boğaziçi Sahilhaneleri 4 Yeniköy Ortaköy**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları No. 12, s.793.

Şekil 11 XVIII. yüzyıl Hatice Sultan Sahilsarayı

Kaynak: Necla Arslan; *Gravür ve Seyahatnamelerde İstanbul*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, no. 9, 1992, s.137.

Şekil 12 XIX. yüzyıl Sait Paşa Sarayı

Kaynak: Necla Arslan; *Gravür ve Seyahatnamelerde İstanbul*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, no. 9, 1992, s.159.

B. TANZİMAT FERMANI SONRASI İSTANBUL KONUTLARI

1. Tanzimat Fermanı ve İstanbul'un Görünümü

Geç klasik dönemde İmparatorluğun gerileyişi, askeri başarısızlıklara bağlanmış; batıdan teknoloji ve bir takım askeri yenilikler transfer edilmişti. Tanzimat Fermanı ile Batılılaşmacı ıslahat süreci halkalarına kurumsal, hukuki, kentsel yönetim ve denetime yönelik düzenlemeler eklenmiştir. Hazırlayıcı bir siyasi ve toplumsal olaylar süreci olarak gündeme gelen Tanzimat ve Islahat Fermanı hükümlerinin çoğunluğu, haklar konusunda gayri Müslimlere eşitlik sağlama yönündedir.

Bir medeniyet ve kültür dönüşümünün belgesi kabul edilebilecek Tanzimat Fermanı, siyasal yapı, toplumsal yapı ve kültür alanını da direkt etkilemiştir. Bu etkilenme, Batının sosyo-kültürel yaşam formlarının Osmanlıya taşınması yönündedir. Bu tarihlerde İmparatorluk kültürünün merkezi İstanbul'da zihinler bulanmıştır. Batılı yaşam biçimi, Saray ve çevresinde sorunlara çözüm reçetesi gibi görülmüş; büyük bir istek ve hırsla benimsenme yoluna gidilmiştir. Saray merkezli bu etkilenme, zaman içinde halk tabanına yayılmaya başlamıştır.

Dönüşüm süreci, yerleşme düzeni ve konut biçimlerine de yansımıştır. Peyami Safa'nın Fatih-Harbiye isimli romanının kahramanı Neriman'ın, mimari ve musiki alanında klasik kültürün ürettiği biçimlere nefretle bakmasının nedeni, bunları medeniyetten uzak ve geri kalmış bulmasıdır. O dönem İstanbul'u ile Avrupa kentleri karşılaştırıldığında, Avrupa kentlerinin üstünlüğü ortadadır. "... taş ev tahta evden, elektrik petrolden (gaz lambasından), otomobil arabadan, makine hayvandan ve lavanta hacıyağından daha iyidir."¹⁰¹ Ancak babası ve arkadaş çevresi, bu üstünlük ve kolaylıkların medeniyetin bir kültür meselesi olarak anlaşılmasını sağlayacak bilinç

¹⁰¹ Peyami Safa; *Fatih-Harbiye*, 17. b., Ötüken Yayınları, İstanbul, 1997, s.93.

olmaksızın alındığının farkındadırlar. Böylece Tanzimat, yönünü Batıya çevirmiş bir dizi Saray yönetiminde yer alan kişilerden halka yayılan, kültürel bilinçten yoksun bir harekettir.

Kadim İmparatorluk kültürünün beslendiği kaynak, kitabın son sayfasında açığa çıkar. Neriman'ın babasının, kızının ve toplumunun yaşadığı çelişki ve yanılgılar karşısında duyduğu sıkıntıyı aşmada, inancına atfettiği önem kayda değerdir. Gazali'den okuduğu cümle şöyledir: “Evet, ölüme mahkum olduğu için, her şey boştur. Bu cihanın kaşanesi kum üstüne yapılmıştır.” Böylece, bu dönemde hızla yaygınlaşan Batı ülkelerinin verdiği bir gösteriş ve asalet sevdası, hırs ve emelin doğurduğu bir ikbal ve servet düşkünlüğüne¹⁰² karşı engelleme denilemese bile tepki ve köklü eleştiriler, kadim kültüre bağlı, İslam ahlakı ve tasavvuf anlayışı içinde yetişen kesimden gelmiştir denilebilir.

Yerleşme düzeninin değiştiği, yeni konut biçimlerinin oluştuğu bu dönemde aynı zamanda kent dokusunda yeni olguların gündeme geldiği görülür. Bunlara geçmeden önce bu değişiklik ve olgulara sebep olan temel değişkenleri görmek yerinde olacaktır.

Değişkenleri şöyle sıralayabiliriz:¹⁰³

a. Nüfus Artışı

Göç olgusunun etkisiyle kent nüfusu artmıştır. Bu dönem, Avrupa kentlerinde nüfus artışı Sanayi Devrimi ile gerçekleşirken İstanbul'da farklı nedenlerledir.

aa. Kaybedilen ve güvenlikten yoksun kalan eyaletlerden Müslümanlar gelmektedir.

ab. Kentin Avrupalılar ve Levantenler için sahip olduğu çekicilikten yararlanmak amacıyla gayri Müslim göçmenler gelmektedir.

¹⁰² Sami Paşazade Sezai; *Sergüzeşt*, çev. Zeynep Kerman, 2. b., Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1990, s.60.

¹⁰³ Atilla Yücel; “İstanbul'da XIX. Yüzyılın Kentsel Konut Biçimleri”, *Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996, s.299-307.

b. Yönetmel / Kurumsal Yapı Değişimi

Tanzimat Fermanı ile halkın vatandaşlık ve mülkiyet haklarını güvence altına alan hükümlerle, kalıcı ve büyük ölçekli yapı programları için hukuki zemin hazırlanmıştır. Bu hükümlere paralel kent toprağında bireysel tasarruf ve mülkiyete ilişkin uzantılar açısından 1858 tarihli Arazi Kanunnamesi hükümleri de önemlidir.

Yine yapılan düzenlemelerle, “mahallelerin kendiliğinden oluşan dinsel ve etnik cemaat tipi örgütlenmesi ile onun geleneksel kurumlarına dayanan yarı özerk yapılanmalar çözülüyor ve kentsel yaşamın her alanında merkezi düzenleme ve denetime olanak veren formel, hiyerarşik ve teknik bir yapı oluşturuluyordu”.¹⁰⁴

c. Kültürel Değişim

Kültürel değişim, mekânsal ilişkileri aşarak yaşama biçiminin, tüketim, zevk ve değerler sisteminin Batılılaşma yönünde etkilenmesi olarak gerçekleşmiştir. Bu anlamda etkilenme, günlük yaşamı oluşturan ve etkileyen bir dizi toplumsal kültür kalıp ve bileşenini kapsamaktadır.¹⁰⁵

d. Toplum ve Aile Yapısında Değişmeler

Bu dönemde, cemaatlerin çözülerek organize kent toplumuna, geleneksel ailenin ise çekirdek aileye dönüşüm süreci başlamıştır. Özellikle XIX. yüzyıl ikinci yarısında büyük aile yapısı parçalanmış; küçük programlı konutları gerektiren hane halkı profili yaygınlaşmıştır. Nitekim, 1907 yılında hane halkı türleri ve oranları bunu doğrulamaktadır. Şöyle ki:¹⁰⁶

¹⁰⁴ A.g.m., s.303.

¹⁰⁵ A.g.m., s.304.

¹⁰⁶ Alan Duben ve Cem Behar; *İstanbul Haneleri Evlilik, Aile ve Doğurganlık 1880- 1940*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s.62.

<u>Hane Halkı Türü</u>	<u>Oranlar (%)</u>
Yalnız yaşayanlar	12.9
Ailesizler	8.0
Çekirdek aile	40.0
Geniş aile	16.1
Çoğul aile	12.0 *

e. Ekonomik Yapının Değişimi

Ekonomi, dışa açılmış ve görelî olarak bağımlılaştırmıştır. Bunun, konut alanına etkisi yeni yapı malzemeleri (tuğla, kiremit, cam) ve teknolojinin gelmesidir. İstanbul konutu bu malzeme ve gereçlerden ve kullanım teknolojilerinden etkilenmiştir. Aynı değişim, ev teknolojilerinde de yaşanmıştır. (mobilya, ısıtma vb.)

Ekonominin, kent mekânı ve konut biçimlerine bir diğer etkisi, arazi ve konut fiyatlarının artması ile ilgilidir. Konutun değişim değeri ön plana çıkmaya başlamış, bu da kentin bazı semtlerinde yoğun ve dikey yapılaşmayı teşvik etmiştir.

f. Ulaşım

Ulaşım sistem ve olanaklarındaki gelişim ve kent içi hareketlilik artmıştır. Demir yolunun kente gelişiyile banliyö trenlerinin devreye girmesi, düzenli ve büyük kapasiteli deniz ulaşımının başlaması, tramvayın geliştirilerek ilk metro sayılan Tünelin açılışı ile kent içi hareketlilik, her kesim için arttığı gibi uzak semtlere ulaşım da mümkün olmuştur.

* Kaynak: Zafer Toprak, Türkiye’de Milli İktisat, 1908-1918, Ankara, 1982, s.327

g. Yangınlar

Aksaray (1856), Hocapaşa (1865), Beyoğlu-Pera (1870) ve Cibali- Fatih (1918) büyük yangınları sonrasında önlemler alınmış, imar faaliyetlerine ve yeni kuruluşların oluşturulmasına hız kazandırılmıştır. Böylece kargir yapı sistemi ve Batı modelini esas alan sokaklar geliştirilmiştir.

2. Değişen Konutlar ve Yeni Olguların Ortaya Çıkışı

a. Klasik Dönem Konutlarında Değişmeler

Bu dönemde genel olarak, klasik dönem geleneksel kent dokusunun ve konut tiplerinin sürdürüldüğü görülür. Ancak İstanbul'a hala ahşap bir metropol görünümü veren bu konutlarda üslupsal farklılaşmalar göze çarpmaktadır. Ahşap yapı sisteminin kullanılması, cumbalar, pencere düzenleri ve bazı cephe oranları klasik dönem konutunun devamı niteliklerdir. Ancak değinilen kentsel yapı ve sosyo-kültürel yapıdaki değişmeler konutları köklü bir biçimde etkilemiştir. Şöyle ki, "...bitişiklik, küçük dar parseller üzerinde yer alma, cephe-yol çizgisi sürekliliği, bitişik cephelerde yangın duvarları (genellikle yükseltilmiş), giriş kapılarının doğrudan açılması, zemin katlarının kullanımı, konutların yola ve bahçeye eşdeğer olarak açılması ve Batılı üslup öğelerinin biçimsel kurguya katılması, bu dizi konutların bir geçiş dönemi strüktürü olarak konumlarını anlamlı kılmaktadır".¹⁰⁷ Yüzyıl sonunda hayatlı ev ve "Türk odası" ünitesi ortadan kalkarak her oda belirli bir kullanım amacına yönelik olarak özelleşmiştir.

Anlatılan biçimsel değişiklikler konak ve yalı tipi konutlarda da izlenmektedir. İçlerinde klasik dönem biçimsel niteliklerini taşıyanlar olsa da bir çoğu Batılı üslupta profil, bezeme ve elemanlarla donatılmışlardır.

b. Sıra Evlerin Ortaya Çıkışı

XIX. yüzyılın sonlarında, yangın sonrası planlanan ve toplu bir düzenlemeyle imara açılan kimi alanlarda uygulanan bu konut türü, yaygın ve özgün bir tipoloji olarak ortaya çıkmış ve yaygın olarak uygulanmıştır. Bu konutlar, dönemin yenilikçi-ıslahatçı-rasyonalist idealleriyle de benzeşen bir kentsel mimari anlayışını ortaya koymaktadır.¹⁰⁸

Bu evlerin ortaya çıkışında, arsa darlığı, kentsel alt yapı sorunları ve toplu yerleştirme hamlesi kadar Mustafa Reşit Paşanın tavsiyesi de rol oynamıştır. Elçilik yaptığı dönemde, Sultana yolladığı mektuplarda yeni imar düzeni önerileri arasında, İngiliz evlerinden ısrarla bahsetmektedir. Osmanlı-İslam toplumsal yaşam töreleri açısından, Paris apartmanlarıyla karşılaştırıldığında, aynı parselde tek aile tarafından kullanılan bu konut türünü mahremiyet açısından İstanbul'a daha uygun bulur ve uygulanmasını tavsiye eder.¹⁰⁹

Sıra evler, iki, üç veya dört katlıdır. Klasik dönem konutundan farklı olarak birinci kat esas alınmıştır ve bu katın ön cephesinde geleneksel konuttaki çıkmaya benzemeyen dar bir cumba yer alır. İkinci katta, açık bir balkon bulunan evlerde odalar özelleşmiştir.¹¹⁰ Bu evlere örnek olarak, 1890'da Harbiye'de inşa edilen Surp Agop evleri verilebilir.

c. Apartmanın Ortaya Çıkışı

Sanayileşmiş toplumlarda konut sorunu, aynı toprak üzerinde çok birimli yapılarla çözülmüştür. Başka bir deyişle, apartman, modern sanayi toplumlarının yeni belirilmiş orta tabakasının, işçi ve memurların konutudur.¹¹¹ XIX. yüzyıl sonunda sıra evlerden sonra ortaya çıkan dikey yapılanma olgusu, Batıya bağımlı iş örgütlerinde

¹⁰⁷ Atilla Yücel; a.g.m., s.308.

¹⁰⁸ A.e..

¹⁰⁹ A.g.m., s.308-309.

¹¹⁰ A.g.m., s.309.

¹¹¹ Mübeccel Kıray; "Apartmanlaşma ve Modern Orta Tabakalar", Çevre, no. 4, Temmuz- Ağustos, 1979, s.78.

Çalışanlar ve orta çaplı tccarlaşma oluşumları ile ortaya ıkmaştır. Kıray’a göre, önce sıra evler, sonra apartmanlaşma, Beyoğlu’nda ve gayri Müslim mahallelerinde dinsel ve etnik kökene bağlı bir taklit ve değerler iticiliğiyle değil, orta tabakalaşmaya, banka, şirket gibi örgütlü iş yerlerinde çalışanlar ve sayılarına bağlı olarak ortaya ıkmaştır.¹¹² Bu alışma ve orta tabakaya katılma, Müslüman kesim için Cumhuriyet döneminde hız kazanmaş ve apartmanlaşma yayılmaştır.

İstanbul tarafında yapılan ilk apartman, şehzadebaşı’nda yarı kargir bir bina olan “Letafet Apartmanı”dır. Sur içindeki blok apartmanlaşmaya 1922’de tamamlanan Tayyare Apartmanları öncülük etmiştir. Cibali-Fatih yangınında evlerini kaybeden aileler için yapıldıklarından Harikzedegan Apartmanları da denilmiştir çok işlev gören bu apartmanlar, konut üniteleri ile birlikte ticari amaçlı dkkán birimlerini de içermektedirler. Türk toplumunun toplumsal yaşamda dışa açılımını simgeleyen ilk ve en belirgin toplu konut rneėi olan apartmanlar, halkın beğenisini kazanmaştır.¹¹³ çünkü, konforlu ve aėdař yaşama uygun donanımlara sahiptir

Apartmanın dışa dönüklüğü temsil etmesi yanında o dönemde mahremiyeti sağlamaya yönelik tedbirler alındığı görülür. Dairelerin servis birimleri (mutfak, banyo, tuvalet vb.) avlu çevresine dizilip odalar dış duvarlara yerleştirilerek ortak yaşantıdan uzaklaştırılmıştır.¹¹⁴ Ayrıca, merkezdeki avlular, ailelerin toplumsal yaşantısını olumlu yönde etkileyen ve komşuluk ilişkilerini geliştiren ortak açık mekân rolü oynamaktadır.¹¹⁵

d. Gecekondulaşma Olgusu

Cumhuriyet dönemi hız kazanacak olan bu olgunun ortaya çıkışı bu dönemin sonunda olmuştur. Anadolu ve Rumeli’den gelen alt gelirli gruplar tarafından surların

¹¹² A.e..

¹¹³ Yıldırım Yavuz;“Tayyare Apartmanları”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, cilt 7, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 1994, s.228-229.

¹¹⁴ Yıldırım Yavuz; “ Türkiye’de çok Katlı Sosyal Konuta İlk rnek İstanbul Laleli’de Harikzedegan Katevleri”, **evre**, no. 4, Temmuz-Ağustos, 1979, s.83.

¹¹⁵ A.e..

batı yakasında Eyüp, Hasköy, Kasımpaşa ve Üsküdar taraflarında ilk gecekondu semtleri oluşmaya başlamıştır. Bu insanlar “başlarını sokacak bir yer” anlayışıyla buldukları malzemelerle (taş, toprak, tahta, teneke vb.) tek ya da iki odalı evler yapmışlardır. Kalabalık ailelerin yaşadığı bu evler, çoğu zaman doğa koşulları karşısında yenik düşmektedir.

Gecekondulaşmanın başladığı ilk semtler ile diğer semtler arasında belirgin farklar ortaya çıkmaya başlamıştır. Örneğin, Beyoğlu’nun yanı başında Kasımpaşa ve Hasköy-Okmeydanı’nda Pera’daki yaşantıya tamamen ters bir yaşam biçimi görülmektedir. Bu karşıtlık, o dönemde belediyeleşme hareketleri içinde belediye dairelerinin dar alanlarda kurulmasına neden olmuştur. İlk Meclis-i Mebusan’da temsilciler, Kasımpaşa’nın Beyoğlu Altıncı Dairesi’nin sınırları içine sokulmamasını eleştirdiklerinde Reis A. Vefik Paşa, “Beyoğlu muhitinin isteklerinin Kasımpaşa gibi fakara semti için lüks olacağını” söylemiştir.¹¹⁶ Böylece İstanbul’da gelir düzeyi ve sosyal statü ağırlıklı bir mekânsal değişim gözlenmektedir.

e. Sayfiye Evleri

Boğaziçi ve Adalar’da XX. yüzyıl başlarında, üst gelir gruplarında yaygınlaşan bir eğilim “sayfiye evi” olarak ortaya çıkmıştır. Önceki dönemde, sahipleri Saray ve çevresinden ibaret olan mevsimlik dinlenme ve eğlence yeri olarak kullanılan bu tür mekânlar gelir düzeyine göre halka açılmıştır.

Bu evler bahçeli, bazen küçük bağlar ve korucuklar içinde yer alan genellikle ahşap, iki veya üç katlı konutlardır. Bazı klasik dönem konut şemalarıyla ve mimari elemanlarıyla çağrışımlar yapan biçimsel ve mekânsal niteliklere sahip bu yapılar daha çok Batılı sayfiye evi ve köşklerine benzeyen mimari nitelikler taşımaktaydı.¹¹⁷

¹¹⁶ İlber Ortaylı; “İstanbul’un Mekânsal Yapısının Tarihsel Evrimine Bir Bakış”, *Amme İdaresi Dergisi*, cilt 10, sayı. 2, Haziran, 1977, s.96-97.

¹¹⁷ Atilla Yücel; a.g.m., s.310.

3. Tanzimat Fermanı Sonrası Konutların Genel Nitelikleri

Bu dönem konutlarına atfedilebilecek genel nitelikler, klasik dönem konutlarının nitelikleriyle karşılaştırmalı olarak anlatılacaktır.

a. Genel olarak, her hane için “evin tek başına bir varlık” olması gerçeği korunsun da dönem sonunda yapılan apartman konut tipi ile her hane “apartman içinde bir daire” olarak tanımlanmaya başlamıştır.

b. Klasik dönemde kent estetiği, “güzellik” değeri ile tanımlanırken, bu dönemde “yararlı” değeri ön planda tutulmuştur. Doğayı muhafaza eden ve onunla bütünleşen estetik anlayışı değişerek çağdaş yaşam ve konfor istekleri Batıya özenen bir anlayış içinde giderilme çabasına dönüşmüştür. Şehremini Cemil Paşa, Sultanahmet yangın yerinin düzenlenmesi hakkında, muhalefet edilerek engellenen arzusunun şöyle anlatmaktadır: “... oraya mimari estetikten mahrum, adi, biçimsiz bir bahçe değil, Paris’teki “Place de la Concorde” gibi ortasında muazzam bir abide bulunan asfalt bir meydan yaptırmak istiyordum....”¹¹⁸

c. Dikey genişleme esasına göre binalar inşa edilmeye başlanmıştır.

d. Klasik dönem konut biçimleri, genel olarak, korunuyor gözüktü de köklü değişiklikler olmuştur. Ölçekler büyümüş, tevhide /hareketli kültür tavrının devamı olan çok pencere ve çok boyutlu bakışı sağlayan yapıların yerini tek yöne bakan yapılar almıştır.¹¹⁹ Genişleyen ve geometrik biçimler alan sokaklar içinde bulunan konutlar dışı dönük bir yapıyı yansıtmaktadır.

e. Klasik dönemde, Saray merkezli yayılcı üslup anlayışının yerini Batı merkezli karmaşık üsluplar almıştır. En yalın anlamıyla, “sade” olarak isimlendirilebilecek üslup terkedilmiş, yerine “gösterişli”, “süslü” üsluplar aktarılmıştır.

Bu nitelikler bütünlük içinde ele alındığında, Tanzimat Fermanı ve sonrası dönemin, medeniyet ve kültür değişikliğini gerçekleştiren bir geçiş dönemi olduğu söylenebilir.

¹¹⁸ İlhan Tekeli; “Tanzimat’tan Cumhuriyete Kentsel Dönüşüm”, **Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, cilt 4, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s.889-890.

¹¹⁹ Turgut Cansever; a.g.m., s.54.

C. CUMHURİYET DÖNEMİ İSTANBUL KONUTLARI

Cumhuriyet dönemi, yaşanan geçiş sürecinin hazırlayıcılığı ile klasik Osmanlı toplumundan kesin çizgilerle ayrılır. Cumhuriyet; tümüyle Batılılaşmış, modern ve laik bir topluma geçişi amaçlayan topyekün ve köktenci bir “medeniyet değişikliği” projesi getirmiştir.¹²⁰ Cumhuriyetçi seçkinler, kuramsal olarak geleneklerden kesin bir kopuşun peşindedirler. Yapılan bir dizi inkılaplarla, tasarlanan proje, toplumsal ve kültürel alana yayılmıştır.

Cumhuriyet İstanbul’una genel olarak bakıldığında, apartman, egemen konut biçimi olarak görülmektedir. Ancak kabul edilmelidir ki, apartmanlaşma olgusu zaman içinde biçim değiştirmiş ve farklı yoğunluklarda yaşanmıştır. Özellikle 1950’lerde, göçün neden olduğu hızlı nüfus artışıyla İstanbul’un kentsel parametreleri değişmiştir. Kentleşme sürecinde geline yeni aşama ve hukuki düzenlemelerin, yerleşme düzeni ve konut alanına etkisi göz önünde bulundurulursa, 1950’li yıllar ve sonrasında farklı bir dönemi getirdiği gözlemlenir. Böylece Cumhuriyet tarihi kendi içinde iki döneme ayrılabilir ve 1950’ye kadar olan zaman erken Cumhuriyet dönemi, sonrası yıllar ise geç Cumhuriyet dönemi olarak isimlendirilebilir.

1. Erken Cumhuriyet Dönemi Konutları

a. Kübik Ev

Kübik ev, erken Cumhuriyet dönemine özgü bir konut tipidir. Günün değişen ihtiyaçlarına yanıt verebilen konfor ve donanımına sahip olma ve kargir inşa edilme nitelikleri ile klasik dönem konutundan ayrılır.

1930’larda yaygınlık kazanan kübik ev, düz çatıları, geniş teraslar ve çıkmalar, yuvarlak veya çıkıntılı yalın kübik hacimler, kesintisiz denizliklerle balkonlar ve bezemeden arınmış olması özellikleri ile modern mimarlığın estetik kurallarını temsil

etmektedir.¹²¹ Böylece, kübik ev; sade ve basit görünen ancak, çağın yeni teknoloji ve kolaylıklarını bünyesinde barındıran modern, bağımsız ve kargir bir yapı olarak karşımıza çıkar. “Kübik, üslupsal belirleyici olarak hem kent apartmanlarına, hem daha küçük çok birimli kira evlerine, hem de tek aile evlerine ya da bahçe içinde villalara eşdeğerde uygulanabiliyordu. Ancak “kübik ev”in en ideal türü ya da paradigması 1930’ların Modernist söyleminde her zaman doğayla iç içeliğinden, güneş ışığına ve sağlıklı yaşama olanak tanıdığından yüceltilen bağımsız, tek aile evi ya da villası oldu”.¹²² Kübik ev denilen konut tipinin tepkisel olarak oluştuğu söylenebilir.¹²³ Şöyle ki:

- aa. Ahşap evlerin tarihi bir yanlış olarak sayılarak dışlanması
- ab. Tanzimat Fermanı sonrası dönemde Batılılaşmış yaşam biçiminin aşırılığına tepki gösterilmesi

Kübik evin oluşmasında bu tepkilerin yeri olsa da kanımca, marjinal olarak vardır. Çünkü, tarihsel konut sürecinin dışlanmasıyla oluşacak konut tipinin, toplumda genel kabul görmesi ve hoşnutluk kazanması beklenir. Oysa kübik ev, sağladığı rahatlık ve konfora dayanan övgüler yanında, çok ağır ve köklü eleştiriler almıştır.

Peyami Safa, “Bizde ve Avrupa’da Kübik” başlıklı yazısında kübik evi şöyle anlatır: “Bizde ucuz harçla yapılan bodur, yassı, basık tavanlı, odaları dasdaracak, her tarafına hesapsız ve nispetsiz bir bollukta giren güneşin tahta kısımlarını kabartıp çatlattığı yamru yumru apartman adı kübiktir... Bu kübik işi büsbütün azıtmış, sade estetik değil, ikametgah denilen şeyin manasını da ayakların altına alarak, akıl denen cevheri tepeliyor. Bu kübik salgınının önüne geçmek için en halis nefretlerimizi silahlanalım yoksa o, dün İstanbul’un tahta evlerini yakan meşhur yangınlarımızdan

¹²⁰ Sibel Bozdoğan; “Modern Yaşamak: Erken Cumhuriyet Kültüründe Kübik Ev”, **Tarihten Günümüze Anadolu’da Konut ve Yerleşme**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996, s.313.

¹²¹ A.g.m., s.315-316.

¹²² A.g.m., s.321.

¹²³ A.g.m., s.318.

daha tehlikeli, zevkimizi ve ızanımızı ateşe veren bir bela olmak kabiliyetiyle, tahminimizden fazla mücehhez görünüyor.”¹²⁴

Hüseyin Cahit Yalçın’da, kübik evin oluşturduğu büyük ve derin “evsizlik” duygusunu eleştirmekte¹²⁵ ve 1937 yılında eski İstanbul’la ilgili özlem dolu bir yazısında şöyle demektedir: “Yeniliği ve alafrangalığı biraz daha öğrendik. Şimdi kübik apartmanlar yapıyoruz ve gerçekten alafranga denilebilecek salonlar döşüyoruz. Fakat bütün bunların üstünde bizim olan bir ruh, bir zevk yoktur ve mazinin asıl zevki, eski abidelerimizin, hatta bazı bahçeli evlerimizin üzerinden incinmiş bir kalp ile bize sitemli sitemli bakmaktadır.”¹²⁶

Kübik ya da modern ev, 1950’lerle apartmanların sayıca artmasıyla uygulanırlılığını yitirmiştir.

b. Apartman

Cumhuriyet döneminin prototipi olarak kabul edilebilecek konut türü, dikey genişlemeyi esas alır. Erken Cumhuriyet dönemi apartmanları geç Cumhuriyet döneminkinden farklı anlam, biçim ve hatta isimlendirmeye sahiptir. Bu dönemde apartmanlar sayıca az olmakla birlikte toplum tarafından yeterince tanınmamaktadır. Apartman sözcüğü, açık ve ortak bir tanıma sahip değildir. 1933 yılında Meclis’te “Belediye Vergi ve Resimleri Kanunu” ile ilgili görüşmeler sırasında alınan kararda, apartman; dükkan, mağaza, otel han, kahve gibi umuma açık bir yer anlamında kullanılır. Başka bir deyişle, çok sayıda kişi ve hane halkının yararlanmasına açık olan, kiralanarak ticari amaçlı kullanılan, mahremiyet düzeyi düşük taşınmazlardır.¹²⁷ Yine aynı dönem meslek yayınlarında, çok katlı konut yapıları apartman sözcüğü ile değil “kira evi” kavramı ile tanımlanmaktadır.¹²⁸ Kira evi tek kişiye ait bir yapıdır ve

¹²⁴ A.g.m., s.324.

¹²⁵ A.g.m., s.325-326.

¹²⁶ A.g.m., s.325.

¹²⁷ Murat Balamir; “Kira Evi’nden Kat Evleri’ne Apartmanlaşma: Bir Zihniyet Dönüşümü Tarihçesinden Kesitler”, *Mimarlık*, no. 260, 1994, s.30.

¹²⁸ A.e..

genellikle kiralanmak amacıyla yapılmış bir yapıdır. O dönemde apartmanlara sahiplerinin isimlerinin verilmesi geleneği, apartmanların bağımsız ve tekil mülkiyette olduklarının ifadesidir. Kat mülkiyeti olmadığından apartman toplum tarafından sahibiyile özdeşleştirilmiştir. Yalnızca varlığı ile değil büyüklüğü, görünüşü, planı, malzemesi ve ortak alanları ile sahibini temsil etmektedir. Güzel bir apartmana sahip olmak “şan-şeref” konusudur.¹²⁹ Yüksek gelir grupları tarafından yapılan apartmanlar, kentin prestijli alanlarında bulunmakta ve modern yaşantıyı simgeleştirmektedir.¹³⁰ Bu yüzden, o dönemin apartmanları özenle inşa edilmişler ve nitelikli yaşantıyı simgeleştirmektedirler. Her daire bir evi temsil etmektedir.

Erken Cumhuriyet döneminde toplumsal değer yargıları ve resmi söylem apartmana karşı tepkilidir. 1953 yılında Ulus Gazetesi devlet memurlarını konut sahibi yapmada başvurulacak yapı türünü belirlemeye yönelik bir anket düzenlemiştir. Sonuçlar bu tepkileri doğrulamakta ve apartman şu nitelikleri ile eleştirilmektedir:¹³¹

- aa. Işık, hava ve ses yönünden sağlıksız olması
- ab. Mahremiyetten yoksun olması
- ac. Mülkiyet hissi vermekten yoksun oluşu
- ad. Köksüzlüğün, geçiciliğin ve adeta bir çeşit modern göçebeliğin sembolü olması

Bütün bu eleştirilere ve egemen zihniyet yapısına rağmen apartmanlar artmıştır ve geç Cumhuriyet döneminde egemen yapılaşma biçimi olarak ortaya çıkmıştır. Zihniyet dönüşüm sürecini hazırlayan sebeplere aşağıda yer verilecektir.

2. Geç Cumhuriyet Dönemi Konutları ve Zihniyet Dönüşümü

Bu dönem apartmanlaşmayı hızlandıran başlıca etkenler Kat Mülkiyeti Yasası, bu bağlamda tanımlanan yapı üretme yöntemi ve toplumsal ilişkiler sistemidir.

¹²⁹ A.e..

¹³⁰ İlhan Tekeli; “Türkiye Kentlerinde Apartmanlaşma Sürecinde İki Aşama”, *Çevre*, no. 4, Temmuz-Ağustos, 1979, s.71.

¹³¹ A.g.m., s.31.

Türkiye’de apartmanlaşma sürecinde temel olarak bu etkenler yani maddi koşullar, başlangıçta karşıt olan zihniyet yapısını dönüştürmüştür.¹³² Karşıt görüşler zamanla kaybolmuş, unutulmuş ya da değişmiştir.

1950’li yıllarda nüfus artışı ve hızlı kentleşme konut istemini artırmıştır. Bağımsız konut üniteleri ile bu istemi karşılamak güçleşmiştir. Ayrıca arsa fiyatları yükselmiştir. Yükselen fiyatlarla bir orta sınıf üyesinin tek başına bir parsel fiyatını ödemesi güçleşmiştir. Bu koşullar altında, orta sınıfların konut sahibi olabilmesi için çözüm yolu kat mülkiyeti ile apartmanlaşmadır. “Kat Mülkiyeti”nin yasallaşması için yapılan zorlamalardan ikincisi, 1954 yılında Tapu Kanununun 26. Maddesini değiştirmek için yapılmış ve başarıya ulaşmıştır. 1965 yılında çıkarılan Kat Mülkiyeti Kanunu ile çok yönlü bir düzenlemeye kavuşturulmuştur.¹³³ Buna yapsatçıların ortaya çıkması ve kredi olanaklarının artırılması eklenince konut stokuna yapılan ilavelerin büyük kesimini apartmanlar oluşturmaya başlamıştır. Böylece bağımsız, tek evler üst gelir gruplarının gerçekleştirebileceği lüks bir tüketim haline gelmiştir.

Geç Cumhuriyet dönemi apartmanları önceki dönemden belirgin farklarla ayrılmaktadır.

a. Yeni Biçim ve Anlamıyla Apartmanlaşma

Kullanım değeri yerine değişim değerinin ön plana çıktığı dönem yapıları hızla İstanbul’u doldurmuştur. Yükselen bloklardan tek bir daire sahibi olmak amacıyla olan insanları, apartmanların dış görünüşü ilgilendirmemiştir.

Erken Cumhuriyet döneminde, her katın bir aileye ait olmasıyla eve benzetilebilen apartmanların yerini çok daireli bloklar almıştır. İstanbul’un konut biçimlenme süreci içinde ihtiyaç ve değişime hemen yanıt verme kaygısı ile İstanbul bir bütün olarak değerlendirilmemiştir. Böylece, barınma kültüründe çeşitlilik sınırlandırılmış ve çok yönlü olmaktan yoksun bırakılmıştır. Nitekim Ahmet Kutsi Tecer 1957’de yazdığı bir gazete yazısında şöyle demektedir: “...İstanbul’u çirkinleştiren;

¹³² A.g.m., s.29.

herhangi bir devri, herhangi bir üslubu, herhangi bir zevki düşündürmeyen, uydurma, saçma yapılar, rast gele kondurulmuş binalardır. Bunların bazıları kat kat yükselen sevimsiz, çirkin şeyler olduğu gibi aralarında avuç içi kadar gecekondular da vardır...Tarihi İstanbul'un tabiat ve sanat güzelliğini bozan Avrupa'dan gelen tesirler, Barok yahut Rokoko binalar veya modern yapılar değil, şehri bir bütün olarak ele almamak, karakterini düşünmemek, estetik ve kültür değerlerine yer vermemektir.”¹³⁴

Apartmanlaşma sürecinde, 1970'li yıllarda çok dairesli tek blok apartmanlardan toplu konut üretimine doğru bir değişme başlamıştır. Bu anlamda konut kooperatifleri ve Ordu Yardımlaşma Kurumunun girişimleri önemlidir. Toplu konut projeleri ölçek olarak büyüklüğü ve yeni bir girişim modeli olmalarıyla apartmanlardan farklılaşmaktadır.

1970'li yılların sonlarında başlayarak yeni bir yaklaşım ortaya çıkmıştır. Konut literatürüne “site” kavramı katılmıştır. Yüksek maliyetli lüks apartmanlar veya bağımsız evlerden oluşan siteler, yüksek gelir gruplarının kullanımına sunulmaktadır.

1980'li yılların başında Toplu Konut Kanunu çalışmaları ile büyük ölçekli projelere yeni bir ivme kazandırılmış, gerek kooperatifler, gerekse özel konut girişimcileri tarafından yeni uygulamalara olanak sağlanmıştır. Büyük ölçekli projelerde dikkati çeken noktalar; konutun çevre düzenlemesi ile birlikte ele alınması ve proje kapsamında tüm sosyal donanımına yer verilmesidir.¹³⁵

Günümüzde yüksek gelir gruplarının istemleri, bahçeli, müstakil evlere yönelme yönündedir. Bu eğilim, kentin merkezinden uzak kesimlerinde yeni mahalleler olarak oluşmaya başladığı gibi, kentin eski yerleşim alanlarında da bireysel olarak bulunabilmektedir.

¹³³ İlhan Tekeli; “Türkiye Kentlerinde...” ,s.71.

¹³⁴ Ahmet Kutsi Tecer; “İstanbul’u Seviyorsak,” *Vatan*, 28 Ağustos 1957.

¹³⁵ Yıldız Sey; “Konut”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, cilt 5, s.65.

b. Gecekondulaşmada Yeni Boyut

Yasal tedbirlerle engellenemeyen gecekondulaşma olgusu, 1950’li yıllarda yaygınlık kazanmıştır. 1970’lere gelindiğinde, kent nüfusunun yaklaşık yarısının gecekondulu alanlarında toplandığı görülür.¹³⁶

Önceleri tek katlı binalar olan gecekondulara içinde yaşayanların ekonomik durumuna bağlı olarak yeni katlar eklenmiştir. (Bkz. Şekil 13) Böylece gecekondular, zaman içinde apartmanlaşmış ve hiçbir yerel ve evrensel nitelik taşımayan bir mimari oluşturmuştur.¹³⁷

Cumhuriyetle getirilen bütüncül ve köktenci medeniyet değişikliği projesinin yerleşme ve konut alanına yansımaları, sekülerleşen zihniyet yapılanması ile doğru orantılıdır. Konut biçimleri ve yoğunluğu şartların kaçınılmazlığı olarak algılanan günlük politikalarla belirlenmiştir. Erken Cumhuriyet döneminde, halk tarafından yaşam biçimi ve değer yargılarıyla çatıştığı düşünülerek dışlanan dikey yapılaşma, zamanla kanıksanmış, hatta yüceltilmiştir. Halk, maddi koşulların belirleyiciliği içinde konuta yeni anlamlar yüklemiştir. Ev, yaşamın bir parçası, yaşamı güzelleştiren bir unsur ve rahat yaşamak için bir araç iken, “yaşamın amacı” olma rolünü birincil olarak üstlenmiştir. Modern yaşam adına yapılan bu değişim süreci, insan-konut ilişkisini zorunluluk düzlemine indirmiş ve her ikisini de sığlaştırmıştır. Sonuç olarak, Cumhuriyet kendi öz mimarisini üretememiştir. Bu eksiklik, zihniyet dönüşümünü sessiz sedasız gerçekleştiren Türk insanının benliğinde yaşadığı aşağılık duygusuna bağlanabilir.¹³⁸

¹³⁶ A.g.e., s.64.

¹³⁷ A.e..

¹³⁸ Altan Baltacıoğlu; “İyi Mimari Yaratmamıza En Büyük Engel Aşağılık Duygusu”, *Mimarlık*, no. 5-6, 1947, s.3-4.

Şekil 13 Gecekondulardan görünüm

Kaynak: **İstanbul Bülteni**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayını, sayı. 34-35, Kasım, 1995, s.83.

Üçüncü Bölüm

RUMELİHISARI MAHALLESİ ÖRNEĞİNDE AHŞAP KONUT TERCİHLERİNİN İNCELENMESİ

A. RUMELİHISARI MAHALLESİ

Sarıyer Belediyesi'ne bağlı bulunan Rumelihisarı Mahallesi, Boğazın batı yakasında Bebek ile Balta Limanı arasında olmak üzere Boğaziçi'nin en dar yerinde (Rumeli ve Anadolu Hisarları arası yaklaşık 780 metredir.) kurulmuştur.

Abdülhak Şinasi Hisar, İstanbul'da her mahallenin kendine mahsus kokuları ve renkleri olduğunu söyler. Rumelihisarı'nı denizle özdeşleştirir ve seslerini şöyle anlatır: "Rumelihisarı'nın seslerini gönlümde taşırdım. Boğaziçi ağlarını korumak isteyen balıkçıların: 'Kaptan!' diye haykırıışları, bazen geçen bir yelkenliden taşan bir şarkı, bazen geçen bir sandaldan dağılan bir gazel ve kara tarafının yanık bekçi sesleriydi."¹³⁹ Deniz, Rumelihisarı Mahallesi'ni tanımlamada temel unsur olmuştur; ancak ismini aldığı Yeni Hisar, Yenice Hisar, Boğazkesen Hisarı¹⁴⁰ veya Rumelihisarı denilen II. Mehmet tarafından yaptırılan kaleler de belirleyici rol oynar.

Rumelihisarı'nın sınırları klasik dönemde yöredeki ilk Türk köyü olması nedeniyle diğer Boğaz köylerinden geniş tutulmuştur.¹⁴¹ XVII. yüzyılda Evliya Çelebi burayı; " kalenin dışında denize bitişik dar bir yerde olup, bağısız ve bahçesiz, kayalar üzerinde kat kat 1060 kadar hanedir. 3 camii, 11 mescidi, 7 okulu, 1 hamamı, 200 dükkanı, Durmuş Dede Tekkesi, 7 kadar Rum hanesi vardır. Yahudi'si, meyhanesi, bozahanesi dahi bulunmaz. Halkı balıkçı, kale neferi, kayıkçı ve diğer esnaftır"¹⁴² şeklinde anlatır. Erken klasik dönemin mütevazı yerleşim yeri, geç klasik dönemde Boğaziçi'nin önem kazanması ile camii, mescit, saray, köşk, yalı, sahilhane ve

¹³⁹ Abdülhak Şinasi Hisar; **Boğaziçi Yalıları Geçmiş Zaman Köşkleri**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1997, s.117.

¹⁴⁰ Sâmiha Ayverdi; **Boğaziçi'nde Tarih**, 4. b., İstanbul Fetih Cemiyeti Yayını, İstanbul, 1982, s.224.

¹⁴¹ Çiğdem Aysu; "Rumelihisarı", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, cilt 6, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 1994, s.357.

çeşmelerle süslenmiştir. Rumelihisarı, kalelerinin tarihte askeri ve siyasi kimliğin göstergesi olmasına rağmen tipik bir sayfiye köyü olmuştur.

XVIII. yüzyılda Rumelihisarı Köyü, Hacı Kemalettin Mahallesi, Kaleiçi ve Meydan Mahallelerinden oluşmaktadır. 1802 tarihli Bostancıbaşı Defteri'nde Kayalar Camii ile Baltalimanı Taş İskeleyi arasında 47 yalı, 6 hane, Durmuş Dede Tekkesi, Rumelihisarı, 3 iskele, Hisar Mektebi, hamamı, kahve dükkanı, tatlı su sebili ve nöbet yerinin olduğu kayıtlıdır.¹⁴³ Yalılar ilmiye sınıfı mensuplarına aittir.¹⁴⁴

“1877’de çıkarılan ilk Dersaadet Belediye Yasasına göre İstanbul Belediyesi’nin sınırları Boğaziçi’nde oldukça geniş tutulmuştur. Boğaz köyleri çoğunlukla kıyıda yer aldıkları halde, Rumeli yakasında belediye sınırı gerideki sırta (Büyükdere Caddesi’ne) kadar dayandırılmıştır. Dolayısıyla köylerin alanları da oldukça geniş görünür.”¹⁴⁵

Klasik Osmanlı geç döneminden başlayarak bir sayfiye köyü niteliği taşıyan, Sâmiha Ayverdi’nin kaleler köyü dediği Rumelihisarı, 1950’lerde artan göçle birlikte Levent Mahallesi’nin kurulmasıyla dönüşüm sürecine girmiştir. 1950’lerden önce Rumelihisarı Köyü’nün sınırları Baltalimanı Deresi, Zincirlikuyu, sahilden Kayalar Mescidi’ne kadar olan alandı. Kayalar Mescidi’nin bulunduğu yer eski tapu kayıtlarında Molla Fenari Mahallesi olarak geçmektedir. Aşıyan yolu yatık meyilli olmasından dolayı zamanla sınır haline gelmiştir.¹⁴⁶

Vapur iskeleyi ve iskele meydanı çevresinde bulunan yalılar 1938-1941 yılları arasında ilk sahil yolu açılırken yıkılmıştır.

1950’lerde dönüşüm süreci nüfus artışı ile başlamıştır. Hızla artan nüfus, 1955 yılında 2 479, 1975 yılında 9 210, 1990 yılında ise 18 004’e ulaşmıştır.¹⁴⁷ Bugün Rumelihisarı Mahallesi’nin nüfusu yaklaşık olarak 23 000’dir.* Baltalimanı ve gecekondulaşma ile oluşan Fatih Sultan Mehmet Mahallesi’nin ayrılmasıyla sınırının

¹⁴³ Çiğdem Aysu; a.g.e., s.358.

¹⁴⁴ Haluk Y. Şehsuvaroğlu; a.g.e., s.188.

¹⁴⁵ Çiğdem Aysu; a.g.e., s.358.

¹⁴⁶ A.e..

¹⁴⁷ A.e..

* 1995 yılına ait rakam olup Sarıyer Belediyesi Numarataj Bölümünden alınmıştır.

küçülmesine rağmen, nüfusunun artmasının nedeni; eski yerleşim dokusu dışındaki alanda gecekondu bölgesinin oluşması ve hızlı bir şekilde nüfus almasına bağlanabilir. Rumelihisarı Mahallesi'nin dönüşümü yalnız gecekondu olgusuyla açıklanamaz. 1950 öncesi, sayfiye yerleşmesine uygun bir mekân iken; sahil yalıları ile klasik kültürün doğa-mekân birlikteliğini yansıtmaktadır. Özel konut alanı, değişen kentsel parametrelere bağlı olarak yerini, lokanta ve çay bahçelerine bırakmıştır. Boğaziçi Üniversitesi'nin bulunması ve Rumelihisarı'nda yapılan kültürel etkinlikler mahalleyi kültürel açıdan etkilemektedir; ancak mahalle sakinlerinin dörtte üçünü gecekonducularda yaşayan halk oluşturmaktadır.¹⁴⁸

Böylece, Rumelihisarı Mahallesi deyince; 1988 yılında kurulan Fatih Sultan Mehmet Köprüsü, Rumeli Hisar kaleleri, Boğaziçi Üniversitesi ve sahildeki lokanta ve çay bahçeleri akla gelmektedir. Mahalle sınırları içinde 3 camii, 4 ilköğretim okulu, 1 lise ve Boğaziçi Üniversitesi Kuzey Kampüsü'nün tümü ve Güney Kampüsü'nün giriş kapısı bulunmaktadır. Camilerden, sahilde bulunan Hacı Kemalettin Camii ve Ali Pertek Camii tarihi yapılar olup mescit olarak yaptırılmışlardır. Diğerleri ise Hisar Üstü gecekonducuları halkı tarafından yaptırılan Rumelihisarüstü Merkez Camii'dir.

Rumelihisarı Mahallesi eski yerleşim dokusunda bulunan lüks villa, apartman ve müstakil evler ve içerilere sokuldukça karşılaşılan gecekonducularla, ikili bir yapıya sahiptir. Mahallenin tümünde görülen bu ikili yapı, eski yerleşim dokusunda apartman ve müstakil evler olarak gözlenmektedir. (Bkz. Şekil 14)

Rumelihisarı Mahallesi, 55 sokaktan oluşmaktadır. İş yeri olarak kullanılanlar dahil olmak üzere, toplam 1280 bina bulunmaktadır.^{**}

¹⁴⁸ Çiğdem Aysu; a.g.e., s.358.

^{**} 1995-1996 istatistiklerine ait olup bilgi Sarıyer Belediyesi Numarataj Bölümünden alınmıştır.

Şekil 14 Rumeli Hisarı Mahallesi Araştırma Alanından Görünüm

B. ALAN ARAŞTIRMASI

1. Araştırma Probleminin Tanımlanması

a. Genel Amaç

İnsanların konut yapma ve biçimlendirme tekniklerinin nasıl ve nelere bağlı olarak geliştiği daha önce anlatıldı. Genel olarak ifade edilirse, nesnel koşullar ve sosyo-kültürel yapı, belirleyici unsurlardır. Nesnel koşullar, zaman içinde teknoloji ve ulusların ekonomik yapılarına bağlı olarak daha hızlı bir değişim sergilemektedir. Birbirleriyle etkileşim halinde olan bu değişim sürecini, sosyal yapı ve arkasından kültürel yapı izlemektedir.

Kültür, değişimi, görece olarak uzun dönemde gerçekleştirir. Kültürün süreklilik ve istikrar içinde devam etmesi gerçeği, birey ve toplumlara nüfuz etme etkisi ile açıklanabilir. Kültür, birey ve topluma derinlemesine işlemiştir. İnsanlar, doğduklarında kendilerini bir kültürün içinde ve onun parçası olarak bulurlar; değer yargıları ile beslenerek kimliklerini kazanırlar. Toplamlar da böyledir. Böylece, kültürel değerler, güçlü ve etkisi uzun süre devam eden belirleyiciler olmaktadır.

Yeni bir medeniyet projesi ile gelen Cumhuriyetin, konut alanındaki tavrı ve gerçeğini ortaya koyması, Tanzimat sonrası dönemdeki değişiklikler ile açıklanabilirse de, geçerlilik ve yoğunluk derecesinin İstanbul'un her yerinde aynı olduğu iddia edilemez. Hukuksal ve kurumsal yapılanma, yeni düzenlemelerle değiştirilebilse de anlatıldığı gibi kültür, süreklilik içinde izlenmektedir.

Klasik Osmanlı döneminin konut ve yerleşme kültürünün tipik yapısı olan iki veya üç katlı, bahçeli, ahşap evler, nesnel koşullar ve kültürde Batı etkisi ile Cumhuriyet Türkiye'si'nde yerini apartmanlara bırakmıştır. Bugün klasik kültürünün temsilcisi olan ahşap evler marjinal düzeyde bulunmaktadır. Bu evler, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununa göre "kültür varlıkları" olmaları nedeniyle koruma altına alınmıştır.

Alan araştırmasının genel amacı, bu evlerin bugünkü durumu, kullanım amacı ve sahiplerinin kimler olduğunun sorgulanmasıdır.

b. İşlevsel Amaç

İstanbul kent kültüründe, gelir düzeyi yüksek grupların bir prestij göstergesi olarak, eski yerleşim dokusundaki tarihi ahşap evleri tercih etme eğilimi sezilmiştir. Boğaz köylerinde dağınık biçimde restorasyonu yapılan bu evler, özellikle Arnavutköy ve Rumelihisarı Mahallesi'nde dikkat çeker tarzda yaygınlık kazanmıştır. Rumelihisarı Mahallesi, Mahalli İdareler ve Yerinden Yönetim Programının yürütüldüğü binayı da içine alması sebebiyle de ilgi alanı oluşturmuş ve bu mahalle, araştırma alanı olarak seçilmiştir.

Anlaşıldığı üzere bağımlı değişken, İstanbul kent dokusunda ahşap, müstakil evlerde oturma tercihidir. Bu tercihlerin ortaya çıktığı Rumelihisarı Mahallesi'ni temsil etmek amacıyla restorasyon yapılmış veya yapılmamış biçimiyle, ancak dış cephesi ahşap görünümlü evler ele alınmıştır. Apartman tipi konutlar araştırmanın dışında tutulmuştur.

İstanbul kent dokusunda, Rumelihisarı Mahallesi düzleminde ortaya çıkan, ahşap ve müstakil ev tercihi bağımlı değişkeni üzerinde, gelir düzeyi bağımsız değişkeni incelenmiştir. Yüksek gelir gruplarında bu evlerin prestij ve ayrıcalık göstergesi olarak tercih edildiği geçici yargısı denenmiştir.

c. Araştırma Alanının Tanıtımı

Alan araştırması, Rumelihisarı Mahallesi'nin tamamında değil, eski yerleşim alanını içine alan bölgede yapılmıştır. Bu alan, sahilde doğal sınır olan Yahya Kemal Caddesi, ona paralel olarak Nispetiye Caddesi, Aşyan Yolu ve Boğaziçi Üniversitesi Kampüsünü dışarıda bırakarak TEM otoyolu ile sınırlandırılmıştır. (Bkz. Şekil 15) Alan sınırlandırılmasının nedeni; belirtildiği gibi, eski yerleşim alanında araştırma konusu

evlerin yoğunlaşması ve Nispetiye Caddesi sınırından yukarıda kalan alanın Hisar Üstü denilen gecekondu bölgesi olmasıdır. Araştırmanın genel amacında, söz konusu evlerin, günümüzdeki durumu ve yeni sahiplerinin karşılaştırılmalı olarak incelenmesi, alan sınırlarının bu şekilde belirginleştirilmesini gerektirmiştir.

Sınırlandırılan alan, 26 sokaktan oluşmaktadır.* Yahya Kemal Caddesi'ndeki binalar da dahil olmak üzere bu sokaklarda, toplam olarak 326 bina bulunmaktadır. Sınırlandırılan alan içinde homojen bir dağılım elde etmek için ahşap ve müstakil evler, tesadüfi olarak seçilmiştir. Evler, 11 sokakta dağılmıştır (Bkz. Şekil 16) ve burada 148 bina bulunmaktadır.**

2. Araştırma Yöntemi

Araştırma yöntemi olarak, “bireysel görüşme yöntemi” seçilmiştir. İnsan yaşamında, görüşmenin oldukça eski ve önemli bir yeri vardır. Görüşme, bireylerin çeşitli konulardaki bilgi, düşünce, tutum ve davranışlarını ve bunların kaynağının öğrenilmesinde en kestirme yol olarak kullanılagelmiş bir yöntemdir.¹⁴⁹ Takdir edilecektir ki, farklı kültür ve sosyo-ekonomik gruplardaki bireylerin, özel konutuna girmek ve yaşamlarıyla ilgili, özellikle duyarlılığın yüksek olduğu tercihleri içeren konularda, gerçeğe yakın yanıtlar almanın pek çok güçlükleri vardır. Sübjektif konularda veri toplamanın sınırlarını zorlamak ve mümkün olduğunca doğru bilgiye ulaşmak amacıyla seçilen yöntemin avantajları göz önünde bulundurulmalıdır. “Görüşmede, söylenenlerin, yüzeysel anlamları yanında ‘gerçek’ ve derinliğine anlamları da çıkartılabilir. Yapmacık cevapların ayıklanabilme ve gerçeklerin ortaya

* Sınırlandırılan alandaki toplam sokak isimleri şunlardır: Ahmet Ağa, Ali Pertek, Ali Pertek Çıkmazı, Amiral Fahri Engin, Arpacı Çeşme, Arpacı Emin Aralığı, Durmuş Dede, Fenerli Türbe, Halim Paşa, Hisar Bayırı, Hisar Meydan, İmam Şerafettin, Kadın Mektebi, Kale Ağası, Kale Bahçe, Kara Koyun, Kemalettin Camii, Kışlak, Mektep, Mübayacı, Nafi Baba, Salih Bey, Sırçacı Aralığı, Sırçacı, Torlak Fırın ve Tezveren Dede sokakları.

** Görüşmenin yapıldığı sokak isimleri şunlardır: Ali Pertek, Amiral Fahri Engin, Arpacı Çeşme, Arpacı Emin Aralığı, Durmuş Dede, Fenerli Türbe, Kale Bahçe, Nafi Baba, Sırçacı Aralığı, Sırçacı ve Tezveren Dede Sokakları. İsim ve rakamlara ilişkin bilgiler, 1995-1996 yılı istatistiklerine ait olup Sarıyer Belediyesi Numarataj Bölümünden alınmıştır.

¹⁴⁹ Niyazi Karasar; *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, 6. b., Tekışık Matbaası, Ankara, 1994, s.166.

çıkartılabilme olasılığı yüksektir”.¹⁵⁰ Soru formuna bağlı kalınmadan merak konusu ya da şüphede kalmış sorular kaynak kişiye hemen yöneltilebilmektedir. Bunun yanında, araştırmaya gösterilen ilgi, ciddiyet ya da tersi durumlar ses tonu, mimikler vb. yardımıyla anlaşılmaktadır. Görüşme tekniği, yanlış anlamaların en aza indiği, geri besleme (feed back) mekanizmasının işletilebildiği, her eğitim düzeyinde insana uyabilen bir teknik olup derinlemesine bilgi alınmasına elverişlidir.¹⁵¹

Görüşme tekniğinin zayıf yönleri ise kaynak kişinin yönlendirilmesine açık ve zaman alıcı olmasıdır.

Görüşmede, önceden hazırlanmış, 20 soruluk bir form kullanılmıştır. Soru formu hazırlanmadan önce iki ev sahibi kişi ile görüşülmüş; yardım isteminde bulunulmuş ve alınan bilgilerden yararlanılmıştır. İlk dokuz soru, kimlik bilgilerine ve kaynak kişinin sosyo- kültürel düzeyinin belirlenmesine yöneliktir. Diğer sorular ise kaynak kişilerin daha önceki konutları, konut-mahalle ilişkisi, konut-insan ilişkisi, konutun algılanması ve konut tercihinde öncelikler sıralamasını içermektedir.

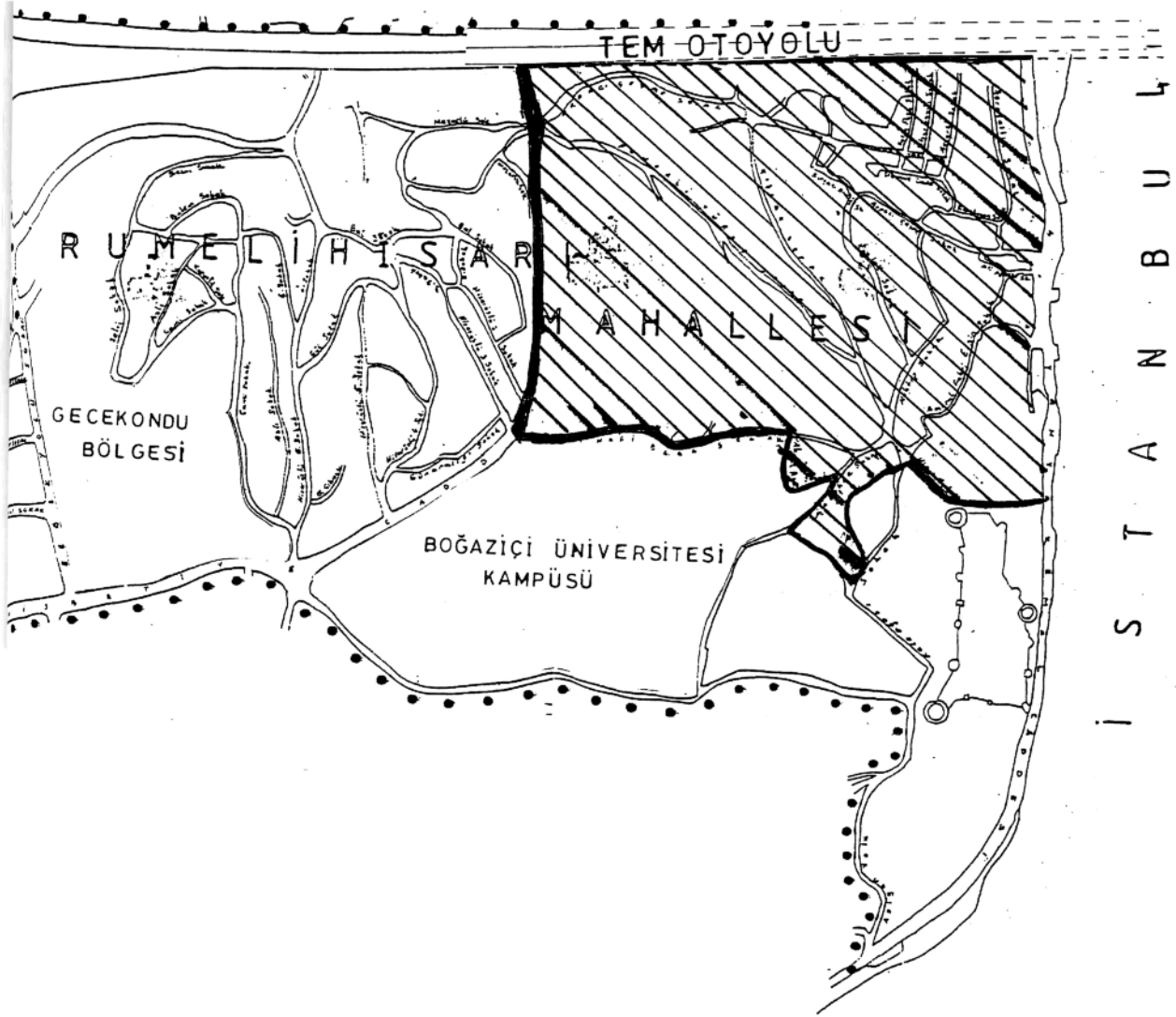
Araştırmanın kısıtları şöyle belirtilebilir:

- Ahşap, müstakil evde oturuyor olma.
- Evin sahibi olma. Evin sahibi olmayan kişilerle görüşülmemiştir.

Alan araştırması, bir ayda tamamlanmıştır. Öncelikle, kaynak kişilere kişisel tanıtım yapılmış ve araştırmanın teorik ve uygulama alanındaki önemi anlatılmış; mahremiyet konusunda saygılı davranılmasıyla güven kazanılmaya çalışılarak yardım istenmiştir. Sekiz ev sahibi kişi görüşmeyi kabul etmemiş ve dinlemek bile istememişlerdir. Hazırlanılan soru formu, tamamen ona bağlı kalınmadan, 20 ev sahibi kaynak kişiye bireysel olarak uygulanmıştır. Genel olarak, beklenenden daha fazla ilgi ve yardımla karşılaşmıştır. Görüşme süreci kişilere göre değişmekle beraber yirmi dakikadan iki buçuk saate uzayabilmiştir. Bir çok kaynak kişiye diğerlerinin yardımıyla ulaşılmıştır.

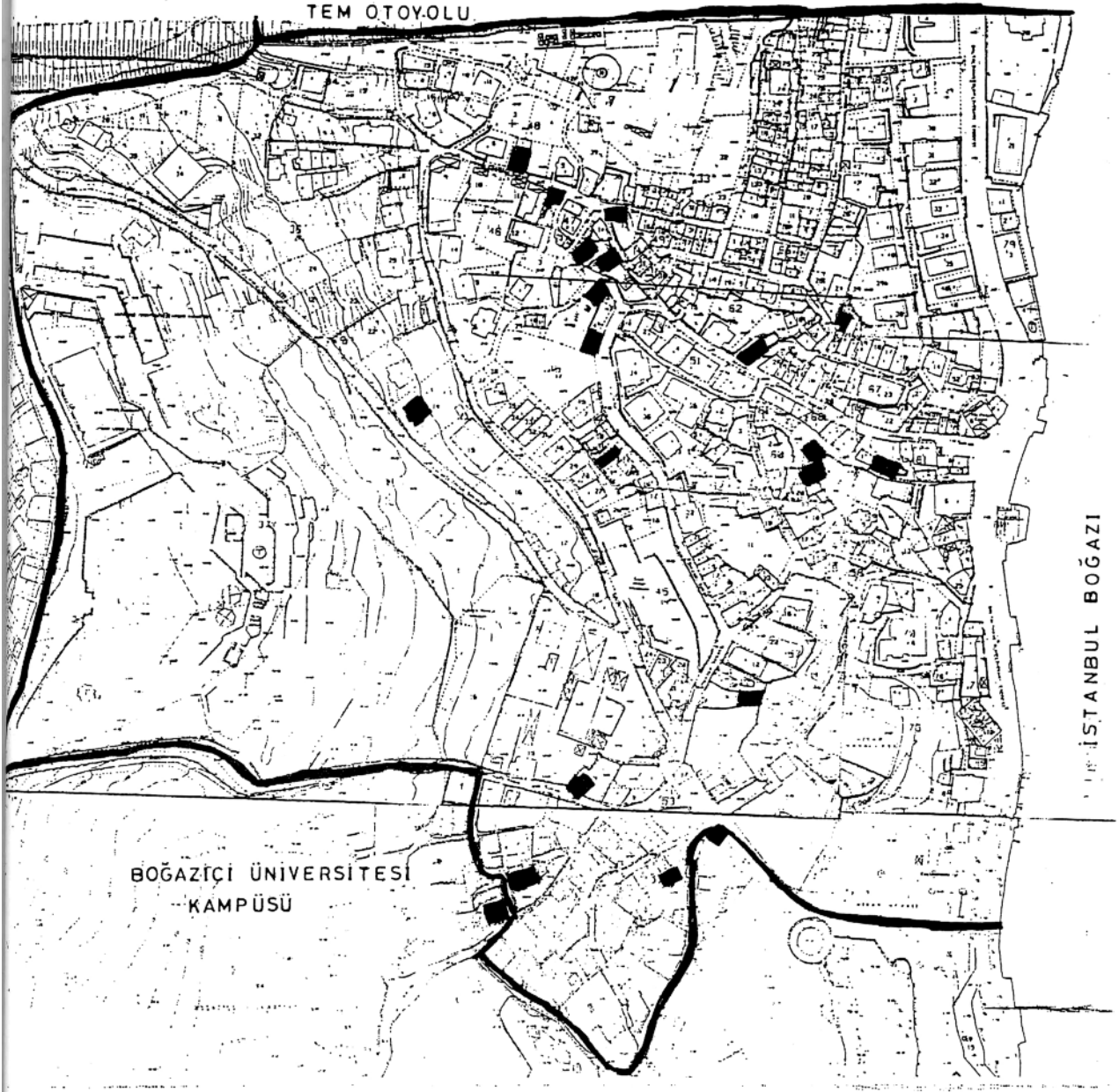
¹⁵⁰ A.e..

¹⁵¹ A.g.e., s.175.

Şekil 15 Rumeli Hisarı Mahallesi Haritasında Araştırma Alanı Bölgesi

Kaynak: Sarıyer Belediyesi Harita Bölümü

Şekil 16 Görüşme Yapılan Evlerin Haritadaki Görünümü

Kaynak: Sarıyer Belediyesi Harita Bölümü

3. Elde Edilen Verilerin Çözümlemesi

Bağımsız değişken olarak alınan gelir düzeyinin incelenmesinde, A ve B grubu olarak isimlendirilebilecek iki gelir grubu tespit edilmiştir. A grubu, gelir düzeyi 200 milyon ve daha düşük, B grubu ise gelir düzeyi 400 milyon ve daha yüksek olan kaynak kişilerden oluşmaktadır. Gelir düzeyi, 300 milyon olan bir kaynak kişi, A grubuna dahil edilmiştir. Her iki gelir grubundan da 10'ar kaynak kişiyle görüşülmüştür. Anlatılanları, aşağıdaki basit şema ile özetleyebiliriz:

	<u>Gelir Düzeyi</u>	<u>Kaynak Kişi Sayısı</u>
A Grubu	200 milyon ve altı	10
B Grubu	400 milyon ve üstü	10

Dolaşılan toplam 20 evin 19 tanesi koruma altına alınmış ikinci veya üçüncü derece tarihi eser kabul edilmektedir. Bu eserlerde, dış cephenin görünümünün korunması koşuluyla iç mekânın yapı tekniği ve düzenlenmesi kişilerin isteğine bırakılmıştır. Evlerden bir tanesi, tarihi eser zorunluluğu olmaksızın isteğe bağlı olarak diğerlerine benzer şekilde inşa edilmiş ve ahşap cephe tercih edilmiştir. (Bkz. Şekil 17)

A grubunu temsil eden kaynak kişilerin oturdukları evler, nitelik olarak birbirinden farklıdır. A grubunu temsil eden 10 tane evden 5'i tamamen ahşap, eski haliyle kullanılmaktadır. Diğer 5 tanesi ise, restorasyon yapılmış, sadece dış görünüşü korunan evlerdir. A grubu, A (1) ve A (2) olarak isimlendirilerek aralarındaki ayrım belirginleştirilmiştir. Şöyle ki:

<u>Grup</u>	<u>Evin Niteliği</u>	<u>Ev sayısı</u>
A (1)	Tamamen ahşap, eski haliyle kullanılan evler	5
A (2)	Restorasyon yapılmış, dış görünüşü korunan evler	5

A (2) grubu evlerden bir tanesinin, sadece dış görünüşü değil, tamamı korunmaktadır.(Bkz. Şekil 22) Restorasyon yapılması esas alınarak A (2) grubu içinde düşünülmüştür.

Görüşme süresince, her iki grup dinlendikten sonra elde edilen beş verinin esas alınmasıyla tablo 1 oluşturulmuştur. Grupları genel olarak tanıtan tablo 1 aynı zamanda, aralarındaki farkları açık olarak ortaya koymaktadır.

Tablo 1
A ve B Grubunun Başlıca Nitelikleri ve Farkları

	A Grubu (Kaynak kişi sayısı)	B Grubu
Ortalama Eğitim Düzeyi (Üniversite)	2	9
Çekirdek Aile Yapısı	4	9
Evi Masrafsız ve Ucuz Bulma	9	2
Önceden Oturulan Evlerin Apartman Olması	1	9
Ortalama Çocuk Sayısı	3	2

Gruplara ilişkin veriler, aralarındaki farklar açısından karşılaştırmalı olarak anlatılacaktır.

Foto: Aynur Can

Şekil 17 Tarihi Eser Zorunluluğu Olmaksızın Yapılan Ahşap ve Müstakil Ev

a. Eğitim Düzeyi Açısından Grupların Karşılaştırılması

Tablo 1’den izleneceği gibi üniversite mezunu olan kaynak kişi sayısı B grubunda 9 iken A grubunda 2’ye düşmüştür. Eğitim düzeyi, A grubu içinde A (1) ve A (2) ‘de farklı biçimde ortaya çıkmıştır. A(2) grubunda eğitim düzeyi daha yüksek izlenmiştir. A grubunda ilkokul, ortaokul, lise ve üniversite mezunu kaynak kişi sayısı şöyledir:

<u>A Grubu</u>	<u>İlkokul</u>	<u>Ortaokul</u>	<u>Lise</u>	<u>Üniversite</u>
A (1)	3	1	-	1
A (2)	1	-	3	1

A (1) grubu içinde üniversite mezunu olan bir kaynak kişi Ermeni olup doğduğundan beri aynı evde oturmaktadır.

B grubunda, üniversite mezunu 9 kaynak kişiye karşılık 1 kaynak kişi ilkokul mezunudur.

B grubunda, 3 kaynak kişi mimardır. Diğerleri ise, 2 serbest meslek sahibi, 2 banka yöneticisi, öğretim üyesi, öğretim görevlisi ve ekonomisttir. A grubunda, 3 kaynak kişi işçi emeklisi, 2 memur, 2 serbest meslek sahibi, yönetici, öğretmen ve ev hanımı bulunmaktadır. Mesleklere ilişkin toplanan veriler, aile reislerine aittir.

b. Aile Açısından Grupların Karşılaştırılması

Tablo 1’den izleneceği gibi, B grubunda, anne, baba ve çocukların bir arada yaşadığı “çekirdek aile” yapısı hakimdir.

B grubu kaynak kişilerden 2’si evlerinde sürekli olarak hizmette bulunan bir aile bulundurmaktadır ve böylece hayatlarını kolaylaştırdıklarını, müstakil evin külfetlerini rahatlığa dönüştürdüklerini söylemektedirler.

A grubunda ise 4 “çekirdek aile” ve 6 “geniş aile” yapısının bulunduğu tespit edilmiştir. “Geniş aile” denilince; aynı binada, evlenmiş bir veya iki çocuğuyla, gelin-damat ve torunlarıyla beraber yaşayan aileler anlaşılmaktadır. Genellikle alt katlarda ailenin büyükleri oturmakta olup üst katlar genç ailelere bırakılmıştır.

A (1) grubu kaynak kişilerden 1’i evinin alt katını işini sürdürebilmek için yorgan dikim atölyesi olarak kullanmaktadır. (Bkz. Şekil 18) Yine aynı grup kaynak kişilerden 1’i evini ikiye bölerek kiraya vermiştir ve kira gelirinin geçinebilmesi için önem taşıdığını söylemektedir. (Bkz. Şekil 19)

Tablo 1’de görüldüğü gibi, ortalama çocuk sayısı A grubunda 3 iken B grubunda 2’ye düşmüştür.

c. Ev, Mahalle ve Komşuluk İlişkileri Açısından Grupların Karşılaştırılması

A grubu kaynak kişilerden 9’u, evlerini masrafsız ve ucuz bulmaktadır. Evlerinin kendilerine ek bir külfet yüklemeyeceği konusunda hemfikirdirler ve ihtiyaçlarını karşıladıklarını söylemektedirler. B grubundan sadece 2 kaynak kişi, evlerini masrafsız ve ucuz bulmaktadır.

A grubu kaynak kişiler öncelikle ev sahibi olmaktan ve bu mahallede oturmaktan çok memnun olduklarını söylemektedirler. Önceden beri bu mahallede ve bu tür evlerde oturduklarından kendilerini şanslı saymaktadırlar; mahalle ve bahçeli, ahşap evleriyle adeta bütünleşmişler. İçlerinden 7 ‘si, bahçesinde sebze, meyve ve çiçek yetiştirmektedir. Bahçeyi kendilerine “hoş bir uğraş” edinmişler ve bahçeden, çok yönlü olarak yararlanmaktadırlar. Kendilerinin bu yaşama biçiminden vazgeçemediklerini, fakat çocuklarının bu konuda farklı düşündüklerini söylemişlerdir. A(2) grubu kaynak kişiler, restorasyon yapılmış evlerde oturmalarında “eski kültürü temsil etme” ve “eskiyi muhafaza etme” amaçlarını taşıdıklarını ifade etmişlerdir. 4’ü çekirdek aile olarak yaşamını sürdüren bu grup kaynak kişiler, kültürel bağlılık ya da korumacı davranışlarının sebeplerini şöyle sıralamışlardır:

- Eski yaşama biçimini sevmeleri
- Daha sağlıklı ve insanca yaşamaya uygun olduğunu düşünmeleri
- Ailelerinin sembolü olarak kökenlerini sürdürme isteği
- Bu tür evlerde oturmayı zorunluluk değil bir “ayrıcalık” olarak görmeleri

A(1) grubunda, geleneksel olarak yaşama alışkanlıklarına bağlılık görülmüştür. Bu evlerde oturmalarında “dedelerine saygı”nın önemli olduğunu belirtmişlerdir. Ancak bu tercihin onlar için bilinçli bir tarihsel, kültürel birikimi yansıtmaktan çok sosyal ve ihtiyaçların karşılanması ağırlıklı olduğu görülür. Nitekim A(1) grubu kaynak kişilerin bu tür evlerde yaşamaktan memnun olmaları şöyle bir öncelik sıralaması ile özetlenebilir:

- (1) Kendilerine ait olma
- (2) İhtiyaçlarını karşılayıp yaşamlarını sürdürebilmeleri
- (3) “Dede ya da baba yadigarı” olma niteliği
- (4) Mahalle ve evlerini sevmeleri
- (5) Komşuluk ilişkilerinden memnuniyet
- (6) Bahçe işleriyle uğraşmak
- (7) Kullanışlılık

Böylece, bu evlerde oturmaları ihtiyaçların karşılanması ağırlıklı şekillenmekte, kültürel yaşama ilişkin veriler olarak sayılabilecek “dede ya da baba yadigarı” olma niteliği ve mahalle ve evlerini sevmeleri nitelikleri daha sonra sıralanmaktadır. A(2) grubunun yaşam standartları A(1) grubundan daha yüksektir. Örneğin, A(1) grubu ahşap evlerde ısınma aracı olarak soba kullanılmakta iken A(2) grubu kaynak kişiler kaloriferle ısınmaktadır. A(1) grubu kaynak kişiler, nasıl bir evde oturmak istedikleri sorusuna, bu evlerden vazgeçemediklerini ve olanakları olsa restore ettireceklerini söylemişlerdir.

B grubu kaynak kişilerden 9’u, önceden apartman yaşantısı sürmüştür. A grubunda ise 9 kaynak kişi müstakil, ahşap, bahçeli ev geleneğinden gelmektedir.

Foto: Aynur Can

Şekil 18 Alt Katı İş Yeri Olarak Kullanılan İkinci Derecede Tarihi Ev

Şekil 19 İki Ailenin Yaşadığı İkinci derece Tarihi Ev

A grubu kaynak kişilerin hepsi komşuluk ilişkileri hakkında sorulan sorulara, komşuluk ilişkilerinin iyi olduğunu yönünde yanıt vermişlerdir. B grubu kaynak kişilerden 8'i, komşuluk ilişkileri olmadığını ve bunu çok önemsemediklerini, evlerinin onlara her şeyi ile yettiğini söylemişlerdir.

A grubu kaynak kişilerde izlenebilen ortak gözlem, ev-bahçe-mahalle bütünleşmesi ve komşuluk ilişkilerinin iyi olmasıdır. Bahçe, A(1) grubunda çok amaçlı olarak, ihtiyaçları karşılamada da kullanılmaktadır. Ancak, A(2) grubunda, bahçenin farklı anlamlarıyla karşılaşılmıştır. Çiçek yetiştiren ve bahçeleriyle övünen kaynak kişiler, sağlıklı bir yaşam için bu uğraşının gerekliliğini vurgulamaktadırlar. Manzara ve bahçenin iç dünyalarını olumlu yönde etkilemesinden bahsederken, bu uğraşmayı yalnız kendileri için vermediklerini, bulundukları “muhi güzelletştirmek” amaçlı olduğundan bahsetmişlerdir. “Eski İstanbul’un tadı”nın ve “eski güzelliğinin” kalmadığını söyleyen kaynak kişiler, bu evlerde oturmayı bir ayrıcalık saymaktadırlar.

A(2) grubundan 1 kaynak kişi, restorasyon yaptırabilmek için geliri yetmediğinden müteahhide vermiş ve ev ikiye bölünerek iki ayrı kişiye ait olmuştur. Evin bahçe kısmı garaj yapılmıştır.

A grubuna ait ortak tespitler, özetle şöyle sayılabilir:

- Mahremiyete uygunluk
- Ev ve semtin bütünleştirilerek birlikte algılanması
- Bahçeye önem verilmesi
- Müstakil olma niteliğinin ayrılmaz bir parçası olarak bağımsız ve bireysel yaşam arzusu
- Apartmana yönelik eleştirilerin aynılığı

Kaynak kişiler, apartman yaşamını sıkıcı, rahatsız, gürültülü, doğal mekândan ve mahremiyetten yoksun bulmaktadırlar. Mahremiyetten yoksunluk, apartman sakinlerinin ortak kapıyı kullanmalarına bağlanmıştır. Apartmana, hiç sıcak bakılmamakta; hatta, tepeden bakılarak küçümsendiği görülmüştür. Bir kaynak kişi, iddialı bir biçimde, “gecekinduda otururum, apartmanda oturmam” demiştir.

A (2) grubu kaynak kişiler tarafından, görüşme sırasında sorulmamasına rağmen eve ilişkin tanımlama ve benzetmeler yapılmıştır. Aşağıdakine benzer görüş bildirimlerine B grubu kaynak kişilerde rastlanmamıştır.

“Ev, bir nüfus kağıdıdır; bir kimliktir.”

“Bu evler, eski saltanat devrinin birer damlasıdır.”

“Devletin nasıl bir Meclisi varsa, ailenin de evi vardır. Acılar, sevinçler, telaşlar burada paylaşılır ve yaşanır.

B grubu kaynak kişilerden biri, diğerlerinden farklı nitelik ve tercihlere sahiptir. Restore edilmiş ev, apartman gibi altı üstü iki kat olarak kiracı ile paylaşılmaktadır. Bahçesi, bırakılan çiçeklik payları dışında, garaj olarak kullanılan beton alandan oluşmaktadır. Evdeki çocuk sayısı ise diğerlerinin en yükseği olup dört tane dir. Evin, mahallenin güzelliği ve kendilerine ait olmasından dolayı tercih edildiği söylenmekle birlikte, kiracının varlığı kısıtlanma olarak algılanmakta ve mahremiyet açısından sıkıntı duyulmaktadır.

B grubu kaynak kişiler tarafından, evin müstakil olma niteliği, bağımsız ve bireysel yaşamla özdeşleştirilmektedir. Evler, genel olarak fonksiyonel bulunmaktadır. Ancak kaynak kişilerden 4’ü, “düz ayak” evi tercih edeceklerini söylemiş ve bu şekilde eve hakimiyetin olmadığını düşünmektedir. Ancak evin sağladığı “ayrıcalık” adına buna katlanılabileceğini söylemişlerdir. Müstakil evde, kendi kararlarını verebilme özgürlüğü ve kişilerin kendilerine ait geniş bir alana sahip olmaları söz konusudur. Müstakil olma niteliği kaynak kişilerin gözünde “ayrıcalık” ve “prestij” ifade eden bir anlama sahiptir. Müstakil olarak tarihi evleri seçmelerindeki neden ise, bir kaynak kişinin deyimiyle “müstakil olacaksa orijinal olmalı” sözünde bulunabilir. Orijinal olma ise, “eski kültürü temsil”, “eski binaları yaşatma çabası”, “tarihi binaları korumak ve yaşatmak konusunda örnek oluşturmak”, “estetik görünüş”, “semt evlerine ve dokusuna uygun olma” ve “eskiye sadık kalma” nitelikleriyle açıklanmaktadır. Tarihi evlere sahip çıkmada, Rumelihisarı Mahallesi’nin önemi büyüktür. Boğaza nazır, nezih, doğal güzelliğe sahip, gürültüsüz ve eski yerleşim bölgesi olma nitelikleriyle, mahalle-ev bütünlüğü kurulmuştur. Kötü bir mahallede ama bu niteliklere sahip bir evde oturmak

ister misiniz sorusuna, B grubu kaynak kişilerin tümü, mahalle ve evin aynı derecede önemli olduğu ve birbirini tamamladığı yönünde yanıtlar vermişlerdir. Kaynak kişilerden 3'ü Rumelihisarı Mahallesi'nin önceden beri alıştıkları sosyal mekân olduğunu söylemişlerdir.

B grubu evlerin bahçelerinde, çiçekler, ağaçlar, sportif faaliyetler ve dinlenmeye yönelik (havuz vb.) düzenlemeler bulunmaktadır. Kaynak kişiler evin böylece çocuk yetiştirmeye uygun bir mekân sağladığını ve yazlık ev ihtiyacını ortadan kaldırdığını söylemişlerdir.

B grubu açısından, bu tür evlerde yaşamının zorlukları ve yaşanma yoğunlukları şöyle sıralanabilir:

	<u>Kaynak Kişi Sayısı</u>
- Tarihi eser konumunda olduğundan, evin korunmasında maddi ve manevi eziyet	2
- İş ve alışveriş merkezine uzak olma	2
- Masrafların fazla olması	8
- Masrafların külfet addedilmesi	3
- Odaların birbirinden uzak olması ve evin çok katlı kullanımından şikayet	2
- Mahremiyete uygun olmama	3
- Komşuluk ilişkilerinin olmaması	9

Mahremiyet konusunun algılanmasının farklı olduğu görülmüştür. 2 kaynak kişi, komşuluk ilişkileri olmadığından, komşularını yeterince tanımadığından kendilerini güvende hissetmediklerini belirtmişlerdir. 1 kaynak kişi, mahallede yüksek binaların bulunmasının kendi ev ve bahçesinin mahremiyetini ortadan kaldırdığını söylemiştir. 3 kaynak kişi, evinde hizmetçi aile bulundurmayı, mahremiyete aykırı bulmuştur.

Daha iyisini arama çabası içinde apartman değiştiren B grubu kaynak kişiler, aradıkları “anlam ve ayrıcalığı” bu evlerde bulduklarını söylemişlerdir. Kaynak kişilerin 8'i kendi tercihlerinin ürünü olarak bu evlerde oturduklarını kabul etmişlerdir. Olumsuz

ve insanları zorlayan yönleri olmakla birlikte, kaynak kişiler tercihlerini bilinçli olarak yapmışlar ve bu evlerde yaşamaktan memnundurlar. Hatta, bazı kişiler, bu memnuniyeti daha da ileri götürerek “bu evde oturmak, bu eve sahip olmak insana korkunç bir zevk veriyor” demiştir. (Bkz. Şekil 20) Bir kişi de, bu tür evde oturmayı, “başlı başına bir keyif” olarak nitelendirmiştir.

B grubu kaynak kişilerinden 6’sı oturdukları evlerde daha önce yaşayan insanlar hakkında bilgi sahibi değillerdir. Bunlardan 3’ü evlerinin geçmişini hiç merak etmediklerini söylemişlerdir. Buna karşılık A grubu kaynak kişilerin tümü evleri ve eski sahipleri hakkında bilgi sahibidirler.

Apartmanlar hakkında düşünceleri sorulduğunda, A grubuna benzer olan eleştiriler getirilmiştir. Rahatsız, mahremiyetten yoksun, sıradan, masrafsız ve kültür farklılıklarına rağmen uyumu sağlamanın zor olduğunu vurgulamışlardır. 2 kaynak kişi, apartmanı değil; ancak, apartman hayatının getirdiği kolaylıkları özlediklerini söylemiştir. Yine, 2 kaynak kişi, müstakil ev sitelerinin daha konforlu ve yaşamı kolaylaştırıcı nitelikleri olduğunu ve aslında öyle bir evde oturmak istediklerini söylemişlerdir.

4. Bulgular ve Değerlendirme

Verilerin çözümlenmesi kısmında, gelir düzeyi farklı iki grubun, ayrı niteliklere sahip olduğu ve alınan temel veriler itibarıyla birbirlerinden farklılaştığı görülmektedir. Ancak aynı gelir düzeyine sahip A grubu kaynak kişilerinin, kendi içinde ikiye ayrılması, gelir faktörünün dışında, konut kültürü farklılaşmasına bağlanabilir. Böylece gelirin, konut tercihi ve biçimlenmesinde rolü olduğu; ancak bütünü açıkklamada yetersiz kaldığı söylenebilir. Gruplar arasındaki farklılıklar, sadece gelir düzeyi ile değil, onu da içine alan, geniş bir sosyo-kültürel yapı içinde oluşmaktadır.

Ahşap, müstakil ve tarihi eser niteliğindeki evlerde oturmada ve tercih etmede iki eğilimin ortaya çıktığı söylenebilir:

- Eski yaşama alışkanlığı ve kültürel devamlılık olarak ahşap, müstakil evlerde oturma eğilimi
- Tercihlerin farklılaşmasıyla, kent kültüründe yeni ve seçkinci eğilim

Anlaşılabileceği gibi, eski yaşama alışkanlığı ve kültürel devamlılık olarak söz konusu evlerde oturma eğilimini A grubunun temsil ettiği; ancak, eğilimin bünyesinde farklılıklar taşıdığı söylenebilecektir. A(2) grubu için eski yaşama alışkanlığı ve kültürü sürdürme, tercihe bağlı iken A(1) grubu için ihtiyaçlar öncelikli düşünülen, kaçınılmaz olan bir durum söz konusudur. Ancak A(1) grubu kişiler bu durumu bir zorunluluk saymayıp, hayatlarından memnuniyeti dile getirmektedirler. Boğaziçi'nde oturma bulunmaz bir fırsat olduğunu söyleyen kaynak kişilerde, daha iyisini arama ve özlem besleme eğilimi görülmemiştir. Bu durum, onların koşullara bağlı biçimlenen konut kültürlerine ya da “kanaatkar” ve “mütevazı” olmalarına bağlanabilir. Aynı anlayış, farklı nedenlerle açıklanabilmekle birlikte, A(2) grubu için de geçerlidir. Kanımca, her iki grupta, gelirden bağımsız olarak düşünülerek iki farklı insan tipolojisi çizilebilir. Bu ayrım, kaynak kişilerin görüşme istemine yaklaşımlarına da yansımıştır. B grubu kaynak kişilerde gözlemlenen şüpheli ve güvensiz davranışlara, A grubu kaynak kişilerinde rastlanmamıştır. B grubunda söz konusu evleri tercih etmenin temel nedeni; belli gelir düzeyinden sonra yaşam standardını yükseltme ve daha iyiye ilişkin özemlerin oluşmasıdır. B grubu kaynak kişilerin tercihleri, özemlerini gerçekleştirme çabası içinde ortaya çıkmıştır.

Tablo 1'deki tespitler ve ev, mahalle, komşuluk ilişkilerine ilişkin veriler değerlendirildiğinde, geleneksel aile ve modern aile olmak üzere iki ayrı aile modelinden bahsedilebilmektedir. A grubunun geleneksel aileyi, B grubunun da modern aileyi temsil ettiği düşünülmektedir. Yukarıda konu edilen, insan tipolojisi ayrımında farklılaşan aile modellerinin etkisi vardır.

Geleneksel ailede ev-bahçe-mahalle bütünleşmesi, ortak bir mahremiyet anlayışı ve muhafazası, geniş aile yapısının aile bireylerinin sosyalleşmesinde getirdiği farklılıklar ve apartman hayatını kabullenememe nitelikleri ile Osmanlı klasik dönemi

Şekil 20 İkinci Derecede Tarihi Ev

konutlarının anlatılan genel niteliklerinin kültürel devamlılık içinde bir uzantısı olduğu söylenebilir. Komşuluk ilişkilerinin yoğun yaşanması da getirdiği toplumsal kontrol niteliği ve toplumsal baskı unsuru olmasıyla, geleneksel aile görüşünü güçlendirmektedir.

Modern aile, konut tercihi ve aile yapısında ortaya çıkan bağımsız ve bireysel yaşam, komşuluk ilişkilerine ihtiyaç duymama, fonksiyonellik ve rahatlığı öncelikli sayma ve apartmanı sıradan bulma ile yeni ve seçkinci bir eğilim taşımaktadır. B grubu kaynak kişilerden 2'sinin komşularının varlığını yalnızca bir nicelik olarak algılayarak güven unsuru saymaları, modern ailenin ne kadar bireyselleştiğinin bir göstergesidir. Geleneksel ailenin topluma dönük, kendini toplumla birlikte algılayan ve topluma karşı sorumluluk taşıyan tavrına karşılık, modern aile yüzünü kendine çevirmiş, artan beklentileri ile toplumun üzerinde ayrıcalıklı bir yerde olma iddiası taşımaktadır. Konfor ve rahatlığa yönelik düzenlemelerle, daha fonksiyonel hale gelmiş evlerinin kendilerine ait olmasıyla aidiyet hissini duyumsamaktadırlar. Apartmanın sıradan olarak değerlendirilmesi de araştırma kapsamındaki modern ailenin prestij ve ayrıcalık arayışında olduğunun bir göstergesi olarak sayılabilir.

Böylece, Rumelihisarı Mahallesi'nde konut biçimlerine yansıyan ikili yapı, ailelerin yapı ve tercihlerine de yansımıştır. Geleneksel aile toplumsallaşma olgusu içinde yer alırken; modern ailenin bireyselleşme olgusunu getirdiği söylenebilir. Kent toplumunda bu olguların varlığı doğal olarak bulunmakta ve kent yaşamının bir gereği olan çok renkliliği sağlamaktadır. "Her toplum, yapısında uyum ve durağanlığı, tek tipliği ve değişkenliği, sosyalleştirmeyi ve bireyciliği uzlaştırmak durumundadır".¹⁵²

Araştırmadan, gelir düzeyi yüksek grupların, prestij ve ayrıcalık göstergesi olarak ahşap, müstakil ve tarihi eser niteliği taşıyan evleri tercih ettikleri sonucu çıkarılabilir. Ancak bu, sadece gelir düzeyinin yüksekliği ile açıklanamayacaktır. Tarihi eser niteliği taşıyan evlerin tercih edilmesinde; tarihi ve kültürel değerleri muhafaza etme bilinci olsa da, bu evlerin müstakil ve özgün olması, bulunulan mahallenin önemi büyük

¹⁵² Mehmet Ulvi Saran; "Yeni Kent Düzenini Toplumsal Temelleri", *Çağdaş Yerel Yönetimler*, cilt 4, sayı. 3, Mayıs, 1995.

gözükmektedir. Eşlerin çalıştığı, hayatın yoğun bir tempoda sürdüğü İstanbul kentinde, modern aile için ev kavramının anlamı değişmeye başlamıştır. Dinlenmek ve çocukların gelişimi için iyi bir ortam hazırlamak amaçlı kullanılmasını içeren bir ev anlayışı, gelişmiştir. Yapılan araştırmada, konut biçim ve görünümlerine anlam ve ayrıcalık yükleyen B grubu kaynak kişilerin, aynı anlam ve ayrıcalığı ev kavramına yüklemedikleri söylenebilir. Bu evlerin tercih edilme nedenleri arasında, yazlık ihtiyacını gidermesi, bağımsız bir yapı birimi olması ve komşuluk ilişkilerine ihtiyaç duymama, bireyselleşen bir yaşama biçimiyle açıklanabilir. Bu anlamda, modern ailede, konutun toplumsal ilişkilerin üretilmesinde bir araç olma niteliği terkedilmiştir. İstanbul kent kültüründe, yüksek gelir düzeyine sahip olan bir grup, gereksinim duyduğu konut biçimi ve anlamını üretmiştir. Geleneksel ailede, ahşap ev biçimlerinin bir anlam ve süreklilik taşıması, kültürel değerlere ve eski yaşama alışkanlıklarını sürdürmekle açıklanabilirse de, modern ailenin bu özü taşımaktan yoksun olduğu söylenebilir. Evlerin restore edilerek kültürel birikimi ve klasik dönem estetik değer anlayışının muhafaza edilmesi takdir edilecek bir davranıştır; ancak bu davranışın ne adına yapıldığı da önemlidir. Modern ailelerin, oturdukları evlerin eski sahipleri hakkında bilgiye sahip olmamaları, klasik dönem kültürünün biçimsel anlamda devam ettiğini göstermektedir.

Yeni, seçkin eğilimde ön planda tutulan fonksiyonellik ve yararlılık, Tanzimat Fermanı sonrası döneminden başlayarak günümüze ulaşan zihniyet dönüşümünden payını almış gözükmektedir. Nitekim klasik dönem kültürü içinde konutlara yansıyan “güzellik” estetik değeri, Tanzimat sonrası döneminde yerini “yararlı” estetik değerine bırakmıştır. Cumhuriyet döneminde ise yararlılık değerinin anlamı genişletilmiştir. Kent mekânında konutun değerlendirilmesi başlığı altında değinildiği gibi konut, yatırım amaçlı kullanılan ve güvence sağlayan bir mal olmuştur. İmparatorluk kültürünün estetik değer anlayışının ürünü olan konut biçimleri, araştırma alanından çekilen fotoğraflarla şekil 22 itibarıyla izlenebilir.

Araştırma problemine ilişkin çeşitli yorumlar getirilebilse de, bu yorumlar, araştırılan sorunsalın tümünü açıklamada yetersiz kalacak ve genel-geçer bir nitelik

taşımayacaktır. Bu noktada, araştırmanın kısıtlarından bahsetmek gerekmektedir. Araştırılan resmi verilerde, ev sahibi – kiracı ve müstakil, ahşap ev - apartman dairesi toplam sayı ve oranları tespit edilememiştir. Sarıyer Belediyesi Harita Bölümünden alınan hale hazır haritalarda bulunan ve görüşme kapsamında olan evlerin bir kısmı Numarataj Bölümü kayıtlarında gözükmemektedir. Araştırmanın kısıtlarından biri de, yalnızca ev sahibi kişilerin, kaynak kişi olarak kabul edilmesidir. Araştırma alanı Sırçacı Sokağı'nda yan yana sıralanan 4 ahşap evde, yabancı uyruklu kişiler, kiracı olarak oturmakta ve evlerin hepsi aynı kişiye ait bulunmaktadır. Ev sahibi kişinin ise kiracılarına yakın, bir apartman dairesinde oturduğu öğrenilmiştir. Bu tespit, ahşap evleri tercih etmede ticari amaçlı yaklaşımı gösterebilecektir. Yine, araştırma alanı Nafi Baba Sokağı'nda Robert Koleji öğretmenlerinin lojman olarak kullandığı; bugün yabancı uyruklu öğrenciler tarafından pansiyon olarak kullanılan 2 eve rastlanmıştır. (Bkz. Şekil 21) Araştırmanın kısıtları dışında düşünülen ve farklı amaçlı kullanılan ya da tercih edilen aynı tür evler düşünülürse veya görüşülen kaynak kişi sayısı arttırılırsa daha gerçekçi sonuçlar ortaya çıkabilecektir. Yapılan araştırmada tespit edilen veriler, kişiler tarafından farklı biçimlerde yorumlanabilecektir. Bu yüzden, elde edilen veriler ve yorumlar tüm mahalle düzlemine ya da İstanbul'daki ahşap, müstakil evlere genellenemez. Ayrıca verilerden yola çıkarak geliştirilen geleneksel ve modern aile nitelikleri, araştırma kapsamında değerlendirilmelidir.

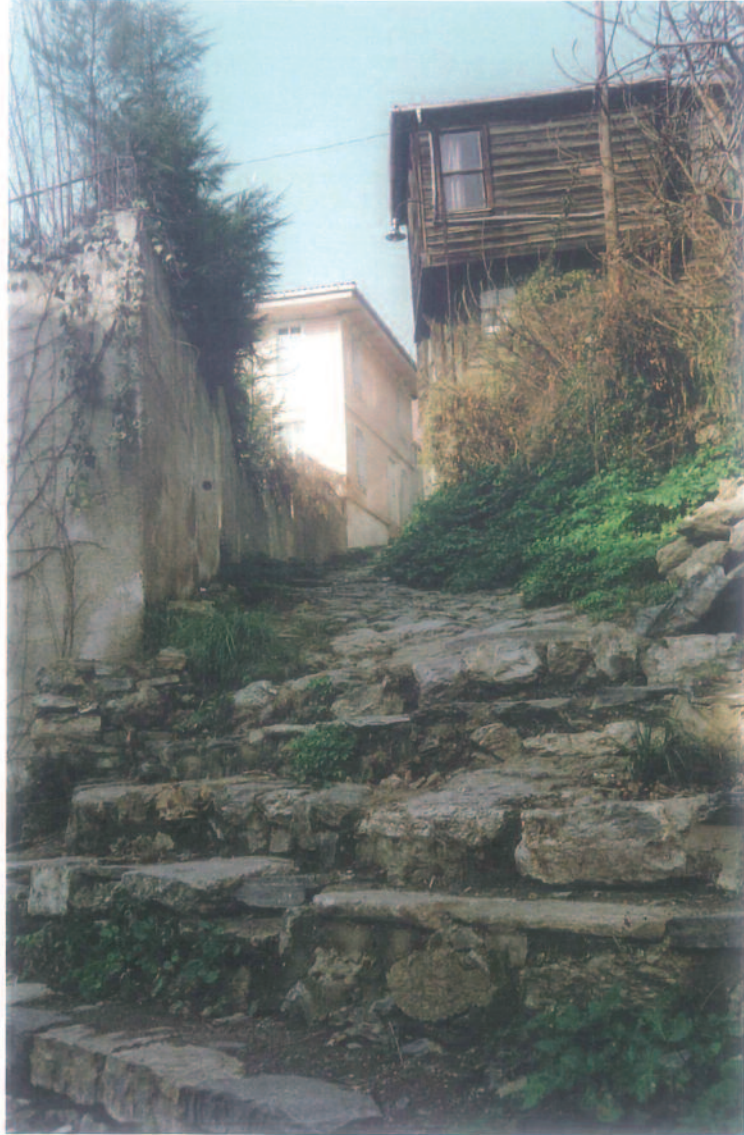
Foto: Aynur Can

Şekil 21 Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Pansiyon Olarak Kullandıkları Tarihi Ev

Foto: Aynur Can

Şekil 22 Tamamı Korunan İkinci Derecede Tarihi Ev

Şekil 23 Rumeli Hisarı Mahallesiinde Taş Merdivenli Sokak

Foto: Aynur Can

Şekil 24 Tezveren Dede Sokağı'nda Üçüncü Derecede Tarihi Ev

Foto: Aynur Can

Şekil 25 Nafi Baba Sokağı'nda İkinci Derecede Tarihi Ev

Foto: Aynur Can

Şekil 26 Şekil 25'deki Evin Sokağa Açılan Kapısı

Şekil 27 Hisar Meydan Sokağında Tarihi Bir Ev

Şekil 28 Torlak Fırın Sokağı'nda Tarihi Bir Ev

SONUÇ

Rumelihisarı Mahallesi'nde bulunan ahşap ve müstakil evleri tercih etmede, gelir düzeyi bağımsız değişkeninin incelenmesi amacıyla alan araştırması yapılmış ve bu evlerin yüksek gelir düzeyindeki insanlar tarafından, restore edilerek prestij ve ayrıcalık olarak tercih edilmesi geçici yargısı denenmiştir. Rumelihisarı Mahallesi'nde gecekondu bölgesi dışarıda bırakılarak, eski yerleşim dokusunda bulunan ahşap, müstakil evlerde oturan 20 ev sahibi kaynak kişiyle görüşülmüştür. Araştırma bölgesinde Sarıyer Belediyesi'nden alınan bilgiye göre iş yeri ve konut ayrımı yapılmaksızın toplam 326 bina bulunmaktadır. Görüşülecek kaynak kişi sayısı, araştırmanın kısıtları ve bireysel görüşme yönteminin uygulanması göz önünde bulundurularak tespit edilmiştir.

Araştırmanın sonunda iki gelir grubu belirlenmiştir. 400 milyon ve daha fazla gelire sahip olan kaynak kişiler yüksek gelir grubu olarak alınmıştır. Diğer grup ise geliri 200 milyon ve daha düşük olan kaynak kişilerden oluşmaktadır.

Yapılan görüşmeler sonucunda, yüksek gelir grupları tarafından bu evlerin prestij ve ayrıcalık göstergesi olarak tercih edildiği yönünde veriler elde edilmiştir., Böylece evlerini restorasyon yaptıran yüksek gelir grubu kaynak kişiler üzerinde denenilen geçici yargının, doğrulandığı söylenebilir. Nesnel koşulların zorlayıcılığını aşan bu grup kaynak kişiler, sıradan buldukları apartmanlarda oturmaktan sıkılmışlar ve özgün, ayrıcalıklı ve kendilerine prestij kazandıracak evleri tercih etmişlerdir. Kaynak kişiler bu evleri tercih etmelerinde, evlerin tarihi eser niteliği taşımalarıyla özgün olmaları yanında; müstakil olma niteliği, fonksiyonellik, konfor ve bulunulan mahallenin önemli olduğunu söylemişlerdir. Düşük gelir grubunda ise bu evlerin, kendi içinde farklı tercih ve koşullara bağlı olmakla birlikte eski yaşama alışkanlıkları ve kültürel devamlılık olarak sürdürüldüğü söylenebilir.

Her iki gelir grubunda temel veriler olarak alınan; ortalama eğitim düzeyi, aile yapısı, evi pahalı veya ucuz bulma, geldikleri konut geleneği ve ortalama çocuk sayısı açısından karşılaştırma yapıldığında, birbirinden belirgin biçimde ayrılan sonuçlar elde

edilmiştir. Bu anlamda, yüksek gelir grubu kaynak kişiler; eğitim düzeyinin yüksekliği, çekirdek aile yapısı, evlerini pahalı ve masraflı bulmaları, apartman konut geleneğinden gelmeleri ve ortalama çocuk sayısının düşük olmasıyla kent kültüründe yeni ve seçkin bir eğilimi yansıtmaktadır. Çekirdek aile yapısının hakim olmasıyla ve temel olarak alınan veriler göz önünde bulundurulduğunda, modern aile olarak değerlendirilebilmektedir. Düşük gelir grubu kaynak kişilerde; ortalama eğitim düzeyi düşüklüğü, geniş aile yapısı, evlerini masrafsız ve ucuz bulmaları, ahşap, müstakil ev geleneğinden gelmeleri ve ortalama çocuk sayısının artmasıyla eski yaşama alışkanlıklarının sürdürüldüğü söylenebilir. Düşük gelir grubu kaynak kişilerin, yarısı evlerini eski haliyle kullanmakta iken; diğer yarısı restorasyon yaptırmışlardır. Düşük gelir düzeyi grubunda bulunan ve restorasyon yapılmış evlerde oturan kaynak kişilerin ifade ettikleri “eski kültürü temsil etme” ve “eskiyi muhafaza etme” amaçları ile kültürel süreklilik olarak bu evlerde oturdukları söylenebilir.

Gelir gruplarının, temel olarak alınan verilerle bağlantılı olarak ev, mahalle ve komşuluk ilişkilerine bakışı ve değerlendirme biçimleri farklı olmuştur. Farklılıklar ele alındığında, geleneksel aileyi temsil eden düşük gelir grubu kaynak kişilerin toplumsallaşma olgusu, modern aileyi temsil eden yüksek gelir grubu kaynak kişilerin ise bireyselleşme olgusu içinde yer aldığı söylenebilir.

Özetle, Rumelihisarı Mahallesi örneğinde ahşap, müstakil evleri tercih etmede modern aile yapısı, bireysel yaşantı niteliğiyle ayrılan yüksek gelir grubunda yeni ve seçkin eğilim izlenmiştir. Düşük gelir grubunda ise, bu tür evlerde oturmada ve tercih etmede, tespit edilen geleneksel aile yapısı, toplumsal yaşantı nitelikleriyle eski yaşama alışkanlığı ve kültürel devamlılık eğilimi izlenmiştir. Tespit edilen farklılıklara rağmen her iki gelir grubu kaynak kişiler, bu evlerde oturmayı ayrıcalık saymaktadırlar. İnsanlar elde ettikleri gelir ve bilgileri bir kimlik belirleme aracı olarak kullanırlar. Günümüzde antika eşya ve hat sanatına gösterilen ilgi ve bunlarla kimliğin yansıtılması söz konusudur. İşte tarih ve müstakil evler de, kimlik yansıtan büyük ölçekli tercihler olarak sayılabilir. Yüksek gelir grupları bir kimlik elde etmek ihtiyacında olup tercih ettikleri bu evlerle yeni ve seçkin kimliklerini yansıtmaktadırlar. Düşük gelir grubunda

kimliklerini muhafaza etme ve süreklilik içinde yansıma eğilimi vardır. Düşük gelir grubu kaynak kişilerin, bu evlerden vazgeçemediklerini; olanakları olsa evlerini restore ettireceklerini söylemeleri de bu eğilimin tutarlılığına işaret etmektedir.

Yüksek gelir grubu kaynak kişilerin hayata kültürel bir boyut kazandırmak için başlattıkları bu eğilim, evlerinin dış görünümü ile sınırlı kalmayacağı benzetilmektedir. Niçin tarihi eser niteliğindeki evlerin tercih edildiği sorusuna verilen yanıtların; “eski kültürü temsil”, “eski binaları yaşatma çabası”, “tarihi binaları korumak ve yaşatmak konusunda örnek oluşturmak”, “estetik görünüş”, “semt evlerine ve dokusuna uygun olma” ve “eskiye sadık kalma” şeklinde olması bu grubun tarihsel ve kültürel bilince sahip olduğunu göstermektedir. Şu anda, oturdukları evlerin eski durum ve sahiplerini merak etmeseler de zaman içinde, bu konuda merak ve ilgi oluşabileceği söylenebilir.

Araştırma sonucunda ulaşılan bulgu ve yorumlar, araştırmanın kısıtları göz önünde bulundurularak değerlendirilmeli; Rumelihisarı Mahallesi’nin tümüne ya da İstanbul’daki diğer ahşap, müstakil evlere genellenmemelidir. Elde edilen veriler, kişiler tarafından farklı biçimlerde yorumlanabileceği gibi, araştırma alanının genişletilmesi veya kaynak kişi sayısının arttırılmasıyla daha gerçekçi sonuçlara ulaşılabilecektir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Aksoy, Asu ve Robins, Kevin. "İstanbul'da Dinlenme Zamanı." **İstanbul Dergisi**. Sayı No. 7, 1993. 56-61.
- Altan, İlhan. "Mimarlıkta Mekân Kavramı." **Mimarlık ve Şehircilikte Mekân**. Yıldız Üniversitesi Yerleşme ve Mimarlık Bilimleri Uygulamalı Araştırma Merkezi Yayını, 1992. 1-6.
- Arpad, Burhan. "Buz Gibi İstanbul." **Vatan**, 7 Aralık 1957.
- Arsebük, Güven. "Biyokültürel Açından İnsan ('Sığınağı' ve 'Barınağı')." **Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme**. 15-18. Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul: 1996.
- Avrupa Kentsel Şartı**. Ankara: Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü Yayını, No. 10, 1996.
- Aysu, Çiğdem. "Rumelihisarı." **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**. 1994.
- Ayverdi, Sâmiha. **Boğaziçi'nde Tarih**. 4. b. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti, 1982.
- Balamir, Murat. "'Kira Evi'nden 'Kat Evleri'ne Apartmanlaşma: Bir Zihniyet Dönüşümü Tarihçesinden Kesitler." **Mimarlık**. Sayı No. 260, 1994, 29-33.
- Baltacıoğlu, Altan. "İyi Bir Mimari Yaratmamıza En Büyük Engel Aşağılık Duygusu." **Mimarlık**. Sayı No. 5-6, 1947, 3-4.
- Banarlı, Nihat Sami. **İstanbul'a Dair**. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 1986.
- Bilgin, Nuri. "Fiziksel Mekândan İnsani ya da İnsanlı Mekâna." **Mimarlık**. Sayı No. 3, 1990, 62-65.
- _____, Yurdal Topsever, Melek Gökten ve Ünsal Yetim. (haz.) **Yerel Yönetimler İçin Demokratik Bir Model Arayışı**. Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı Yayını, İzmir. 1991.
- Bozdoğan, Sibel. "Modern Yaşamak: Erken Cumhuriyet Kültüründe Kübik Ev." **Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme**. 313-328. Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul: 1996.

Cansever, Turgut. "Sonsuzluğa Çakılı Bir Yıldız: Boğaziçi." **İstanbul'a Armağan 2 Boğaziçi Medeniyeti**. 51-54. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayını, No. 26, 1996.

Çakmaklı, Derya. "Kentsel Çevrede Mekan ve Kentsel Mekan Kavramlarının İrdelenmesi." **Mimarlık ve Şehircilikte Mekan**. Yıldız Üniversitesi Yerleşme ve Mimarlık Bilimleri Uygulama Araştırma Merkezi Yayını, 1992. 7-13.

Çetintaş, Sedat. "Cumhuriyet Yapıcılığı Milli Geleneklere Dayanmalıdır." **Mimarlık**. Sayı No. 3, 1948, 27-29.

_____. "Kendimizi Nasıl Bulalım." **Yapı**. Sayı No. 39, 1943, 15-16.

Çınar, Zuhale. "Kentsel Çevrede Mekan-Kentsel Mekan Kavramının İrdelenmesi ve Boğaziçi Mekanı." Yüksek Lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 1996.

Dener, Aytunga. "Sosyal ve Mekansal Değişimin Etkileşimi Cumhuriyet Sonrası İstanbul Konutları." Doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, 1994.

Duben, Alan ve Cem Behar. **İstanbul Haneleri Evlilik, Aile ve Doğurganlık 1880-1940**. İstanbul: İletişim Yayınları, 1996.

Dülgeroğlu Yüksel, Yurdanur. **Konut Mekânı Kavramının Tipolojik Temelleri**. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Yayını, No. 1556, 1995.

Eldem, Sedat Hakkı. **Köşkler ve Kasırlar I**. İstanbul: Kutulmuş Matbaası, 1969.

Göyünç, Nejat. "Osmanlı Belgelerinde Konut Terminolojisi." **Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme**. 264-268. Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul: 1996.

Gülersoy, Çelik. **İstanbul Estetiği**. İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, 1983.

Günay, Reha. "Ahşap Konutlar Farklıdır." **İstanbul Dergisi**. Sayı No. 13, Nisan, 1995, 78-83.

Gürpınar, Ergun. **Kent ve Çevre Sorunlarına Bir Bakış**. Gen. 2.b. İstanbul: Der Yayınları, 1996.

Güvenç, Bozkurt. **İnsan ve Kültür**. 4. b. İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları, 1984.

Hayat Büyük Türk Sözlüğü. İstanbul: Hayat Yayınları.

Hisar, Abdülhak Şinasi. **Boğaziçi Yalıları Geçmiş Zaman Köşkleri.** İstanbul: Bağlam Yayınları, 1997.

Hoepfner, Wolfram. "Klasik Dönem'de Konut ve Toplum." **Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme.** 155-164. Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul: 1996.

İsbir, Eyüp G. **Şehirleşme ve Meseleleri.** Ankara: Ocak Yayınları, 1986.

Karasar, Niyazi. **Bilimsel Araştırma Yöntemi.** 6. b. Ankara: Araştırma Eğitim Danışmanlık Ltd., 1994.

Keleş, Ruşen. **Kent Bilimleri Sözlüğü.** Göz. Geç. 2.b. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 1998.

_____. **Kentleşme Politikası.** 2.b. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 1993.

Keyder, Çağlar. "İstanbul'u Nasıl Satmalı?" **İstanbul Dergisi.** Sayı No. 3, 1992, 81-85.

Kıray, Mübeccel. "Apartmanlaşma ve Modern Orta Tabakalar." **Çevre.** Sayı No. 4, Temmuz-Ağustos, 1979, 78.

_____. "Metropolitan Kent Olgusu." **Toplumbilim Yazıları.** Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları, 1982, 353-365.

Kırıkçı, R. ve İ. Büyükçolak. **Bizim Evlerimiz.** İstanbul: Katibim Yayınları, 1993.

Koçu, Reşat Ekrem. "Ahşap Yapı." **İstanbul Ansiklopedisi.** 1971.

_____. "Boğaziçi." **İstanbul Ansiklopedisi.** 1971.

Kós, Károly. **İstanbul Şehri Tarihi ve Mimarisi.** Çev. Naciye Güngörmüş. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1995.

Köksal, Sema. ve Ferhunde Özbay. (haz.) Marmara Boğazları ve Belediyeler Birliği için hazırlanan Marmara Bölgesi Nüfus Yapısı Değişim Projesi. İstanbul: 1987.

Kömürçüyan, Eremya Çelebi. **İstanbul Tarihi XVII. Asırda İstanbul.** İstanbul: Eren Yayınları, 1988.

- Kömürcüoğlu, E. "Büyük Türk İnkılabının Mimari Cephesi Ne Zaman ve Nasıl Teşekkül Edecek?" **Yapı**. Sayı No. 26, 1942, 3-4 ve 18.
- Kuban, Doğan. "Ev Mimarisi." **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**. 1994.
- _____. "Konaklar." **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**. 1994.
- Laçiner, Ömer. "Kentlerin Dönüşümü." **Birikim**. Haziran-Temmuz, 1996, 10-16.
- Le Corbusier. "Evlerimiz, Yuvalarımız." Çev. B. Ünsal, **Yapı**. Sayı No. 26, 1942, 10-12.
- Ludwig Mies Van der Rohe. "Konuşma." **Yeni Ufuklar**. Cilt 12, Sayı No. 133, Haziran, 1963, 59-60.
- Mantran, Robert. **XVI. ve XVII. Yüzyılda İstanbul'da Gündelik Hayat**. Çev. Mehmet Ali Kılıçbay. İstanbul: Eren Yayıncılık, 1991.
- Ortaylı, İlber. "İstanbul'un Mekansal Yapısının Tarihsel Evrimine Bir Bakış." **Amme İdaresi Dergisi**. Cilt 10, Sayı 2, Haziran, 1977, 77-97.
- _____. **İstanbul'dan Sayfalar**. 1. b. İstanbul: Hil Yayınları, 1986.
- Özdemir, Didem. "Tarihi Çevrelerde Sosyal Değişimin Mekana Etkisi." Yüksek Lisans tezi, Mimar Sinan Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, 1996.
- Özer, Bülent. "Kaybedilen Değerler ve Mimari Yenilenme." **İstanbul Teknik Üniversitesi Şehircilik Enstitüsü Dergisi**. Sayı No. 1, 1970, 48-54.
- Safa, Peyami. **Fatih-Harbiye**. 17. b. İstanbul: Ötüken Yayınları, 1997.
- Sami Paşazade Sezai. **Sergüzeşt**. Çev. Zeynep Kerman. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1990.
- Saran, Mehmet Ulvi. "Yeni Kent Düzeninin Toplumsal Temelleri." **Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi**. Cilt 4, Sayı 3, Mayıs, 1995, 27-35.
- Sey, Yıldız. "Konut." **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**. 1994.
- Sezal, İhsan. **Şehirleşme**. İstanbul: Ağaç Yayıncılık, 1992.
- Soysal, Mine. (haz.) **Kentler Kenti İstanbul**. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1996.

- _____. **Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşmenin Öyküsü.** İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1996.
- Şehsuvaroğlu, Haluk Y. **Boğaziçi'ne Dair.** İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, 1986.
- Tanyeli, Uğur. "Osmanlı Barınma Kültüründe Batılılaşma-Modernleşme: Yeni Bir Simgeler Dizgesinin Oluşumu." 284-298. **Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme.** Tarih Vakfı Yayınları, 1996.
- Tecer, Ahmet Kutsi. "İstanbul'u Seviyorsak." **Vatan**, 28 Ağustos 1957.
- Tekeli, İlhan. **Kent Planlaması Konuşmaları.** Ankara: TMMOB Mimarlar Odası Yayınları, 1991.
- _____. "Tanzimat'tan Cumhuriyete Kentsel Dönüşüm." **Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi.** 1985.
- _____. "Türkiye Kentlerinde Apartmanlaşma Sürecinde İki Aşama." **Çevre.** Sayı No. 4, Temmuz-Ağustos, 1979, 71-77.
- Tuna, Korkut. **Şehirlerin Ortaya Çıkış ve Yaygınlaşması Üzerine Bir Deneme.** İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, No. 3232, 1987.
- Tunalı, İsmail. **Estetik.** 4. b. İstanbul: Remzi Kitabevi Yayını, 1996.
- Türkçe Sözlük.** Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988.
- Vergin, Nur. "Kentleşme ve Siyasal Yaşam." Doçentlik tezi, 1977, 2-31.
- Yavuz, Yıldırım. "Türkiye'de Çok Katlı Sosyal Konuta İlk Örnek İstanbul Laleli'de Harikzedegan Katevleri." **Çevre.** Sayı No. 4, Temmuz-Ağustos, 1979, 80-84.
- _____. "Tayyare Apartmanları." **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi.** 1994.
- Yücel, Atilla. "İstanbul'da 19. Yüzyılın Kentsel Konut Biçimleri." 298-312. **Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme.** Tarih Vakfı Yayınları, 1996.
- _____. "Mekan ve Anlam." **Mimarlık ve Şehircilikte Mekan.** Yıldız Üniversitesi Yerleşme ve Mimarlık Bilimleri Uygulamalı Araştırma Merkezi Yayını, 1992. 14-16